

**SIMONAS KLIMANSKIS
VILIUS IVANAUSKAS
GEDIMINAS KAZĖNAS
VYTAUTAS KERŠANSKAS
ŠARŪNAS LEGATAS**

TAUTINĖS MAŽUMOS LIETUVOJE

STUDIJA

Vilnius, 2017

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Klimanskis S., Ivanauskas V., Kazėnas G., Keršanskas V., Legatas Š. Tautinės mažumos Lietuvoje: studija / Rytų Europos studijų centras. – V., 2017. – 75 p.

Reikšminiai žodžiai: tautinės mažumos, tautinių mažumų politika, Pietryčių Lietuva, regioninė politika, strategija.

Šioje studijoje analizuojama pastarųjų 3 metų tautinių mažumų bendra padėtis Lietuvoje, t. y. kaip ji reguliuojama, kaip keitėsi tas reguliavimas, kaip atstovaujami tautinių mažumų interesai, su kokiomis problemomis susiduriama. Atskiras dėmesys skiriamas švietimo situacijai kaip svarbiai tautinių mažumų politikos daliai, nes būtent nuo švietimo didžia dalimi priklauso tautinių mažumų atstovų integracija į visuomenės gyvenimą ir darbo rinką, taip pat šalies rusakalbei viešajai erdvei ir žiniasklaidai. Tačiau situacijos analizė neapsiriboja vien Lietuva – pradžioje apžvelgiamas tarptautinis teisinis reguliavimas, siekiant įvertinti tautinės mažumos apibrėžimo problematiką, lyginama užsienio šalių praktika reguliuojant santykius su jose gyvenančiomis tautinėmis mažumomis.

Studijoje didelis dėmesys skiriamas gausiai tautinių mažumų gyvenamai, tačiau su socialinėmis ir ekonominėmis problemomis susiduriančiai Pietryčių Lietuvai. Aptariama šio regiono specifika, analizuojama pastarųjų 3 metų situacija, akcentuojant svarbiausius faktus ir statistinius duomenis.

Atlikus analizę suformuluoti strateginiai tikslai ir kryptys (uždaviniai) Vyriausybei ir savivaldybėms 2018–2027 m. laikotarpiu, kurių įgyvendinimas prisidėtų prie tautinių mažumų apgyvendintiems regionams aktualių problemų sprendimo, paspartintų šių regionų socialinį ir ekonominį vystymąsi bei užtikrintų geresnę tautinių mažumų integraciją į Lietuvos visuomeninį, politinį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, tuo pačiu išsaugant jų tapatumą.

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
SANTRUMPOS	6
ĮVADAS	7
1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ POLITIKOS ASPEKTAI.....	10
1.1. Tarptautinis teisinis reguliavimas ir užsienio šalių praktika	10
1.2. Tautinės mažumos Lietuvoje.....	18
1.2.1. Lietuvos rusakalbės viešosios erdvės ir žiniasklaidos apžvalga.....	23
2. PIETRYČIŲ LIETUVA	27
2.1. Regiono specifika	27
2.2. Esamos padėties analizė	34
2.2.1 Socialinė, ekonominė ir kultūrinė pietryčių Lietuvos situacija	34
2.2.2. Susisiekimasis	49
2.2.3 Švietimo situacija	51
3. TAUTINIŲ MAŽUMŲ POLITIKOS PLĖTROS 2018–2027 M. VEIKLOS STRATEGIJA	56
3.1. Strategijos tikslai ir kryptys (uždaviniai).....	56
3.1.1. Tautinių mažumų informacinės erdvės gerinimas ir tautinių mažumų žiniasklaidos stiprinimas	57
3.1.2. Tautinių mažumų interesų atstovavimo gerinimas.....	58
3.1.3. Pietryčių Lietuvos regiono socialinio ir ekonominio išsivystymo didinimas	59
3.1.4. Pietryčių Lietuvos regiono konkurencingumo stiprinimas per švietimą ir kultūrą	60
3.1.5. Bendruomeniškumo Pietryčių Lietuvos regione stiprinimas	61
3.2. Strategijos įgyvendinimas ir atsakomybė	66
PRIEDAS	69
SANTRAUKA	72
SUMMARY	74

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav. Materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 2 pav. Tiesioginės užsienio investicijos, tenkančios vienam gyventojui Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 3 pav. Verslumo lygis Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 4 pav. Vidaus ir tarptautinė neto migracija (asm.) 2013–2016 m.
5. pav. Nedarbo lygio Pietryčių Lietuvoje iš šalyje dinamika
- 6 pav. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 7 pav. Socialinių pašalpų gavėjų skaičiaus Pietryčių Lietuvoje ir šalyje dinamika
- 8 pav. Socialinio būsto poreikis Pietryčių Lietuvoje
- 9 pav. Socialinės rizikos šeimų skaičius Pietryčių Lietuvoje
- 10 pav. Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose Pietryčių Lietuvoje
- 11 pav. Vaikų globos Pietryčių Lietuvoje dinamika
- 12 pav. Nusikalstamumas Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 13 pav. Sporto varžybų ir sveikatingumo renginių dalyviai Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 14 pav. Sveikatos priežiūros įstaigų skaičius Pietryčių Lietuvoje
- 15 pav. Sveikatos priežiūros specialistų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 16 pav. Vieno gyventojų vidutinis apsilankymas poliklinikoje ar ambulatorijoje Pietryčių Lietuvoje ir šalyje
- 17 pav. Vietinės reikšmės kelių tinklas Pietryčių Lietuvoje
- 18 pav. Strategijos įgyvendinimo schema

LENTELIŲ SĄRAŠAS

- 1 lentelė. Tautinės mažumos apibrėžimo tarptautinės teisės aktuose problema
- 2 lentelė. Tautinės mažumos sąvoka kai kuriose ES valstybėse
- 3 lentelė. Tautinių mažumų švietimas
- 4 lentelė. Seime įregistruotų aktualių tautinių bendrijų įstatymų projektų palyginimas
- 5 lentelė. Kultūros centrų, jų dalyvių ir juose veikiančių meno mėgėjų kolektyvų skaičius
- 6 lentelė. Naudojimasis bibliotekomis
7. lentelė Vietinės reikšmės kelių tinklo dinamika

SANTRUMPOS

BVP – bendrasis vidaus produktas

ESBO – Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija

ES – Europos Sąjunga

ETPA – Europos Tarybos parlamentinė Asamblėja

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

JT – Jungtinės Tautos

LLRA-KŠS – Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga

TS-LKD – Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai

TBT – Tautinių bendrijų taryba

TUI – tiesioginės užsienio investicijos

IVADAS

Apie tautines mažumas Lietuvoje pradėta kalbėti atkūrus Lietuvos valstybę 1918 m. Šiuo laikotarpiu tautinių mažumų, jų apsaugos klausimas tapo itin aktualiu visoje Europoje, kai susikūrė naujos Rytų, Vidurio ir Pietų Europos valstybės. Siekdamos tarptautinio pripažinimo jos turėjo prisiimti atitinkamus tautinių mažumų apsaugos įsipareigojimus.¹ Tautinių mažumų teisės yra traktuojamos kaip žmogaus teisės, todėl jų užtikrinimas laikomas vienu iš valstybės išsivystymo ir demokratijos kriterijų.

Pažymėtina, kad tarpukariu Lietuva nebuvo visiškai laisva reguliuodama savo santykius su tautinėmis mažumomis. Valstybę varžė ne tik prisiimti tarptautiniai įsipareigojimai, bet ir įvairūs kultūriniai, istoriniai, politiniai ir ekonominiai santykių su konkrečiomis tautinėmis mažumomis aspektai.² Kiekviena tautinė mažuma turi savitą mentalitetą, požiūrį į valstybės gyvenimą, todėl nevienodai reaguoja valstybėje vykstančius procesus. Pavyzdžiui, įvairios visuomenės problemos gali būti pervertinamos į tautinę skriaudą ar priespaudą. Todėl, sprendžiant tokias problemas, labai svarbus konstruktyvus bendradarbiavimas su tautinių mažumų bendruomenėmis.

Tautinių mažumų požiūriui į valstybę įtakos turi ir šalies geopolitinė padėtis. Istoriskai Lietuva buvo maža valstybė, apsupta didesnių ir galingesnių kaimynų, iš kurių buvo patyrusi ne vieną skriaudą (t. y. Vilniaus krašto netekimas, sovietinė okupacija). Tai lėmė, kad santykiai su tautinėmis mažumomis, ypač esančiomis Lietuvos galingesnių kaimynų dalimi, nepaisant gan palankios Lietuvos demografinės situacijos, nebuvo visai paprasti.³

Šiuo metu didžiausios Lietuvos tautinės mažumos yra lenkai, rusai, baltarusiai ir ukrainiečiai. Šių tautybių žmonės sudaro atitinkamai 6,6, 5,8, 1,2 ir 0,5 proc. visų šalies gyventojų.⁴ Turbūt natūralu, kad lenkų tautinė mažuma sulaukia daugiausiai dėmesio, kuomet kalbama apie tautinių mažumų padėtį šalyje. Bendrai Lietuvoje pastebimas tam tikras nesuskalbėjimas tiek tarp tautinių bendrijų, tiek politiniame lygmenyje, kuris kraštutiniais atvejais gali virsti net priešprieša, taip pat pakurstoma įvairių radikalių veikėjų ar išorės jėgų. Tai lemia ir valstybės valdymo problemas, o bendradarbiavimo kliūtys lemia mažesnę nei galimą tautinių mažumų integraciją į visuomenę.

Tačiau vykstančios diskusijos tautinių mažumų klausimais bei gausiai tautinių mažumų apgyvendinto Pietryčių Lietuvos regiono situacija rodo, kad iki šiol Lietuvoje nėra strategijos, kurioje būtų numatyti ilgalaikiai tikslai ir kuri leistų koordinuotai spręsti tautinių mažumų

¹ Eduard Mažul, „Tautinių mažumų apsaugos tarpukario politika“, *Teisė*, 2006, p. 83–84, <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367171426019/DS.002.0.01.ARTIC>> [Žiūrėta 2017-11-06].

² Ten pat, p. 84.

³ Ten pat, p. 84.

⁴ Lietuvos statistikos departamentas, Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybę, 2013 m. kovo 15 d., <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f> [Žiūrėta 2017-11-06].

apgyvendintiems regionams aktualias problemas, skatinti tokių regionų, socialinį ir ekonominį vystymąsi bei užtikrinti geresnę tautinių mažumų integraciją į Lietuvos visuomeninį, politinį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, tuo pačiu išsaugoti jų tapatumą. Tokia strategija turėtų apimti ne tik Pietryčių Lietuvos ir kitus šalies rajonus, kur gyvena didesnės tautinių mažumų bendruomenės, bet apskritai numatyti Lietuvos tautinių mažumų politikos kryptis.

Todėl šios studijos **tikslas** – parengti Tautinių mažumų politikos plėtros 2018–2026 metų veiklos strategiją (toliau – Strategija), kurioje būtų numatyti tikslai ir kryptys (uždaviniai) Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir savivaldybėms artimiausiam devynerių metų laikotarpiui, kurių įgyvendinimas prisidėtų prie tautinių mažumų apgyvendintiems regionams aktualių problemų sprendimo, paskatintų šių regionų socialinį ir ekonominį vystymąsi bei užtikrintų geresnę tautinių mažumų integraciją į Lietuvos visuomeninį, politinį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, tuo pačiu išsaugant jų tapatumą. Siekiant šio tikslo keliamas **uždavinys** – kokybiškai ir kiekybiškai įvertinti tautinių mažumų padėtį Lietuvoje ir, remiantis tyrimo rezultatais, suformuluoti pagrįstus strateginius tikslus ir kryptis. Greta pagrindinio uždavinio išskiriami **papildomi uždaviniai**, nužymintys nuoseklų tikslo siekimą:

- aptarti svarbiausius užsienio šalių tautinių mažumų politikos aspektus;
- įvertinti tautinių mažumų padėtį Lietuvoje;
- išanalizuoti Lietuvos rusakalbę viešąją erdvę / žiniasklaidą;
- aptarti gausiai tautinių mažumų gyvenamo Pietryčių Lietuvos regiono specifiką;
- išanalizuoti Pietryčių Lietuvos regiono pastarųjų 3 metų ekonominę, socialinę, švietimo, kultūrinę, sveikatos apsaugos, susisiektimo situaciją;
- numatyti išvadamis paremtus strateginius tikslus ir kryptis (uždavinius) Vyriausybei ir savivaldybėms 2018–2027 m. laikotarpiu, kurių įgyvendinimas prisidėtų prie tautinių mažumų apgyvendintiems regionams aktualių problemų sprendimo, paskatintų šių regionų socialinį ir ekonominį vystymąsi bei užtikrintų geresnę tautinių mažumų integraciją į Lietuvos visuomeninį, politinį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, tuo pačiu išsaugotų jų tapatumą;
- aprašyti Strategijos įgyvendinimo mechanizmą ir pateikti jo schemą;
- sudaryti Strategijos įgyvendinimo vertinimo metodiką ir rodiklius, kurie leistų įvertinti pažangą.

Tyrimo naudojami duomenų rinkimo ir analizės **metodai**, paremti atvejo studija ir lyginamąja analize. Atvejo studija, kaip kokybinis tyrimo metodas, leidžia visapusiškai ir giliai analizuoti nedidelį kiekį duomenų, padeda atsiklesti Lietuvos ar konkretaus šalies regiono atvejui būdingą problematiką, įvertinti galimą siūlomos Strategijos įgyvendinimo poveikį gausiai tautinių mažumų apgyvendintiems regionams ir apskritai tautinių mažumų politikai. Tuo tarpu lyginamoji analizė

leidžia palyginti svarbiausius tautinių mažumų politikos aspektus Lietuvoje ir kitose Europos šalyse, įvertinti galimus gerosios praktikos pavyzdžius.

Siekiant kuo išsamiau įvertinti tautinių mažumų padėtį Lietuvoje naudojami empiriniai duomenys, gauti analizuojant pirminius šaltinius – su tautinių mažumų politika susijusius teisės aktai, strateginio planavimo dokumentus, statistinius duomenis, o taip pat antrinius šaltinius – ankstesnius tyrimus, analitinius straipsnius, knygas tautinių mažumų, jų integracijos į valstybės gyvenimą tema.

Pirmojoje studijos dalyje aptariami svarbiausi tautinių mažumų politikos aspektai. Apžvelgiamas tarptautinis teisinis reguliavimas, lyginama užsienio šalių praktika reguliuojant santykius su jose gyvenančiomis tautinėmis mažumomis. Dėmesys skiriamas švietimo politikai. Atskirai vertinama tautinių mažumų padėtis Lietuvoje, analizuojama tautinių mažumų žiniasklaida, t. y. kaip atspindimos žmonės aktualios problemos.

Antroji dalis skiriama gausiai tautinių mažumų gyvenamai Pietryčių Lietuvai. Tai istoriškai ir kultūriškai turtingas regionas, gausus Lietuvos valstybingumo laiko ženklų. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę aplink sostinę esantis regionas turėjo galimybę tapti labiausiai ekonomiškai klestinčia apskritimi, tačiau per mažas valstybės dėmesys specifiniam regionui, politinės konkurencijos stoka ir kitos priežastys lėmė įvairias socioekonominės problemas. Todėl šiame skyriuje aptariama regiono specifika, pristatoma esama situacija, akcentuojant svarbiausius faktus ir statistinius duomenis.

Trečiojoje dalyje, remiantis pirmoje ir antroje dalyje atlikto tyrimo išvadomis, formuluojami Strategijos tikslai ir kryptys (uždaviniai) jiems pasiekti. Taip pat aprašomas Strategijos įgyvendinimo mechanizmas, t. y. kokia institucija už ką yra atsakinga, pateikiama jo schema. Studijos priede pateikiama Strategijos įgyvendinimo vertinimo metodika ir rodikliai, kurie leistų įvertinti pažangą 2022 ir 2027 m.

1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ POLITIKOS ASPEKTAI

1.1. Tarptautinis teisinis reguliavimas ir užsienio šalių praktika

Pirmiausia kalbant apie tautinių mažumų politiką, reikia pažymėti, kad pats „tautinės mažumos“ terminas yra labai problematiškas. Kaip teigia Yves Plasseraud savo knygoje „Mažumos. Tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas“,⁵ dėl įvairių priežasčių retai pavyksta pasiekti konsensusą dėl sąvokos apibrėžimo. Pats mažumų klausimas tam tikros reikšmės pradeda įgyti nuo XVI a. (o „tautinių mažumų“ sąvoka pagal dabartinę reikšmę atsirado palyginti neseniai) ir yra glaudžiai susijęs su XIX a. Vidurio ir Rytų Europoje prasidėjusiu *tautų pavasariu*. „Mažumos“ sąvoka vartojama skirtingai ir tai dažnai priklauso nuo politinių tikslų. Greičiausiai dėl tos priežasties, kaip pažymi Saulius Katuoka, remdamasis A. Račkauskaite, nei viename anksčiau Tautų Sąjungos, o dabar – Jungtinių Tautų (toliau – JT), Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (toliau – ESBO), Europos Tarybos dokumente, nėra pateikiama tautinės mažumos samprata. Taigi konstatuojama, kad tarptautiniu lygiu norminė tautinės mažumos samprata neegzistuoja.⁶ Praktikoje dažniausiai vartojamos sąvokos „tautinės mažumos“ „tautinės bendrijos“, „etninės mažumos“ „etninės bendrijos“, „etninės, religinės arba kalbinės mažumos“, „tautinė ar rasinė kilmė“ ir pan. Nors šios sąvokos dažniausiai vartojamos sinonimiškai, visgi pastebima tam tikrų jų vartojimo skirtumų tendencija. Anot Y. Plasseraud, paprastai „tautinė mažuma“ suprantama, kaip bendruomenė kuri priklauso tautai, kuri nėra tos valstybės pagrindinė tauta. Tuo tarpu etninės mažumos sąvoka yra daug platesnė ir galinti turėti daug niuansų (kalbinės mažumos, čiabuviai), tačiau pagrindinė sąlyga apibrėžiant turėtų būti suprantama kaip bendruomenė gyvenanti mažumos sąlygomis ir neturinti brandžios tautinės savimonės.⁷

Nors ir universaliuose, ir regioniniuose tarptautiniuose dokumentuose vartojamas tautinės arba etninės mažumos terminas, vis dėlto tie patys dokumentai, kaip minėta, neapibrėžia, kokia asmenų grupė yra laikytina tautine mažuma (1 lentelė).

1 lentelė. Tautinės mažumos apibrėžimo tarptautinės teisės aktuose problema

Tarptautinės teisės aktas	Teisinis tautinės mažumos apibrėžimas	Pastabos ar reguliacijos ypatumai
1966 m. JT Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių	Pakto 27 straipsnis įtvirtina specialias teises mažumoms priklausantiems asmenims. Pakte numatyta, kad tose valstybėse, kuriose yra etninių, religinių arba kalbinių mažumų,	Pakto 27 straipsnis tapo ir 1992 m. JT Deklaracijos „Dėl tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių“ ⁸ , pagrindu.

⁵ Yves Plasseraud, *Mažumos. Tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas*. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 42.

⁶ Saulius Katuoka „Tautinės mažumos samprata ir subjektiškumas tarptautinėje teisėje“ // *Jurisprudencija* 2012, 19(3), p. 1189.

⁷ Yves Plasseraud, p. 44–45.

⁸ UN Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Minorities.aspx>> [Žiūrėta 2017-06-22].

paktas	asmenims, priklausantiems tokioms mažumoms, negali būti atimta teisė drauge su kitais savo grupės nariais puoselėti savo kultūrą, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ar vartoti savo kalbą. Tautinės mažumos apibrėžimas nėra pateiktas, tačiau suteikia jai apsaugą, įtvirtinant tautinės mažumos identiteto kriterijus – etninę kilmę, religiją, kultūrą bei kalbą.	
1992 m. JT Deklaracija „Dėl tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių“	Įtvirtintos tautinių arba etninių, religinių ir kalbinių mažumų teisės, išplėstos jų apsaugos priemonės, tačiau nepateikiamas pats tautinės mažumos sąvokos apibrėžimas.	
1990 m. Kopenhagos Žmogiškojo matmens konferencijos dokumentas ⁹	Dokumente konstatuojama, kad „priklausyti tautinei mažumai yra asmens individualaus pasirinkimo dalykas“. Tad tautinės mažumos egzistavimas priklauso ne nuo valstybės sprendimo, nustatančio tikslinius kriterijus, tokius kaip kalba, tautybė ar religija, o nuo asmenų, kolektyviai save vertinančių kaip skirtą nuo daugumos, priskiriančių save grupei, įsipareigojančių saugoti grupės tapatybę, noro ir sprendimo – t. y. savęs identifikavimo (angl. – <i>self-identification</i>). Atsižvelgiant į ESBO dokumentų nuostatas, darytina išvada, kad tautinė mažuma yra suprantama kaip toje pačioje teritorijoje gyvenančių asmenų grupė, neužimanti dominuojančios pozicijos valstybėje ir turinti individualią savo grupės tapatybę.	ESBO vyriausiasis komisaras tautinių mažumų reikalams Maksas van der Stoelas yra pabrėžęs, kad „tautinės mažumos egzistavimas yra fakto, o ne teisės klausimas“, nepriklausantis nuo valstybės noro arba nenoro tą tautinę mažumą pripažinti.
1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija) ¹⁰	Įtvirtintas diskriminacijos draudimas įvairiais pagrindais, taip pat ir priklausymo tautinei mažumai pagrindu, tačiau „tautinės mažumos“ sąvoka nėra apibrėžta.	Tautinės mažumos sąvokos klausimą svarstęs Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) byloje <i>Gorzelik and others v. Poland</i> patvirtino, kad pati valstybė, jos nacionalinės institucijos geriau galėtų apibrėžti, kas valstybėje yra laikoma tautine mažuma. ¹¹ Be to, EŽTT pabrėžė, kad joks tarptautinis dokumentas nepateikia tautinės mažumos sąvokos. Taip pat EŽTT atkreipė dėmesį ir į tai, kad įvairiose Europos valstybėse tautinės mažumos koncepcija skiriasi.
1990 m. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos (toliau – ETPA) Rekomendacija	Rekomendacijos 11 straipsnyje yra siūlomas „tautinės mažumos“ apibrėžimas: tautinėmis mažumomis laikomos individualios, ypatingos grupės, gyvenančios šalies teritorijoje, grupės nariai yra šalies piliečiai, nuo didžiosios dalies gyventojų	Šia rekomendacija siūlyta Europos Tarybos Ministrų komitetui papildyti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją protokolu, ar sudaryti atskirą konvenciją, kurioje būtų įtvirtintos nuostatos dėl tautinių mažumų teisių apsaugos.

⁹ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE: <<http://www.osce.org/odihr/elections/14304>> [Žiūrėta 2017-06-22].

¹⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, <http://www3.lrs.lt/pls/inter/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415350> [Žiūrėta 2017-06-22].

¹¹ ECHR, Case of *Gorzelik and others v. Poland* (Application no. 1543/06). Judgment. Strasbourg, 3 May 2007, <http://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/judgment_baczowski_v._poland_3_may_2007.pdf> [Žiūrėta 2017-06-22].

<i>Nr. 1134 dėl mažumų teisių</i> ¹²	besiskiriantys tam tikromis religinėmis, kalbinėmis, kultūrinėmis arba kitomis ypatybėmis.	
1993 m. ETPA Rekomendacija Nr. 1201 dėl tautinių mažumų teisių Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ¹³	Tautinė mažuma pripažįstamos asmenų grupės: a) kurių nariai yra valstybės, kurioje gyvena piliečiai; b) turinčios ilgalaikius ryšius su valstybe, kurioje jos gyvena; c) nuo kitų valstybės gyventojų besiskiriančios etniniais, kultūriniais bruožais, religija arba kalba; d) kurioms atstovauja pakankamas žmonių skaičius, tačiau mažesnis negu valstybėje gyvenanti gyventojų dauguma; e) siekiančios išlaikyti savo tapatybę (tradicijas, religiją, kalbą).	Šia rekomendacija vėl buvo siūlyta papildyti konvenciją protokolu, kuriame būtų pateiktas „tautinės mažumos“ apibrėžimas. Tačiau nepasiekus sutarimo dėl tautinės mažumos sąvokos apibrėžimo toks protokolas nebuvo priimtas. ¹⁴
1992 m. Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija ¹⁵	Pateikiama tam tikra „tautinių mažumų“ apibrėžtis pagal regioninių arba mažumų kalbų sąvokos traktuotę. „Regioninėmis arba mažumų kalbomis“ laikomos kalbos, kurios tradiciškai vartojamos tam tikroje valstybės teritorijoje tos valstybės nacionalinių subjektų, kurie sudaro ne tokią gausią gyventojų grupę kaip kiti valstybės gyventojai, ir skiriasi nuo tos valstybės oficialiosios kalbos.	
1995 m. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija ¹⁶	Konvencija tautinės mažumos apibrėžimo nepateikia. Preambulėje pabrėžiamas tikslas efektyviai apsaugoti tautines mažumas ir tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teises bei laisves. Taip pat Konvencijos preambulėje tautinėms mažumoms priklausantys asmenys apibūdinami kaip turintys etninį, kultūrinį, kalbinį ir religinį savitumą. Konvencijos 3 straipsnis garantuoja kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens laisvę pasirinkti būti ar nebūti laikomam tautinės mažumos atstovu. Šia nuostata yra paliekama kiekvienam asmeniui nuspręsti, ar jis nori, ar nenori turėti apsaugą, kylančią iš Konvencijos principų. Kiekvienai valstybei palikta laisvė savo nacionalinėje teisėje nustatyti asmenų grupes, kurioms bus taikoma ši Konvencija.	„Tautinės mažumos“ sąvoka neapibrėžta, nes nebuvo rasta visoms valstybėms priimtina jos koncepcija. Konvenciją pasirašė beveik visos Europos Sąjungos valstybės, išskyrus Prancūziją (ši šalis apskritai neigia turinti tautinių mažumų).

Taigi, galima daryti išvadą, kad Europos Tarybos dokumentuose tautinė mažuma apibrėžta išsamiausiai ir yra suprantama kaip asmenų grupė, gyvenanti konkrečios valstybės teritorijoje, savo skaičiumi mažesnė už likusių gyventojų dalį, besiskirianti nuo tos gyventojų dalies savo kalba, religija, papročiais ir kultūra.

¹² Parliamentary Assembly Recommendation 1134 (1990) on the rights of minorities, <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15168&lang=en>> [Žiūrėta 2017-06-22].

¹³ Parliamentary Assembly Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights, <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15235&lang=en>> [Žiūrėta 2017-06-22].

¹⁴ Framework Convention for the Protection of National Minorities: Explanatory Report, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/157.htm>> [Žiūrėta 2017-06-22].

¹⁵ European Charter for Regional or Minority Languages, <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148>> [Žiūrėta 2017-06-22].

¹⁶ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.96635>> [Žiūrėta 2017-06-22].

Nors šiuo metu galiojantys tarptautiniai teisės aktai nepateikia konkretaus tautinės mažumos apibrėžimo, išanalizavus teisės aktų nuostatas bei doktrinoje formuluojamas teorijas, darytina išvada, jog tarptautinėje teisėje tautine mažuma pripažįstama asmenų grupė, gyvenanti konkrečios valstybės teritorijoje, sudaranti mažiau nei pusę jos gyventojų ir išsiskirianti iš daugumos savo objektyviais bei subjektyviais bruožais. Pabrėžtina, kad nacionalinėms valstybėms yra suteikiama diskrecija savo nacionaliniuose teisės aktuose apibrėžti tautinę mažumą. Tarptautinės institucijos pripažįsta, kad nacionalinės valstybės neturėtų piktnaudžiauti tokia galimybe, nesistengti dirbtinai pašalinti konkrečios grupės iš tautinių mažumų apsaugos sistemos, tačiau vadovautis tarptautinių teisės aktų nuostatomis bei jų išaiškinimais.

Kai kurių Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių nacionalinėje teisėje išvis nėra sąvokos „tautinė mažuma“ (pavyzdžiui, Portugalijos), kitos mažumos sąvoką sieja su „kalbine mažuma“ (Italija, Nyderlandai). Įvairių valstybių nacionalinėje teisėje galima aptikti sąvoką „tautinė mažuma“, tačiau pačios sąvokos apibrėžimą galima rasti tik kai kurių šalių teisės aktuose (pavyzdžiui, Estijos, Latvijos, Švedijos). Toliau 2 lentelėje apžvelgiamas tautinių mažumų ir tautinių bendrijų sąvokos vartojimas ir apibrėžimai, sutinkami 15-os ES valstybių nacionaliniuose teisės aktuose.

2 lentelė. Tautinės mažumos sąvoka kai kuriose ES valstybėse

Šalis	Teisinis tautinės / etninės mažumos apibrėžimas	Pastabos ar reguliacijos ypatumai
Airija	Terminas „tautinė mažuma“ (angl. „national minority“) įstatymiškai nėra apibrėžtas. Tačiau kai kuriose įstatymų, administracinėse, institucinėse nuostatose yra pripažįstama Airijos klajoklių bendruomenės (angl. – <i>Ireland's Traveller community</i>) specialus statusas.	Bendruomenės apibrėžtis: „asmenys, kurie tradiciškai siekia ar siekė klajokliško gyvenimo būdo“. Klajoklių bendruomenę apibrėžia kaip „bendruomenę žmonių, kurie yra įprastai vadinami klajokliais ir kurie yra identifikuojami (patys ir kitų asmenų kartu) kaip žmonės su bendra istorija, kultūra ir tradicijoms, įskaitant, istoriškai, klajoklišką gyvenimo būdą Airijoje“.
Austrija	Austrijoje oficialiai vartojamas ne tautinių mažumų, o <i>tautinių grupių</i> terminas, kadangi manoma, jog terminas „tautinė mažuma“ turi tam tikrą diskriminacinį atspalvį.	Pagal 1976 m. Tautinių grupių įstatymą ¹⁷ tautinėmis grupėmis vadinamos šalies teritorijoje gyvenančios ir savo kilme su ja susijusios (t. y. autochtoninės) Austrijos piliečių grupės, kurių gimtoji kalba nėra vokiečių, ir kurie turi savitą etniškumą. Įstatyme neįvardijamos konkrečios tautinės grupės, tačiau grupė įgyja tokį statusą, kai prie federalinio kanclerio kanceliarijos įsteigiama tos grupės patariamoji taryba (vok. – <i>Volksgruppenbeirat</i>). Pagal įstatymą kiekvienas pilietis yra laisvas priskirti save kuriai nors tautinei grupei, kartu jis neprivalo to daryti.
Danija	Ratifikodama Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją Danija deklaravo, jog kaip tautinę mažumą Konvencijos prasme identifikuoja tik vokiečių mažumą Pietų Jutlandijoje. Tautine mažuma laikytina gyventojų mažumą sudaranti grupė, kuri	Vokietijai pralaimėjus Pirmajame pasauliniame kare, 1920 m. Antantės sprendimu Šlezvige įvyko referendumas; po jo Šiaurės Šlezvigas atiteko Danijai, o Centrinis Šlezvigas liko Vokietijai. Po tokio sienų nustatymo Vokietijoje atsirado danų mažuma, o Danijoje – vokiečių.

¹⁷ Volksgruppengesetz, <<http://www.volksgruppenbuero.at/docs/gesetze/volksgruppengesetz.pdf>> [Žiūrėta 2017-07-02].

	<p> turi istoriskus, ilgalaikus ir nenutrūkstamus ryšius su savo gyvenama šalimi.</p> <p> Čigonų (romų) Danija nepripažįsta tautine mažuma, kadangi yra nuomonės, jog turima istorinė medžiaga liudija, kad romų Danijoje būta tik tam tikrais, ribotais laikotarpiais, o dabartiniai Danijos romai nėra istoriškai ar nenutrūkstama susiję su Danija – tai arba imigrantai arba pabėgėliai.</p>	<p> Abiejose sienos pusėse likę tautinės mažumos ilgai nenorėjo susitaikyti su tuo, kad siena yra galutinė. Dėl to abiejų šalių santykiuose būta konfrontacijos ir mažumų priespaudos elementų. Lemiamą reikšmę, sureguliuojant mažumų problemas abiejose valstybėse, turėjo 1955 m. paskelbtos vienašališkos (beveik identiško turinio) deklaracijos,¹⁸ garantavusios tautinių mažumų teises ir nustačiusios danų mažumos kultūrinio apsisprendimo Vokietijoje bei vokiečių mažumos – Danijoje pagrindus. Šiuo metu pasienio regionas garsėja kaip sritis, kur viešpatauja tolerantiški ir geros kaimynystės santykiai.</p>
Estija	<p> Tautinių mažumų kultūrinės autonomijos įstatyme¹⁹ apibrėžiama, kad tautine mažuma yra laikomi Estijos piliečiai, kurie: gyvena Estijos teritorijoje; turi ilgalaikus, tvirtus ir nuolatinus ryšius su Estija; skiriasi nuo estų savo etnine priklausomybe, kultūrinėmis, religijos ar kalbos ypatybėmis; vadovaujasi savo siekiu kolektyviai puoselėti savo kultūros papročius, religiją ar kalbą, kurie yra jų identiteto bendras pamatas.</p>	
Italija	<p> Teisinėje sistemoje „mažumos“ sąvoka yra susijusi išimtinai su kalba arba, tiksliau tariant, su kalbine mažuma (angl. – <i>linguistic minority</i>).</p>	<p> Konstitucijoje²⁰ be kitų pamatinių principų yra ir speciali nuostata dėl kalbinių mažumų. Jos 6 straipsnyje įtvirtinta, kad „Respublika saugo kalbines mažumas pagal specialias nuostatas“.</p>
Latvija	<p> 1995 m. Latvija, ratifikuodama Konvenciją, kartu priėmė ir Įstatymą dėl visuotinės tautinių mažumų apsaugos konvencijos.²¹ Pagal įstatymą: „Latvijos Respublika pažymi, kad terminas „tautinės mažumos“, kuris nėra apibrėžtas Konvencijoje, Konvencijos prasme reiškia Latvijos piliečius, kurie kultūra, religija ar kalba skiriasi nuo latvių, tradiciškai ilgai gyvena Latvijoje jau daug kartų ir kurie priskiria save prie Latvijos valstybės ir visuomenės, bei siekia išsaugoti ir vystyti savo kultūrą, religiją ar kalbą.</p>	<p> Asmenys, kurie nėra Latvijos ar kitos valstybės piliečiai, tačiau nuolat ir legaliai gyvena Latvijos Respublikoje, yra nepriskiriami tautinei mažumai Konvencijos prasme pagal Latvijos Respublikos deklaracijoje įtvirtintą tautinės mažumos definiciją, tačiau kas save identifikuoja su šią definiciją atitinkančia tautine mažuma, gali naudotis Konvencijos numatytais teisėmis, jei įstatyme neįtvirtintos išimties.</p>
Lenkija	<p> Pagal 2005 m. Tautinių ir etninių mažumų bei regioninės kalbos įstatymą yra skiriamos tautinės mažumos ir etninės mažumos. Įstatyme apibrėžta, jog <i>tautinė mažuma</i> – tai Lenkijos piliečių grupė, kuri tenkina šias sąlygas: yra mažesnė, nei likusi Lenkijos gyventojų dalis, žymiai skiriasi nuo kitų piliečių savo kalba, kultūra ar tradicijomis ir siekia jas išsaugoti, suvokia save kaip istorinę ir kultūrinę bendruomenę ir yra linkusi ją išreikšti ir išsaugoti, jos protėviai</p>	<p> Ir tautinės, ir etninės mažumos yra vienodai traktuojamos kaip tautinės mažumos Konvencijos prasme.</p>

¹⁸ Bonn-Copenhagen Declarations,

<<http://www.ecmi.de/about/history/german-danish-border-region/bonn-copenhagen-declarations/>> [Žiūrėta 2017-07-02].

¹⁹ National Minorities Cultural Autonomy Act, <<http://www.legaltext.ee/text/en/XX00038.htm>> [Žiūrėta 2017-07-02].

²⁰ Constitution of the Italian Republic, <http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf> [Žiūrėta 2017-07-02].

²¹ Par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību,

<<http://www.likumi.lv/doc.php?id=109252&from=off>> [Žiūrėta 2017-07-02].

	gyveno dabartinėje Lenkijos teritorijoje bent prieš šimtą metų ir ji tapatina save su kuria nors tauta, turinčia savą valstybę. Tuo tarpu <i>etninė mažuma</i> apibrėžiama analogiškai, išskyrus vienintelį požymį – ši grupė nesitapatina su jokia turinčia savą valstybę tauta.	
Nyderlandai	Ratifikuodami Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją Nyderlandai paskelbė, kad Konvencijos nuostatos taikomos fryzams (angl. – <i>Frisians</i>), o tiksliau tariant, fryzų kalbai.	
Portugalija	Mažumų sąvokos nėra šalies teisinėje sistemoje. Konstitucinė sistema nenumato skirtumo tarp tautybės (angl. – <i>nationality</i>) ir pilietybės (angl. – <i>citizenship</i>): „tautą“ (angl. – <i>nation</i>) sudaro piliečių visuomenė, tad Konstitucijoje ²² įtvirtinta, kad visi asmenys, kurie pagal įstatymą ar tarptautinę konvenciją laikomi Portugalijos piliečiais tokie piliečiai ir yra (4 str.).	Vis dėlto keliuose įstatymuose yra užuominų <i>de facto</i> apie socialines ar religines mažumas.
Rumunija	Nei Konstitucijoje, ²³ nei įstatymuose apskritai nėra sąvokos „tautinė mažuma“ apibrėžimo. Rumunijoje nėra tautinių mažumų ar grupių sąrašo.	Konstitucijoje nustatyta, kad valstybės pamatas yra grindžiamas Rumunijos žmonių vienybe ir jos piliečių solidarumu. Rumunija yra bendra ir nedaloma visų piliečių tėvynė, be diskriminacijos dėl rasės, tautybės, etninės kilmės, kalbos, religijos, lyties, nuomonės, politinių pažiūrų, turto ar socialinės kilmės (4 str.). Valstybė pripažįsta ir garantuoja asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms, teises saugoti, puoselėti ir reikšti savo tautinę, kultūrinę, kalbinę ar religinę tapatybę.
Slovėnija	Konstitucijoje ir įstatymuose greta išskirtinio italų ir vengrų statuso įtvirtinimo esama nuostatų dėl romų teisių. Kitų tautinių mažumų, kad ir gausesnių už italų ar vengrų (serbų, kroatų, bosnių, albanų) statusas nėra išskirtinis. Konstitucijoje ²⁴ įtvirtintos tam tikros bendrosios nuostatos dėl tautinių mažumų teisių, taip pat specialiosios nuostatos, skirtos italų ir vengrų tautinėms mažumoms.	Autochtoniškoms italų ir vengrų tautinėms bendrijoms ir jų nariams garantuojama teisė laisvai naudoti savo tautinius simbolius ir, siekiant išsaugoti savo tautinį tapatumą, teisė steigti organizacijas ir plėtoti ekonominę, kultūrinę, mokslinę, tiriamąją veiklą, taip pat veiklą spaudos ir viešosios informacijos priemonių srityje. Pagal įstatymus, šios dvi tautinės bendrijos ir jų nariai turi teisę į švietimą ir mokymą savo gimtąja kalba, taip pat teisę steigti ir plėtoti švietimą ir mokymą. Įstatymas nustato geografines vietas, kuriose privalomos dvikalbės mokyklos. Šioms tautinėms bendrijoms ir jų nariams garantuojama teisė plėtoti ryšius su savo tautiečiais ir jų valstybėmis.
Suomija	Sąvoka „tautinė mažuma“ įstatymuose nėra vartojama. Konstitucijos ²⁵ 17 straipsnyje „Teisė į kalbą ir kultūrą“ įtvirtinta, kad samiai, kaip vietiniai gyventojai (angl. – <i>indigenous people</i>), taip pat romai ir kitos grupės, turi teisę puoselėti ir vystyti savo kalbą ir kultūrą. Konstitucijoje plačiau „grupės“ nėra apibrėžiamos.	Ratifikuodama Konvenciją Suomija nepateikė tautinių mažumų, kurioms taikomos Konvencijos nuostatos, sąrašo. Pagrindinė idėja: ne Vyriausybė nustato mažumas, kadangi mažumų egzistavimas priklauso ne nuo Vyriausybės pripažinimo, tačiau nuo faktinės padėties šalyje.

²² Constitution of the Portuguese Republic,

<http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/Constitution_VII_revisao_definitive.pdf> [Žiūrėta 2017-07-02].

²³ Constitution of Romania, <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=1#t1c0s0a4> [Žiūrėta 2017-07-02].

²⁴ Constitution of Slovenia, <<http://www.us-rs.si/en/about-the-court/legal-basis/constitution/>> [Žiūrėta 2017-07-02].

²⁵ The Constitution of Finland, <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>> [Žiūrėta 2017-07-02].

Švedija	1998 m. priimtame Tautinių mažumų įstatyme įtvirtinti tokie kriterijai, taikomi <i>tautinei mažumai</i> apibrėžti: tai yra giminingo pobūdžio grupės, kurios savo skaičiumi nėra dominuojančios visuomenėje, tačiau asmenų, priskiriančių save grupei, skaičius nėra lemiamas veiksnys – svarbi yra grupės struktūra ir vienovė. Taip pat būtinas religinis, kalbinis, tradicijų ir/ar kultūros bendrumas, savo tapatybės puoselėjimas, istoriniai ir ilgi ryšiai su Švedija. ²⁶	
Vengrija	2012 m. įsigaliojusio Pagrindinio įstatymo (konstitucijos) ²⁷ XXIX straipsnyje skelbiama, kiekvienas bet kurios tautybės Vengrijos pilietis turi teisę laisvai deklaruoti savo tapatybę. Šalyje gyvenančios tautos turi teisę vartoti gimtąją kalbą ir savo vardus gimtąja kalba, puoselėti savo kultūrą, įgyti išsilavinimą gimtąja kalba. Vengrijoje gyvenančios tautos turi teisę įkurti vietas ir tautinę savivaldą.	
Vokietija	Pagrindiniame Įstatyme (konstitucijoje) nėra specialaus tautinių mažumų apsaugai skirto straipsnio. Vokietija yra pasirašiusi ir ratifikavusi 1992 m. Europos regioninių ir mažumų kalbų chartiją bei Europos Tarybos 1995 m. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją. Pastaroji taikoma Vokietijos pilietybę turintiems danams, sorbams, Vokietijoje gyvenantiems čigonams (sinti ir romams), taip pat fryzams, kurie pageidauja būti laikomi ne tautine mažuma, o „tautine grupe“. ²⁸ Tautinėmis mažumomis Vokietijoje pripažįstamos grupės, tenkinančios šiuos penkis kriterijus: 1) jų atstovai yra Vokietijos piliečiai; 2) jos skiriasi nuo daugumą sudarančios tautos sava kalba, kultūra, istorija, taip pat tapatumu; 3) jos nori šį tapatumą išsaugoti; 4) jos tradiciškai gyvena Vokietijoje; 5) jos gyvena nuo seno jų apgyventose srityse.	Federacinėje Vokietijoje už tautinių mažumų rėmimą ir jų kalbų apsaugą visų pirma atsako žemės. Brandenburge, Saksonijoje ir Šlezvige-Holšteine konkrečiai įvardytų tautinių mažumų teisės yra įtvirtintos šių žemių konstitucijose. Taip pat Šlezvige-Holšteine danų mažumos teisės saugo 1955 m. Bonos ir Kopenhagos deklaracijos, fryzų – specialus Fryzų įstatymas, sorbų teisės Brandenburge ir Saksonijoje garantuoja Sorbų įstatymai.

Svarbi tautinių mažumų politikos dalis yra švietimas. Nes būtent nuo švietimo didžia dalimi priklauso tautinių mažumų atstovų integracija į visuomenės gyvenimą ir darbo rinką. Todėl 3 lentelėje pateikiami svarbiausi tautinių mažumų švietimo politikos Lenkijoje, Danijoje ir Vokietijoje aspektai.

²⁶ Report submitted by Sweden pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Sweden_en.pdf> [Žiūrėta 2017-07-02].

²⁷ The Fundamental Law of Hungary, <<http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf>> [Žiūrėta 2017-07-02].

²⁸ Žydų bendruomenė Vokietijoje identifikuoja save ne kaip mažumą, o kaip religinę bendruomenę.

3 lentelė. Tautinių mažumų švietimas

Šalis	Švietimo ypatumai
Lenkija	<p>Dėstymas tautinių mažumų kalbomis mokymo įstaigoje reglamentuojamas 1991 m. Švietimo sistemos įstatymu. Įstatyme deklaruojama, jog valstybinės mokyklos turi sudaryti galimybę vaikams išsaugoti savo tautinį, etninį ir religinį tapatumą, ir ypač mokytis savos kalbos, istorijos ir kultūros. Tėvų prašymu toks švietimas gali vykti: 1) atskirose grupėse, skyriuose ar mokyklose; 2) grupėse, skyriuose ar mokyklose su papildomomis kalbos, kaip dalyko, pamokomis ir savo istorijos bei kultūros pamokomis; 3) tarpmokyklinėse grupėse. Detaliau šio švietimo sąlygos ir būdai yra apibrėžti 2002 m. Švietimo ir sporto ministro potvarkyje. Jame nustatyta, jog tautinės mažumos ar etninės grupės kalbos, taip pat mažumos kilmės šalies istorijos, geografijos ir kultūros mokymą organizuoja mokyklos direktorius mokinių tėvų (arba pačių mokinių nuo 16 metų amžiaus) prašymu.</p> <p>Egzaminų tvarką Lenkijos mokyklose reglamentuoja 2004 m. Švietimo ir sporto ministro potvarkis. Mokyklų, kuriose mokoma tautinės mažumos kalba, mokiniai testus, gimnazijos egzaminus ar tam tikras jų dalis gali laikyti lenkų kalba arba tos tautinės mažumos kalba. Aukštesnėse vidurinėse mokyklose, laikydami brandos egzaminus, absolventai tų mokyklų ar jų filialų, kuriuose mokoma tautinės mažumos kalbos, be lenkų, ir užsienio kalbų, privalomai laiko ir tos tautinės mažumos kalbos egzaminą (žodžiu ir raštu). Tokių mokyklų, kuriose mokoma tautinės mažumos kalba ir dvikalbėse mokyklose, kuriose tautinės mažumos kalba yra antroji dėstymo kalba, absolventai gali laikyti brandos egzaminus lenkiškai arba, išskyrus lenkų kalbą ir Lenkijos istoriją bei geografiją, tautinės mažumos kalba.</p> <p>Mokytojų rengimo ir vadovėlių klausimai atsispindi tarpvalstybiniuose Lenkijos susitarimuose su kaimyninėmis valstybėmis, kuriuose garantuojamas tarpusavio bendradarbiavimas šiose srityse. Susitarimuose numatyta, jog šalys imasi užtikrinti tinkamas sąlygas mokytis mažumos kalbos ir gauti išsilavinimą šia kalba bei mokytis mažumos kilmės šalies istorijos ir kultūros savo teritorijose esančiose valstybinėse švietimo institucijose.</p> <p>Mažumų kalbų mokymas finansuojamas iš valstybės biudžeto pagal švietimo ir sporto ministro nustatytą tvarką. Vietos savivaldybėms skiriamų subsidijų paskirstymas švietimo tikslams yra apskaičiuojamas pagal gana sudėtingą algoritmą, tačiau apskritai imant, mažesnėms tautinių mažumų mokykloms (turinčioms ne daugiau 84 mokinių pagrindinėse mokyklose ir ne daugiau 42 – vidurinėse) skiriama 150 proc. daugiau lėšų, didesnėms – 20 proc. daugiau, skaičiuojant vienam mokiniui. Dauguma mokyklų, kuriose dėstoma tautinių mažumų kalbomis, ar jų mokoma, yra valstybinės. Seinų nevalstybinė lietuviška „Žiburio“ mokykla (gimnazija, pradinė mokykla ir vaikų darželis) finansuojama ne tik Lenkijos vyriausybės, bet ir Lietuvos vyriausybės per Antano Baranausko fondą.</p>
Danija	<p>Remiantis Privatačių nepriklausomų mokyklų įstatymu galima laisvai steigti privačias nepriklausomas mokyklas, kurios privalo tenkinti bendrus mokykloms keliamus reikalavimus. Tas galioja ir privačioms vokiečių mažumos mokykloms. Valstybė dotuoja visas nepriklausomas privačias pagrindines mokyklas, taigi ir vokiečių mažumos mokyklas. Paramos dydis priklauso nuo mokinių skaičiaus per mokslo metus. Valstybė taip pat papildomai subsidijuoja vokiečių mokyklas metiniais asignavimais (maždaug po 4 mln. kronų), kuriuos mokykloms paskirsto Šiaurės Šlezvigo vokiečių mokyklų ir kalbos susivienijimas. Šie papildomi asignavimai skirti ypatingoms išlaidoms, kurių reikia vokiečių mažumos mokyklų sistemai išlaikyti, tarp jų mokytojų iš Vokietijos parengimui. Valstybės subsidijos taip pat skiriamos vokiečių mokyklose veikiančioms dienos centrams (kasmet kiekvienam moksleiviui skiriama tam tikra privačioms mokykloms nustatyta suma).</p> <p>Vokiečių tautinė mažuma taip pat turi aukštesniąją vidurinę mokyklą (gimnaziją) Abenra mieste, kuri veikia pagal bendrąsias privačios nepriklausomos aukštesniosios vidurinės mokyklos taisykles. Nuo daniškų tokio pobūdžio mokyklų ji skiriasi tik tuo, kad daugiau dėmesio skiriama vokiečių kalbai. Valstybė subsidijuoja taip pat ir privačias nepriklausomas aukštesniąsias vidurines mokyklas. Subsidijos dydis siekia 85 proc. šalies apygardų metinių išlaidų vienam mokiniui.</p>
Vokietija	<p>Danų mažumos veikla, be nuosavų lėšų, finansuojama iš privatačių asmenų aukų, įvairių fondų, ją remia visuomeninė Danijos pasienio draugija, nemažą dalį finansų skiria Šlezvigo-Holšteino žemės ir danų gyvenamų bendruomenių biudžetai. Pagal 1955 m. Bonos-Kopenhagos deklaracijas danų mažuma turi teisę įgyti išsilavinimą danų kalba visoje Šlezvigo-Holšteino žemėje. Danų mažumos mokyklose visi dalykai (išskyrus privalomą vokiečių kalbą) dėstoma daniškai. Tačiau baigiamosiose klasėse pagrindinės sąvokos ir apibrėžimai, ypač matematikos, ekonomikos ir gamtos mokslų, išdėstomi ir vokiškai, kad mokiniai sugebėtų toliau mokytis profesinėse ir aukštesiose mokyklose vokiečių mokomąja kalba.</p>

	<p>Iš reikalingų danų švietimo sistemai išlaidų apie pusę skiria Danijos vyriausybė (pagal 1955 m. Bonos-Kopenhagos deklaracijas), kitą pusę Šlezvigo-Holšteino žemė. Žemė danų mažumoms mokykloms kasmet skiria kiekvienam mokiniui (nepriklausomai nuo faktinių poreikių) 100 proc. praėjusiais metais analogiškų žemės valstybinių mokyklų mokiniams vidutiniškai skirtų lėšų (kitoms nepriklausomoms mokykloms skiriama 80 proc.) Prie vaikų darželių finansavimo prisideda vietos savivaldybės.</p> <p>Mokytojai daniškoms mokykloms rengiami Danijoje arba Vokietijoje. Jų kvalifikacijos kėlimu rūpinasi Danų mokyklų draugija arba Danijos institucijos. Federalinis studijų rėmimo įstatymas numato plačias paramos galimybes daniškų mokyklų mokytojams Danijoje pasirengti įvairių dalykų dėstymui danų kalba. Daugiausia naudojami Danijos leidyklų išleisti vadovėliai, savarankiškai parengta medžiaga, kurioje atsižvelgiama į danų mažumos padėtį bei jos istoriją, taip pat ir vokiški vadovėliai.</p> <p>Sorbų mažuma. Sorbai (dar vadinami vendais) – negausi slavų tauta, nuo VII amžiaus gyvenanti Lužicoje (vok. – <i>Lausitz</i>). Jų gyvenamos vietos jau 1000 metų yra Vokietijos valstybės teritorijoje. Žemių mokyklų įstatymai garantuoja mokiniams galimybę mokytis sorbų kalbos ir kai kuriose mokyklose nustatytų dalykų visose klasėse – sorbų kalba. Sorbų gyvenamose vietovėse sorbų kalbos mokoma ir dėstoma sorbiškai valstybinėse mokyklose.</p> <p>Šiuo metu Saksonijoje veikia šešios pradinės, šešios vidurinės mokyklos ir viena gimnazija su sorbų dėstoma kalba. Šešiose pradinėse mokyklose sorbų kalbos mokoma kaip gimtosios arba kai antrosios kalbos, dar keturiose pradinėse mokyklose vokiečių mokomąja kalba – kaip antrosios kalbos. Kai kuriose vidurinėse mokyklose dėstoma dviem – vokiečių ir sorbų kalbomis. Kitur dėstoma sorbiškai, išskyrus vokiečių kalbos, matematikos, fizikos, chemijos ir biologijos pamokas (nuo 7 klasės)</p> <p>Bauceno Sorbų gimnazijos mokiniai gauna reikiamą išsilavinimą stoti į universitetus. Sorbų mokiniams leidžiama lankyti specialų gimtosios kalbos kursą ir laikyti abiturės egzaminus raštu sorbų kalba. Visi mokiniai mokosi sorbų kalbos kaip gimtosios arba kaip antrosios kalbos. Papildomas išlaidas, susijusias su dvikalbyste šioje gimnazijoje, finansuoja federalinė žemė.</p>
--	--

1.2. Tautinės mažumos Lietuvoje

Elzbieta Kuzborska knygoje „Teisinė tautinių mažumų padėtis Lietuvoje“²⁹ įvardija 3 grupes į kurias galima suskirstyti tautinių mažumų apsaugą reglamentuojančius teisės aktus: pirmajai priskiriama Lietuvos Respublikos Konstitucija kaip teisinės apsaugos pagrindus nustatantis dokumentas, antrajai – Seimo priimami įstatymai, trečiajai – poįstatyminiai aktai, susiję su etninių mažumų politika. Konstitucijos 29 straipsnis³⁰ įtvirtina tai, jog žmogaus teisių negalima varžyti ar suteikti privilegijų dėl subjektyvių kriterijų, tarp jų – rasės, tautybės, kalbos ir kilmės. Tuo tarpu 45 straipsnis nustato, jog „Piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai“³¹ taip užtikrinant tautinių mažumų teisę saviorganizuotam veikimui apibrėžtose srityse.

Iki 2010 m. sausio 1 d. tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teises ir laisves reglamentavo 1989 m. lapkričio 23 d. priimtas ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1991 m. sausio 29 d. papildytas ir pakeistas Tautinių mažumų įstatymas.

²⁹ Elzbieta Kuzborska, *Teisinė tautinių mažumų padėtis Lietuvoje*, Vilnius: Artprint, 2012, p. 99.

³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 29 straipsnis, <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [Žiūrėta 2017-09-06].

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 45 straipsnis, <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>. [Žiūrėta 2017-09-06].

Tačiau 2010 m. Seimo nutarimu jis nustojo galioti, nes (1) jis buvo parengtas dar iki nepriklausomybės atkūrimo pagal tuo metu galiojusią sovietinę teisę, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, taigi nebeatitiko aukščiausio teisės akto nuostatų; (2) priėmus naujus įvairias tautinėms bendrijoms taip pat aktualias sritis reglamentuojančius teisės aktus (pavyzdžiui, Valstybinės kalbos įstatymą), išryškėjo teisės kolizijos situacijos.

Po 2010 m. buvo pateikti net keli naujo įstatymo redakcijos variantai, kurie Seime buvo įregistruoti dar 2013–2014 m., tačiau iki šiol nerandant sutarimo Tautinių bendrijų įstatymo svarstymo procesas stovi vietoje.

Galima išskirti tris nesutarimų tarp skirtingas pozicijas atstovaujančių sprendimų priėmėjų plotmes, kurios lemia susiklosčiusią situaciją: (1) įstatymo aktualumo klausimas; (2) politinis-vertybinis dėmuo ir (3) turinio klausimas.

Pirmuoju aspektu nesutariama, ar tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės ir laisvės privalo būti išdėstytos viename teisės akte. Pabrėžiama, kad tarptautiniai Lietuvos įsipareigojimai nekelia reikalavimo priimti konkrečiai tautinėms mažumoms skirtą, jų teises apibrėžiantį teisės aktą, nes tai gali būti padaryta ir užtikrinant visų joms aktualių nuostatų įtraukimą į galiojančius teisės aktus (švietimo, valstybinės kalbos, asociacijų ir kt. įstatymai). Pavyzdžiui, Lietuvos ratifikuotos Tautinių mažumų apsaugos konvencijos nuostatos yra integruotos į nacionalinę teisę specialiuose teisės aktuose.

Antrasis aspektas apima skirtingų sprendimų priėmėjų bei partijų ideologines-vertybines nuostatas, taip pat atstovaujamus interesus, kurie lemia skeptišką arba pozityvų požiūrį į Tautinių bendrijų įstatymą. Nė vienos parlamentinės partijos programoje nėra įtvirtinta nuostata, jog tautinių mažumų teisių ir laisvių apsaugojimui ir reglamentavimui būtinas atskiras įstatymas, todėl gana sudėtinga nustatyti, kiek šis įstatymas kaip toks yra aktualus Lietuvos politiniame lauke. Tačiau 2013–2014 m. vykę intensyvūs debatai ir tokio įstatymo projekto iniciavimas išryškino aiškia tendenciją: svarbiau už paties įstatymo priėmimą yra jame įtvirtintas turinys. Tad būtent esminis politinis ginčas vyksta dėl tautinių mažumų įstatymo turinio, konkrečiai – kalbos vartojimo, švietimo gimtąja kalba, tautinės bendrijos (mažumos) apibrėžimo klausimais.

Šiuo metu aktualūs įregistruoti tautinių mažumų įstatymo projektai yra šie: daugiausia Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (dabar – Lietuvos lenkų rinkimų akcijos-Krikščioniškų šeimų sąjungos (toliau – LLRA-KŠS)) frakcijos narių registruotas Tautinių mažumų įstatymo projektas XIIP-2242 (pateiktas 2014-09-11), Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (toliau – TS-LKD) frakcijos narių registruotas Tautinėms mažumoms ir bendrijoms priklausančių asmenų teisių ir laisvių apsaugos įstatymo projektas XIIP-1204 (2014-06-12), Seimo Žmogaus teisių komiteto parengtas Tautinių mažumų įstatymo projektas XIIP-1648(3) (2013-12-20).

Taip pat verta pastebėti, kad 2014 m. vasario 21 d. Seimo narė Rita Tamašūnienė pasiūlė Seimui priimti nutarimą atkurti iki 2010 m. sausio 1 d. galiojusio tautinių mažumų įstatymo veikimą (nutarimo projektas XIIP-311(2), tačiau ši iniciatyva buvo kritiškai įvertinta Prezidentės Dalios Grybauskaitės kaip antikonstitucinė.³² Be to, 2013 m. Kultūros ministerija (atsakingas viceministras Edvardas Trusevičius) rengė Tautinių bendrijų projekto redakciją, kurią Seimui turėjo pateikti Vyriausybė, tačiau pirmasis projekto variantas buvo atmestas kaip neatitinkantis mažųjų tautinių bendrijų Lietuvoje interesų,³³ o vėliau, Seime atsiradus keliems alternatyviems projektams, Vyriausybė taip ir nepateikė galutinės redakcijos.

4 lentelė. Seime įregistruotų aktualių tautinių bendrijų įstatymų projektų palyginimas

	Tautinių mažumų įstatymo projektas Nr. XIIP-2242 ³⁴	Tautinėms mažumoms ir bendrijoms priklausančių asmenų teisių ir laisvių apsaugos įstatymo projekto Nr. XIIP-1204(2) ³⁵	Tautinių mažumų įstatymo projektas Nr. XIP-1648(3) ³⁶
Teikėjai	LLRA frakcijos atstovai	TS-LKD frakcijos nariai Valentinas Stundys ir Vytautas Juozapaitis	Seimo Žmogaus teisių komitetas (pirmininkas – LLRA frakcijos narys Leonard Talmont)
Tautinių bendrijų apibrėžimas	Vartojama sąvoka tautinė mažuma , kuri apibrėžiama kaip grupė Lietuvos Respublikos piliečių arba nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje asmenų, kuriems būdinga kitokia nei tautinei daugumai kultūra, religija, kalba arba bent vienas iš šių požymių, ir kuriuos vienija siekis išsaugoti savo tautinę tapatybę. Tautinė bendrija siūloma laikyti juridinį vienetą, atstovaujantį tautinę mažumą.	Atskiriama tautinė mažuma ir bendrija pagal kriterijų, ar tauta už Lietuvos ribų turi savo tautinę valstybę, ar ne. Tautinė (etninė) mažuma – istoriškai unikali senųjų Lietuvos gyventojų etninė grupė, kurios protėviai nuo seno gyveno dabartinėje Lietuvos Respublikos teritorijoje ir, neturėdami pasaulyje savo tautinės valstybės už Lietuvos ribų, visiškai integravosi į Lietuvos visuomenę, vienijama protėvių kalbos, kultūros, religijos, tradicijų ar papročių savitumo, kuriuos jie siekia gaivinti, išsaugoti bei puoselėti. Tautinė (etninė) bendrija –	Nepateikiamas aiškus apibrėžimas, tik įvardijami su tautybe susijusias žmogaus savybes – rasė, tautybė, kalba.

³² ELTA, „D. Grybauskaitė apie iniciatyvą gražinti senąją Tautinių mažumų įstatymą: tai tiesioginis Konstitucijos pažeidimas“. Delfi, 2013 m. gruodžio 19 d., <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/d-grybauskaite-apie-iniciatyva-grazinti-senaji-tautiniu-mazumu-istatyma-tai-tiesioginis-konstitucijos-pazeidimas.d?id=63578426>> [Žiūrėta 2017-09-06].

³³ Plačiau žr.: Liepa Želnienė, „Tautinių mažumų įstatymas: tik lenkams ar visoms Lietuvos mažumoms?“. 15min, 2014 m. kovo 28 d., <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/tautiniu-mazumu-istatymas-tik-lenkams-ar-visoms-lietuvos-mazumoms-56-415151>> [Žiūrėta 2017-09-06].

³⁴ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas Nr. XIIP-2242, <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/8c2fb1f039b411e4a343f25bd52b4862?positionInSearchResults=3&searchModelUID=6363455e-3578-4d95-9ec5-ac8f2fea8392>> [Žiūrėta 2017-09-06].

³⁵ Lietuvos Respublikos tautinėms mažumoms ir bendrijoms priklausančių asmenų teisių ir laisvių apsaugos įstatymo projektas Nr. XIIP-1204(2), <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/58119670f22b11e3a8c1a1dee39661ca?positionInSearchResults=18&searchModelUID=6363455e-3578-4d95-9ec5-ac8f2fea8392>> [Žiūrėta 2017-09-06].

³⁶ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas Nr. XIP-1648(3), <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.462919?positionInSearchResults=24&searchModelUID=6363455e-3578-4d95-9ec5-ac8f2fea8392>> [Žiūrėta 2017-09-06].

		Lietuvos Respublikos piliečių ir ilgalaikių nuolatinių gyventojų etninė grupė, kuriai priklausantys asmenys yra integravęsi į Lietuvos visuomenę, turėdami už Lietuvos ribų savo tautinę valstybę, su kurios tituline tauta juos vienija gimtosios kalbos, kultūros, religijos ar tradicijų savitumai ir kuriuos jie siekia išsaugoti bei puoselėti.	
Kalbos vartojimas	Nustato savivaldybėse, kurioje tautinė mažuma sudaro daugiau nei 10 proc. visų jos gyventojų, teisę žodžiu ir raštu kreiptis ir žodžiu gauti atsakymą iš savivaldybių viešojo administravimo subjektų. Informacija apie sveikatos apsaugą, viešosios tvarkos užtikrinimą, asmenų saugumą, pirminę teisinę pagalbą, rinkiminę informaciją gali būti teikiama ir tos tautinės mažumos kalba. Gatvių, viešojo administravimo subjektų pavadinimai, topografiniai ženklai greta valstybinės kalbos gali būti rašomi ir tos tautinės mažumos kalba.	Kalba turi būti naudojama laisvai ir nevaržomai, privačiai ir viešai, žodžiu ir raštu, kiek tai neprieštarauja Konstitucijai, Valstybinės kalbos įstatymo ir kitų įstatymų nuostatomis, reglamentuojančioms valstybinės kalbos vartojimą viešajame gyvenime. Savivaldybės, kurioje kompaktiškai gyvena tautinė mažuma/bendrija, institucijose asmuo gali kreiptis savo kalba žodžiu, o atsakymą gauti savo kalba tik jei ją moka savivaldybės administracijos darbuotojas. Raštu bendravimas vykdomas valstybine kalba. Oficialieji vietovardžiai rašomi tik valstybine kalba.	Nustato, jog teritorijose, kur kompaktiškai gyvena tautinė mažuma, greta valstybinės kalbos vartojama ir tos tautinės mažumos kalba, taip pat informaciniai užrašai gali būti ne tik valstybine, bet ir tos tautinės mažumos kalba.
Tautinių bendrijų atstovavimas	Tautinių bendrijų taryba atlieka tautinių mažumų atstovavimo funkciją, ji veikia prie Vyriausybės įgaliotos institucijos įgyvendinančios ir koordinuojančios valstybės politiką tautinių mažumų srityje, jos veiklos nuostatas ir sudėtį tvirtina šios institucijos vadovas.	Dvišalė Vyriausybės ir tautinių mažumų ir bendrijų komisija užtikrina tautinių mažumų/bendrijų atstovavimą, joje lygiateisiškais pagrindais atstovaujamos visos tautinės mažumos ir bendrijos, visos ministerijos, Vyriausybės kanceliarija, Statistikos departamentas, Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centras.	Nenumatytas.
Bendros pastabos	Siūlomos kalbos vartojimo nuostatos prieštarauja šiuo metu galiojantiems teisės aktams, tautinių bendrijų atstovavimas siūlomas pagal šiuo metu veikiančią modelį. Tautinėms mažumoms siūloma priskirti ir nepiliečius (nuolat gyvenančius Lietuvoje), neatsižvelgiant į jų ryšį su valstybe. Pabrėžiamas švietimo gimtąja kalba prieinamumas, tačiau tai nėra išplėta.	Pabrėžiamas tautinių mažumų ir bendrijų istoriško ryšio su valstybe, gyvenimo Lietuvoje aspektas. Taip pat pažymima, jog tautinėms bendrijoms ar mažumoms priklausančių asmenų teisių įgyvendinimas grindžiamas lojalumo Lietuvos valstybei, pagarbos jos teritoriniam vientisumui, unitarinei valstybės sandarai, nacionaliniam suverenumui ir pilietinės bendruomenės stiprinimui, valstybinei kalbai, lietuvių tautos kultūrinėms tradicijoms ir papročiams principais. Minimas švietimo gimtąja kalba prieinamumas, tačiau tai nėra išplėta.	Minimaliai koreguotas 1989 m. įstatymas, prieštaraujantis Konstitucijai, Valstybinės kalbos įstatymą, Mokslo ir studijų įstatymui. Neišsamus, nenumatantis tautinių bendrijų teisėto atstovavimo. Pabrėžiamas švietimo gimtąja kalba prieinamumas, tačiau tai nėra išplėta.

4 lentelėje pateiktas minimų Seime įregistruotų aktualių tautinių mažumų įstatymų projektų palyginimas, leidžiantis geriau įvertinti esminius nesutarimus. Pastebėtina, kad dauguma tautinių mažumų teisių ir laisvių reglamentuojančių nuostatų yra perkelta (arba yra reguliuojama) šiuo metu galiojančiais specialiaisiais teisės aktais, todėl apžvelgus pasiūlytus tautinių mažumų įstatymo projektus darytina išvada, jog jais bandoma viena ar kita linkme pakreipti tas viešosios politikos tautinėms bendrijoms aktualias sritis, kurios šiuo metu kitais teisės aktais yra reguliuojamos kitaip. Kadangi visos pagrindinės tautinių mažumų teisės ir laisvės yra užtikrinamos šiuo metu galiojančiais įstatymais, svarstyta, ar papildomas teisės aktas yra apskritai reikalingas. Galbūt vertinga susikoncentruoti į nesutarimus keliančių jame siūlomų įtvirtinti aspektų (pavyzdžiui, kalbos vartojimas institucijose, vietovardžių rašymas) sprendimą tai reglamentuojančių teisės aktų rėmuose. Taip pat skatintinas kokybiškesnis ir labiau matomas tautinių mažumų atstovavimas sprendimų priėmimo ir vykdymo institucijose.

Apibendrintai vertinant, Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų padėtis yra ganėtinai gera. Tai patvirtina ir 2016 m. atlikta nelietuvių tautybės gyventojų apklausa, kuri parodė, kad su tokiu teiginiu sutinka 72 proc. apklaustųjų.³⁷ Konstitucija garantuoja tautinėms bendrijoms teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius, šalis yra pasirašiusi įvairias konvencijas, kurios gina tautinių mažumų teises, į nacionalinę teisę perkėlusios visus tarptautinius įsipareigojimus. Lietuvoje tautinės bendrijos turi galimybę įgyti išsilavinimą gimtąja kalba nuo darželio iki aukštosios mokyklos, įstatymai joms numato žodžio, žiniasklaidos, susirinkimų ir asociacijų laisvę. Šalyje veikia gan didelis mokyklų lenkų dėstomąja kalba tinklas (plačiau apie tautinių mažumų švietimo situaciją – žr. 2.2.3 poskyryje).

Kita vertus, negalima teigti, kad padėtis labai gera. Minėtoje apklausoje dalyvavę 35 proc. nelietuvių tautybės gyventojų nurodė sutinantys, kad tautinių mažumų atstovai Lietuvoje susiduria su diskriminacija dėl tautybės. Daugiausia tai vyresni nei 50 metų amžiaus, rusų tautybės gyventojai, respondentai su viduriniu išsilavinimu bei tie, kurie prasčiau moka lietuvių kalbą ar visiškai jos nemoka. Nors dauguma nelietuvių tautybės gyventojų nemano, kad Lietuvoje yra didelė atskirtis tarp lietuvių ir kitų tautybių gyventojų, tačiau beveik trečdalis (28 proc.) apklaustųjų pripažįsta, kad tokia atskirtis egzistuoja. Daugiausia tai lenkų tautybės gyventojai, kurių didžioji dauguma gyvena Pietryčių Lietuvos regione, respondentai su viduriniu ar profesiniu išsilavinimu bei tie, kurie prasčiau moka lietuvių kalbą ar visiškai jos nemoka.³⁸

³⁷ Rytų Europos studijų centro užsakymu UAB „Baltijos tyrimai“ atlikta nelietuvių tautybės Lietuvos gyventojų apklausa, 2016 m. birželis–liepa.

³⁸ Ten pat.

1.2.1. Lietuvos rusakalbės viešosios erdvės ir žiniasklaidos apžvalga

Lietuvos žiniasklaidos sistemos transformacija, trunkanti daugiau kaip 25 metus, atsižvelgiant į auditorijos kismą, poreikius, teises ir galimybes, lemia sąlyginę žiniasklaidos kanalų rusų kalba įvairovę. Viena vertus, yra įvairių žiniasklaidos priemonių rusų kalba pagal technologijas ir aprėptį – spauda, radijas, televizija, internetas. Šias priemones galime skirstyti į užsienio ir Lietuvos kanalus, pastaruosius – į nacionalines ir regionines (vietines) priemones.

Užsienio priemonės – tai daugiausia radijo ir televizijos įmonės, registruotos Rusijoje, Lietuvoje, Didžiojoje Britanijoje ir skiriančios savo programas rusakalbėms auditorijoms Rusijoje ir užsienio šalyse. Jų politinės laidos Lietuvos valstybės institucijų yra vertintos kritiškai (pavyzdžiui, Lietuvos radijo ir televizijos komisijos 2015–2016 m.) dėl priešiško Lietuvai turinio ir todėl kurį laiką būna uždraustos transliuoti, nors iš dalies tokie sprendimai turi cenzūros požymių ir nėra efektyvūs, nes suinteresuotas žiūrovas gali gauti tą pačią informaciją internetu arba iš kito panašaus Rusijos televizijos kanalo, (re)transliuojamo Lietuvoje.

Lietuvos nacionalinio transliuotojas LRT transliuoja rusų kalba televizijos („Rusų gatvė“) ir radijo laidas, kurių turinys nukreiptas pateikti ne tik politines, ekonomikos, bet ir įvairiapusiškas kultūros naujienas iš Lietuvos rusų istorijos ir kūrybos gyvenimo.

2007–2017 metais rusakalbės spaudos Lietuvoje sumažėjo nuo 18 įvairaus formato vienetų pavadinimų³⁹ iki kelių, kuriuos čia aptarsime, atsižvelgdami į tai, kad šie leidiniai leidžiami ne tik popierine, bet ir skaitmenine arba tik skaitmenine forma. Prieš įvedant eurą, jau 2014 m. dalis šios žiniasklaidos pabrango keliais euro centais.

Lietuvoje atsirado leidinys „Ru.Delfi“ (2007), suteikias galimybę skaityti politines naujienas, nors nemažai kultūros įvykių šioje platformoje rusų kalba buvo ir yra siejami su Rusijos pramogų pasauliu ir šiuo aspektu tai turi panašumo su kai kuriais spaudos leidiniais, kuriuos aptarsime žemiau.

Lietuvoje leisto «Комсомольская правда в Литве» laikraščio (3000 egz.) leidėjas (atstovas Lietuvoje) buvo tas pats, kaip ir „Litovskij Kurjer“ (aptariamo žemiau) leidėjas – LK massmedia. Dera pabrėžti, kad apskritai stambiausias Rusijos internetinis leidinys «Комсомольская правда» („Komsomolskaja pravda“) yra suskirstęs savo turinį pagal pasaulio regionus ir, priskirdamas Lietuvą pagal informacijos turinį Šiaurės regionui, skelbia palyginti daug neigiamo turinio žurnalistinių pranešimų apie Lietuvos vidaus ir užsienio politiką.

³⁹ Lietuviškų laikraščių versijos rusų kalba, kaip antai – regioninio «Клайпеда» (6000 egz.) ir nacionalinio «Республика» (6000) prarado populiarumą menkėjant ir lietuviškajam šių leidinių turinio patrauklumui, ir atsižvelgiant į ekonomines aplinkybes. Laikraštis „Respublika“ rusų k. 2014 m. pakeitė pavadinimą į „Вечерние новости“ (**Vakarinės/vakaro žinios**). Kai „Klaipėdos“ versija rusų k. buvo nutraukta 2007 m., sureagavo vadinamoji Rusijos piliečių Klaipėdos asociacija: «ПРОЩАЙ КЛАЙПЕДА!» „Сегодня — в День пожилых людей — клайпедчане старшего поколения русской диаспоры, подписавшиеся на газету «Клайпеда», перестали ее получать“ Клайпедская ассоциация российских граждан. 2007.10.01.

Pagal 2016 m. oficialią statistiką, laikraščių rusų kalba Lietuvoje buvo 15, žurnalų – 3, o bendras metinis laikraščių tiražas tūkst. egz. – 7463.⁴⁰ Išskirsime tik sąlygiškai stambiausius Lietuvos rinkoje.

Šiandien formaliai nacionalinėms žiniasklaidos priemonėms (t.y. leidžiamoms auditorijai nacionaliniu mastu) galima priskirti 4 stambiausius leidinius, leidžiamus Lietuvoje spaudos ir skaitmeniniu pavidalu – iliustruotus savaitraščius „Litovskij Kurjer“ (ЛИТОВСКИЙ КУРЬЕР, 20000 egz.)⁴¹, „Obzor“ (ОБЗОР, 25000 egz.), žurnalą „Ekspres Nedelia“ (ЭКСПРЕСС НЕДЕЛЯ, 60-40.000 egz.), „Pensioner“ («Пенсионер»). Tačiau jų turinys verčia manyti, kad leidėjas ir redaktorius neturi tikslo tiesiogiai būti „nacionaliniu“ leidiniu – t.y. informuoti apie Lietuvos gyvenimą turėdamas savarankišką poziciją, kuriai įtakos nedarytų Rusijos politinė konjunktūra.

Iš dalies šie spaudos leidiniai pabrėžia imperinės Rusijos paveldo tradiciją Lietuvos teritorijoje – tai ypač justu analizuojant „Litovskij kurier“ turinį: ne tik rašmenų dizainas, kepurės paantraštė (palyginti painus teiginys – „Право изданія на основаніи грамоты Августа III от 22 февраля 1760 г.“⁴²), bet ir dominuojanti politinė oficialiosios Rusijos pozicija leidinio publikacijose.

Leidiniai daug pranešimų rengia naudodamiesi žiniomis iš kitų šaltinių, nurodydami tai glaustai, bet ne tiksliai: „Parengta pagal BNS („Baltic News Service“) ir Lietuvos MIP (masines informavimo priemonės)“ arba „Pagal BNS ir MIP.“ Autorinių originalių tekstų – vienas kitas.

Aiški, apgalvota leidinių struktūra ir imtis leidžia pastebėti informacijos pranešimų įvairovę pagal visuomenės gyvenimo sritis: savaitraščiai „Litovskij kurier“ ir „Obzor“ yra panašios imties – atitinkamai po 48 ir 40 puslapių; rubrikos aprėpia politiką, kultūrą, pasaulėžiūrą ir bažnyčios tradiciją, istoriją, sportą, sveiką gyvenimo būdą, laisvalaikio ir pramogų žinias.

Dauguma šių leidinių tekstų konstruoja skeptišką (nepainiokime su „kritiškumu“) skaitytojo nuomonę apie Lietuvą, ir Lietuva šiuose savaitraščiuose nėra vadinama tėvyne. Verstiniai tekstai, susiję su Lietuva ir Baltijos šalių įvykiais, parengiami taip, kad būtų galima neigiamai vertinti Lietuvos vidaus politiką ir ekonominę padėtį, pavyzdžiui, perspausdinant iš Rygoje leidžiamo leidinio tokią stilistiką: „Bet, skirtingai nei *mūsų šalyje*, kur žodžio laisvės ir demokratijos samprata seniai virto fikcija ir tuščiu garsu, Vakarų šalys jau netylės“, – rašo „Riga.Rosvesty“. („Ukraina sparčiai „degina tiltus““. „Litovskij kurier“, 2017, Nr.45).

Taip pat tarp kultūros temų leidiniuose vyrauja šiuolaikinės Rusijos aktualijos – daugiausia žinios apie pramogų pasaulio įvykius ir asmenybes. Tad skirtingai nei LRT televizijos laida „Rusų gatvė“, kur orientuojamasi į Lietuvos rusų bendruomenių gyvenimą istorijos ir aktualijų aspektais,

⁴⁰ Lietuvos spaudos statistika 2016, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2017. Lietuvos statistikos departamentas, 2017.

⁴¹ Tiražo dydis yra sąlyginis – priklausomai nuo to, kurį skelbia redakcija ir, atsižvelgiant į gyventojų migraciją bei skaitmeninės žiniasklaidos populiarėjimą, tikrovėje jis kasmet mažėja.

⁴² Laikraštis pradėtas leisti 1760 m. lenkų kalba „Kurier Litewski“, red. F. Paprockis, leidėjas – Vilniaus universitetas.

minėtuose leidiniuose išskiriama Rusijos, o ne rusiška (rusų) kultūra. Lietuvos gyvenimo šiuose leidiniuose yra apie ketvirtadalis, kitos dalys – iš Rusijos ir su jos įvykiais susijusiomis užsienio šalimis.

Svarbus turinio ypatumas – tai oponuojanti ir kritiška savaitraščių nuomonė Lietuvos politinio elito etikos, korupcijos, mokesčių ir socialinių garantijų klausimais vertintina kaip pagrįsta, nesiskirianti nuo „kitokios“ nuomonės lietuviškoje ar lenkiškoje Lietuvos žiniasklaidoje. Tačiau ši tematika ir kritiškas apžvalgininkų požiūris minėtos Rusijos oficialiosios pozicijos kontekste, kuri yra politinės problematikos ašimi laikraščiuose, tik sustiprina iš esmės negatyvų požiūrį į Lietuvą. Kitaip tariant, šių laikraščių turinio konfliktas yra tarp objektyvaus požiūrio į Lietuvos socialinę problematiką ir tapatinimosi su Rusijos oficialiąja pozicija,⁴³ o pilietinio tapatumo aspektu – tarp Lietuvos kaip gimtinės ar tėvynės ir Rusijos valstybės politikos, kurios raiškai teikiamas akivaizdus palankumas ir prioritetas.

Sąlyginai reikšmingą leidinių dalį spaudos įvairovės požiūriu sudaro regioniniai savaitraščiai ir dvisavaitiniai leidiniai: „Šalčia“ («Шальча»/«Вести шальчи»), „Švenčenskij kraj“ („Швенченский край“, Švenčionėliai), „Žeimenos krantai“ – laikraštis Švenčionių krašto visuomenei („Жейменос крантай“ – газета для общест­венности швенчесского края), atspindintis savivaldybės nuomonę ir nurodantis leidybos tradiciją nuo 1944 m.; Visagino savivaldybės laikraštis, leidžiamas nemokamai „V každyj dom“ («В каждый дом»). Žurnalistinio turinio požiūriu galima išskirti „Švenčenskij kraj“, nes jame yra daugiau įvairaus žanro kūrinių apie įvykius, tai akivaizdžiai oponuojantis savivaldybės merui laikraštis, pasižymintis aštria publicistine kritika – tiek tekstuose, tiek antraštėmis. Kultūros naujienoms šie leidiniai skiria kur kas mažiau dėmesio (santykinai daugiausia – min. „Švenčenskij kraj“). Laikraščiai iš esmės neskelbia tarptautinio, užsienio politikos žinių, kurias skaitytojas juk gali rasti žiūrėdamas Rusijos ir Baltarusijos televizijos kanalus.

Atsižvelgiant į skaitmeninės (teksto, vaizdo, garso) informacijos rusų kalba gausą, Lietuvoje nacionaliniu mastu leidžiama spauda gali būti vertinama kaip įdomus reiškinys dėl patrauklaus – vadinamojo „storjo laikraščio“ formato (tokios imties spaudos leidinių lietuvių kalba nėra). Kadangi jos aukščiau aptartasis turinys konstruojamas dairantis Rusijos politikos ir kultūros, neabejotinai tai atitinka jų auditorijos nuomonę ir nuovoką apie Lietuvos gyvenimą ir poziciją Lietuvos atžvilgiu. Būtų galima rekomenduoti naujai įkurtai Medijų tarybai surengti diskusiją su šių leidinių redaktorais apie jų auditorijos perspektyvą ir temų tvarkaraštį. Kiek kitokio formato diskusija būtų reikalinga regioninės spaudos tema išskiriant kultūros problematiką.

⁴³ 2017 m. savaitraščio „Litovskij kurier“ vyriausiasis redaktorius Valerijus Tretjakovas apdovanotas Rusijos valstybiniu apdovanojimu – A. Puškino medaliu. Apdovanojimas įteiktas Rusijos užsienio reikalų ministerijoje 2017-11-04 valstybės šventės proga – vadinamosios Tautos vienybės dieną (День народного единства), kuri paskelbta 2004 m., pabrėžiant 1612 m. pergalę prieš Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenę.

Galima teigti, kad minėtos diskusijos padėtų formuoti aiškesnę Lietuvos informacinę politiką tautinių bendruomenių atžvilgiu siūlant remti tuos leidinius rusų kalba, kurie praneša apie Lietuvos politikos, ekonomikos, kultūros naujienas (taip pat ir iš tautinių mažumų gyvenimo) nepriklausomai nuo politinių valdžių pozicijos.

2. PIETRYČIŲ LIETUVA

2.1. Regiono specifika

Gausiai tautinių mažumų apgyvendinta Pietryčių Lietuva apima Vilniaus, Trakų, Šalčininkų ir Švenčionių rajonus ir užima 6520 km² arba kiek mažiau nei dešimtadalį Lietuvos teritorijos. Siekiant mažinti šių rajonų socialinius ir ekonominius skirtumus bei sparčiau juos integruoti į Lietuvos valstybės gyvenimą, buvo parengta speciali Rytų Lietuvos rajonų socialinio plėtojimo 1996–2003 m. programa.⁴⁴ Tačiau vėliau, Lietuvai įstojus į ES, centrinė valdžia pietryčių Lietuvai skyrė mažiau išskirtinio dėmesio, manant, kad šiam specifiniam regionui pavyks pritraukti ES finansinės paramos lėšų ir jas tikslingai bei efektyviai panaudoti.

Nepaisant to, kad bendrai Vilniaus apskritis tapo ekonomiškai stipriausiu šalies regionu, jokiame kitame regione neišryškėjo tokie dideli vidiniai išsivystymo netolygumai. Pietryčių Lietuvos rajonai smarkiai atsiliko nuo apskrities centro – Vilniaus miesto ir tapo vienais ekonomiškai silpniausių šalyje. Nors kitų ES šalių pavyzdžiai rodo, kad regionai aplink sostinę išsiskiria augimo tempais ir yra labiausiai tolygiai išvystyti, Lietuvoje susiklostė priešinga situacija.

Pietryčių Lietuva nėra vienintelis su socialinėmis ir ekonominėmis problemomis susiduriantis šalies regionas, tačiau šio regiono specifiškumas visų pirma pasireiškia tautinėje sudėtyje, t.y. savita tų žmonių politine ir tautine saviidentifikacija. Apie tai rašė tiek „istoriniai“ autoriai, tokie kaip Mykolas Romeris, tiek ir šiuolaikiniai tyrėjai, pavyzdžiui, Andrzej Puksztos⁴⁵ ar Rimantas Miknys.⁴⁶

Tarpukario laikotarpiu, kuomet Vilniaus kraštas buvo okupuotas Lenkijos, buvo stiprinamas vietinių gyventojų, kaip lenkų tautinis tapatumas. Dėl tokios tuometinės Lenkijos politikos nemažai kritikos išsakė kai kurie to meto Vilniaus intelektualai ir visuomenės veikėjai (pavyzdžiui, Józef Mackiewicz, Czesław Miłosz, Jerzy Giedroyc). Apie ne iki galo susiformavusią identitetą ir vis dar išlikusią atskirumo jausmą liudija ir Česlovo Milošo prisiminimai, kuris savo knygoje „Kelionė į dvidešimtmetį“ rašė, kad vietiniai Vilniaus gyventojai šaltai sutikdavo atvykusiuosius iš Lenkijos.⁴⁷ Panašus dvilypumas išliko ir XX a. pabaigoje, ką liudija sociologiniai tyrimai (Lietuvos lenkai labiau tapatinasi su Lietuva ir lietuvių tauta, o Lenkija didelių emocijų nesukelia).⁴⁸

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 25 d. nutarimas Nr. 882 „Dėl Rytų Lietuvos rajonų socialinio plėtojimo 1996–2003 metų programos“ (Žin., 1996, Nr. 73-1758), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=161924 [Žiūrėta 2017-02-17].

⁴⁵ Andrzej Puksztos, „Svajonės atkurti Abiejų Tautų Respubliką XX a. pradžioje, arba dar kartą apie dvilypę lenkų ir lietuvių savimonę“ // *Baltijos regiono kultūra ir istorija: Lietuva ir Lenkija. Politinė istorija, politologija, filologija*. Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2008, p. 123–133.

⁴⁶ Rimantas Miknys, „Lietuvos lenkai: neįvykusi tauta ar tautinė mažuma?“ // *Voruta*, 2011 m. spalio 22 d., Nr. 20(734) ISSN 1392-0677. p. 5.

⁴⁷ Czesław Miłosz, *Kelionė į dvidešimtmetį*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2003, p. 166.

⁴⁸ *Vilniečio portretas: sociologiniai matmenys* / red. kolegija Eugenija Krukauskienė; Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, Vilnius, 1995; *Paribio Lietuva: sociologinė Paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža* /

Šis tapatumo išskirtinumas neabejotinai daro įtaką ir socialiniam-ekonominiam šio regiono išsivystymui. Teorinėje literatūroje yra išskiriami keli regioninio vystymosi etapai, kurio pirminis etapas yra vidinių resursų sutelkimas (endogeninis charakteris) ir taip vadinamų teritorinių gamybos sistemų susikūrimas. Jis gali būti apibūdintas, kaip savi-apsirūpinimas, kuomet regione veikia daug smulkiojo ir vidutinio viena kitą aptarnaujančių verslo įmonių. Tačiau subrendusioje regioninio vystymosi stadijoje yra reikalingas tam tikras „atsivėrimas“ į išorinius regionus ir regioninių resursų „mainai“, kurie kurtų tolesnę pridėtinę vertę tiems regionams. Be šito, regioninis vystymasis sustoja ir pradeda stagnuoti. Neatsitiktinai, šiuolaikinė regioninė politika didelę reikšmę teikia žinių ir inovacijų politikai, kas yra pagrindas kurti naujus produktus. Žinios pačios savaime nieko nesukuria ir negamina, t.y. jos bevertės, tol kol nėra panaudojamos kuriant naują vertę, ypač orientuojant ją į išorę. Žinių ir inovacijos politikos pagrindinis veiksnys yra informacijos cirkuliacija. Taigi, komunikacija ir kalba tampa sąlyga kuriant naujus išteklius.

Kaip savo straipsnyje teigia Meilutė Ramonienė, „Darbo aplinka yra svarbus ir įvairiapusis socialinis kontekstas, kuriame atsiveria kalbos ir visuomenės santykiai, išryškėja daug kasdienės komunikacijos, sakininės integracijos ir kt. aspektų. Kalba darbo aplinkoje vaidina vis svarbesnį vaidmenį poindustrinėje visuomenėje, kur tiesioginis bendravimas tarp skirtingo statuso, įvairius socialinius vaidmenis atliekančių pašnekovų, pavyzdžiui, darbdavys-darbininkas, viršininkas-pavaldinys, darbuotojas-klientas ir kt., yra dažnas ir įprastas, kur vienos ar kitos kalbos mokėjimas ir vartojimas yra būtinas dalykas“. Pažyima, jog „Kalbų mokėjimas, komunikaciniai įgūdžiai vis didesnę reikšmę šiuolaikinėje visuomenėje įgauna kartu su paslaugų sektoriaus plėtra, kur tinkamas bendravimas su žmonėmis visada buvo vienas iš svarbiausių reikalavimų darbuotojams. Daugelio darbo vietų darbuotojų kvalifikaciniuose reikalavimuose pabrėžiami tarpasmeninės komunikacijos ir kalbinių gebėjimų aspektai.“ Straipsnyje pateikiama informacija, kad darbuotojai nuo 25 iki 80 proc. laiko praleidžia susirinkimuose ir posėdžiuose, kur kalba ir komunikacija turi kertinę reikšmę. Tuo tarpu kiti tyrimai rodo, kad Lietuvos verslo įmonėse lietuvių kalba yra dominuojanti, bet kitų kalbų mokėjimas yra didelis privalumas.⁴⁹

Kalbos faktorius, yra esminis kalbant apie informacijos prieinamumą ir jos įsisavinimą. Tai yra daug kartų konstatuota mokslinių tyrimų apie moksleivių gebėjimą įsisavinti informacija gimtąja ir negimtąja kalbomis. Tai taip pat pasireiškia kitoje plotmėje, kuomet kalbinis faktorius sudaro prielaidas atsirasti kitai informacinei erdvei, kuri pasireiškia Pietryčių Lietuvoje.⁵⁰ Taigi

red. kolegija Romualdas Grigas, Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Vilnius, 1996; Natalija Kasatkina ir Tadas Leončikas, *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas, 2003; Gediminas Kazėnas, Adas Jakubauskas, Inga Gaižauskaitė, Romualdas Kacevičius, Asta Visockaitė, „Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje tyrimas“. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.

⁴⁹ Meilutė Ramonienė, „Kalbų vartojimas darbe didžiuosiuose Lietuvos miestuose“ // *Lietuvių kalba*, 2011, Nr. 5.

⁵⁰ Rytų Europos studijų centro tyrimas parodė, kad didesnė dalis tautinių mažumų atstovų pirminiu naujienų šaltiniu naudoja rusiškus TV kanalus. Plačiau: Andrius Vaišnys et al, *Rusijos propaganda Lietuvoje: analizė, įvertinimas*,

kalba yra svarbi komunikacijos priemonė, kuri sudaro prielaidas informacijos cirkuliacijai, kuri vėliau gali būti panaudojama tiek ekonominiams, tiek politiniams, tiek kitiems tikslams siekti.

Kalba yra svarbus integruojantis veiksnys. Vida Beresnevičiūtė⁵¹ teigia, kad kalba yra naudojama hierarchiniams santykiams tarp etninių grupių išreikšti ir yra socialinis kapitalas konkuruojant darbo rinkoje ir kitose visuomenės srityse. Tą gerai supranta dauguma regiono gyventojų ir tai tapatinama su geresnėmis gyvenimo perspektyvomis. Pavyzdžiui, 1994 m. Lietuvos ir Lenkijos statistikos institucijų atliktame etnosociologiniame lenkų Lietuvoje ir lietuvių Lenkijoje tyrime matyti, kad 52,2 proc. Lietuvos lenkų norėtų vaikus mokyti lietuvių kalba.⁵² Tai rodo ir vėlesni tyrimai, pavyzdžiui, 2006 m. atliktas tyrimas taip rodo, kad kitatautėse šeimose ta motyvacija yra net stipresnė nei mišriose – atitinkamai 62,1 proc. ir 51,3 proc. Pagrindinė motyvacija yra tai, kad baigus mokyklą valstybine kalba atsiveria geresnės ateities perspektyvos.⁵³ Panašiai motyvai atskleisti ir Kristinos Šlėvaitės 2013–2014 m. atliktame tyrime.⁵⁴ Kad valstybinę kalbą svarbu mokėti nurodo 93 proc. Lietuvos lenkų.⁵⁵ Tuo tarpu priešingai – nepakankamas kalbos mokėjimas smarkiai riboja žmogų, suprantamas kaip tam tikra stigma, kuomet varžomasi viešai kalbėti.⁵⁶ Tą patvirtina kiti moksliniai tyrimai, tarp kurių paminėtinas yra 2008–2009 m. vykdytas projektas „Vyrų ir moterų, priklausančių tautinėms mažumoms, padėtis darbo rinkoje“, kurio rezultatai rodo, kad viena iš tautinėms bendrijoms aktualių problemų sėkmingai integruotis į darbo rinką yra nepakankamas lietuvių kalbos mokėjimas (42 proc.).⁵⁷

2015 m. pradžioje Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos inicijuoto Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimo rezultatai rodo, kad 69,2 proc. Lietuvos lenkų nurodė laisvai kalbantys lietuviškai ir tik 3,4 proc., kad nemoka ar negali ja bendrauti. Iš šios grupės asmenų, tik 30,2 proc. nurodė, kad dėl to turėjo problemų darbindamiesi ar darbinuose santykiuose. Visgi šiuos rezultatus reikėtų vertinti gana atsargiai, kadangi patys tyrėjai nurodo, kad apklausoje dalyvavo mažesnė dalis respondentų turinčių pradinį ir pagrindinį išsilavinimą – tik 4,9 proc., kai tuo tarpu 2011 m. surašymo duomenys rodo, kad tarp Lietuvos lenkų tokių buvo 30,7 proc., o Lietuvos rusų – 21 proc. Taigi, kaip patys tyrėjai nurodo toks neproporcingas

rekomendacijos, Vilnius, 2017, <http://www.eesc.lt/uploads/news/id987/RESC%20monografija_propaganda.pdf> [Žiūrėta 2017 05 02].

⁵¹ Vida Beresnevičiūtė, „Etninės grupės ir socialiniai kalbos aspektai“ // *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2005, t. 5(14), p. 113-126.

⁵² *Lenkai Lietuvoje lietuviai Lenkijoje 1994*. Varšuvos statistikos leidinių įmonė, Vilnius – Varšuva, 1995, p. 34.

⁵³ Algirdas Stanaitis, Saulius Stanaitis, Olga Titova, „Tautinių mažumų vaikų mokymosi valstybine kalba motyvavimas“ // *Tiltai*, 2008, 2, p. 13–25.

⁵⁴ Kristina Šlėvaitė, „Mokyklos valstybine arba mažumos mokomąja kalba pasirinkimo strategijos Pietryčių Lietuvoje: tarp etniškumo išlaikymo ir socialinio mobilumo galimybių?“ // *Filosofija. Sociologija*. 2015, t. 26. Nr. 2, p. 135–145.

⁵⁵ Gediminas Kazėnas et al., p. 90.

⁵⁶ Kristina Šlėvaitė, „Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniniuose kontekstuose“ // *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2015, t. 15(24), p. 35.

⁵⁷ Laima Okunevičiūtė-Neveauskienė, „Tautinių mažumų integracijos į darbo rinką aspektai“ // *Filosofija. Sociologija*, 2010, t. 21, Nr. 4, p. 245–256.

pasiskirstymas grupėje galėjo turėti įtakos bendriems apklausos rezultatams ir į tai reikia atsižvelgti vertinant tyrimo rezultatus.⁵⁸

Kalbos aspektas Pietryčių Lietuvoje yra svarbus kalbant apie ribotą tarpetninį kontaktą, kuomet kalba naudojama kaip etnocentrizmo išraiška. Kasdieniuose vietos žmonių santykiuose yra užčiuopiami gana ryškūs savitarpio tolerancijos požymiai, tačiau viešajame gyvenime pastebimas kai kurių organizacijų ir institucijų etnocentrizmas, dirbtinai ribojantis tarpetninius santykius. Todėl nesprenžiamos įtampos valstybiniu ir lokaliu lygmeniu tampa užkonservuotos ir įsisenėjusios.⁵⁹ Tam tikrą vaidmenį palaikant įtampas atlieka ir savanoriškos etninės organizacijos. Šiuo aspektu reikšmingas yra Monikos Frėjutės-Rakauskienės straipsnis „Lenkų etninės grupės pilietinio dalyvavimo aspektai Pietryčių Lietuvoje“. Autorė daro išvadą, kad tos organizacijos yra laikytinos daugiau privačiomis nei pilietinėmis, jų tikslas yra išlaikyti tautinį tapatumą, kuomet nariai jaučiasi „savi“ tarp „savų“. Tas etnocentrizmas leidžia pritraukti lėšų iš Lenkijos institucijų ir fondų (*Wspólnota Polska, Pomoc Polakom na Wschodzie* ir kt.). Tokiu būdu yra gaunama ekonominė nauda ir stiprinamas „vidinis“ solidarumas, o tuo pačiu užkertamas kelias socialiniam Lietuvos lenkų mobilumui už Pietryčių Lietuvos regiono ribų.⁶⁰ Yra žinoma, kad šiame regione veikia atskirai lenkiškos ir lietuviškos organizacijos ir bendruomenės, organizuojamos šventės, kurios būna daugiau skirtos vienai ar kitai tautinei bendrijai. Tokia situacija sukuria konkuruojančias bendruomenės ir organizacijas, o situacija dar pablogėja, kai į procesą įsijungia ir institucinis etnocentrizmas. Šie faktai liudija, kad nėra pilnavertiško bendruomeniškumo ir tuo pačiu bendros regiono vizijos. Tokia aplinka neleidžia sutelkti regiono vidinių resursų, visų pirmą žmogiškųjų, siekiant socialinio-ekonominio proveržio, kas tampa rimta kliūtimi kalbant apie sėkmingą regioninę politiką (paremtą vidiniais resursais) šio regiono atveju.

Sėkmingam bendruomeniniam verslumui labai svarbus yra bendros vietovės (regiono) vizijos buvimas ir jos visuotinis priimtinumumas. Kaip teigia Vytautas Pilipavičius, „bendruomeninis verslumas – tai bendruomeninės gyvensenos kokybės siekinys (gyvensenos kokybė kaip sisteminės pilnatvės siekinys), realizuojamas bendrinančia organizacija veikla, orientuota į bendruomeniškumo formavimą ir savivaldumo organizavimą bei profesionalaus veikimo

⁵⁸ Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimas. Tautinių mažumų apklausos ataskaita. 2015, p. 3.

<https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/1_%20Tautini%C5%B3%20ma%C5%BEum%C5%B3%20apklausos%20ATASKAITA.pdf> [Žiūrėta 2017-07-17].

⁵⁹ Kristina Šliavaitė, „Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniniuose kontekstuose“, p. 35.

⁶⁰ Monika Frėjutė-Rakauskienė, „Lenkų etninės grupės pilietinio dalyvavimo aspektai Pietryčių Lietuvoje“ // *Filosofija. Sociologija. Filosofija. Sociologija*. 2015, t. 26. Nr. 2, p. 152.

kompetencijų veiklinimą, kai sukuriama pridedamoji vertė, garantuojanti gyvenamosios sąlygų kartotinumą, gyvenimo kokybę bei gyvenamosios vietovės gyvybingumą“.⁶¹

Mokslinėje ekonominėje literatūroje nėra vieningos nuomonės, kas turi didžiausią įtaką investicijų pritraukimui, tačiau išskiriami keli pagrindiniai tiesioginių investicijų pritraukimo veiksniai: rinkos dydis, politinė ir socialinė aplinka (stabilumas), infrastruktūra, žinių ekonomika, verslo aplinka bei jau esantys tarptautiniai investuotojai investicijas priimančioje šalyje. Teigiama, kad regionų konkurencingumas daugiausia priklauso nuo tokių vidinių veiksnių, kaip ekonominė aplinka, socialinės sąlygos, žmogiškojo kapitalo aplinka, infrastruktūra, kultūra ir sportas.⁶² Apie kultūrinės aplinkos įtaką investiciniam klimatui pastebi ir kiti tyrėjai, atkreipiamas dėmesys, kad politinė-teisinė aplinka turi įtakos veiklos rizikai. Politinį klimatą lemia ne tik vyriausybės, bet ir tos šalies suinteresuotų grupių veiksmai bei politinė sistema. Investuotojai vengia investuoti ten kur nėra aiškios ir stabilios politikos.⁶³

Šioje vietoje gan įdomiai atrodo Roberto D. Putnamo knyga, gerai iliustruojanti ryšį tarp bendruomeniškumo ir ekonominio išsivystymo. Šiuolaikinėje Italijoje pilietinė bendruomenė yra glaudžiai susijusi su socialinio ir ekonominio išsivystymo lygiu.⁶⁴ Knygos autoriai teigia, kad Šiaurės Italijos regionų ekonominis išsivystymas priklausė ne tiek nuo pradinės ekonominės bazės, kiek nuo pilietinio paveldo. Pradžiai tam buvo kooperacija ir bendruomeniška savitarpio pagalba sprendžiant ūkinius reikalus, kurie anksčiau ar vėliau pakliūna į viešosios politikos sferą. Kaip toliau autoriai daro išvadą, „ekonomika neleidžia nuspėti pilietiškumo, bet pilietiškumas leidžia nuspėti ekonomiką netgi geriau nei pati ekonomika“,⁶⁵ ir tai iš esmės prieštarauja šiuo metu įsitvirtinusiame požiūriui, kad demokratija yra susijusi su socialine-ekonominė modernizacija.⁶⁶ Ši Italijos Šiaurės ir Pietų regionų analizė išprovokavo platesnę diskusiją apie trečiojo pasaulio plėtrą. Būtent socialiniai-kultūriniai faktoriai verčia manyti, kad čia glūdi pagrindinė priežastis, o ne resursų trūkumas, valdžios klaidos ar centro-periferijos priklausomumo veiksniai.⁶⁷ Iš padarytos apžvalgos darytina išvada, kad bendruomeniškumas yra Šiaurės Italijos sėkmės prielaida ir jis yra visiškai priešingas Pietų Italijai, kur vyrauja nepasitikėjimo, skurdžios viešosios politikos, ekonominės stagnacijos ir *patrono-kliento* santykių tinklas.

⁶¹ Vytautas Pilipavičius, „Bendruomeninio verslumo formavimas Lietuvos kaimo vietovėse“ // *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 2012. Vol. 34. Nr. 5. p. 158.

⁶² Irena Danilevičienė ir Vilma Lukšytė, „Tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos konkurencingumui vertinimas“ // *Verslas XXI a.*, 2017, 9(2), p. 187.

⁶³ Algirdas Miškinis ir Edita Lukaševičiūtė, „Tiesioginės užsienio investicijos: patirtis Vidurio ir Rytų Europos šalyse“, *Public administration* (16484541) 2009 2, no. 22: 42-54. academic search complete, ebscohost (accessed july 14, 2017).

⁶⁴ Robert D. Putnam su Robertu Leonardi ir Raffaella Y. Nanetti, *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai, 2001, p. 198.

⁶⁵ Ten pat, p. 206.

⁶⁶ Ten pat, p. 116.

⁶⁷ Ten pat, p. 209.

Kalbant apie Pietryčių Lietuvą ir turint omeny visus šiuos faktorius, galima kelti prielaidą, kad esama socialinė aplinka (egzistuoja etninės įtampos), nėra labai palanki verslui ir investicijoms. Todėl bendruomeniškumo skatinimas prisidėtų ir prie socioekonominių aspektų sprendimo.

Socialinio ir ekonominio Pietryčių Lietuvos atsilikimo priežasčių be abejonės yra ne viena. Skurdas yra vienas iš socialinių ir ekonominių rodiklių, kurį analizuojant galima bandyti užčiuopti reiškinio pirminius veiksnius, nes kaip aukščiau minėta, naujosios regioninės politikos koncepcijos pagrindinė prielaida yra **vidiniai regiono resursai**, kurių visų pirma svarbiausias yra žmogiškasis kapitalas, kuriantis pridėtinę vertę. Skurdo reiškinį ir priežastis Lietuvoje yra nagrinėjusi ir susisteminsusi Reda Keršienė straipsnyje „Skurdas ir jo priežastys Lietuvoje“.⁶⁸ Visų pirma skurdo koncepcija turi apimti ne tik fizinių, bet ir intelektualinių ir socialinių poreikių tenkinimą. O tai reiškia, kad yra apribojamas sveikatos apsaugos, švietimo ir kitų socialinių ir kultūrinių poreikių tenkinimas. Pačios pajamos nėra rodiklis, jos svarbios tiek, kiek padeda žmogui visavertiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Todėl individualių savybių, kaip skurdo priežasčių akcentavimas yra visiškai netinkamas ir nepagrįstas – reikia kalbėti apie ekonominės, socialinės ir politinės sistemos struktūrinius trūkumus.

Nagrinėjant šį reiškinį Pietryčių Lietuvos istoriniame, kultūriniame ir politiniame kontekste, galima daryti prielaidas, kad čia įsivyrąja tam tikras erdvinis-geografinis skurdo matmuo, nulemtas istorinių-politinių aplinkybių. Tarpukario laikotarpiu Vilnius ir jo apylinkės prarado savo politinį-ekonominį statusą. Tai lėmė, kad tarpukariu čia nebuvo padaryta tokio progreso, kaip likusioje Lietuvoje. Situacija ne ką daugiau pasikeitė ir sovietmečiu. 2014 m. pasirodžiusioje studijoje⁶⁹ užfiksuoti faktai, kuomet informantai teigia, kad tuo laikotarpiu kraštas taip pat buvo valdžios pamištas, o vietinės-centrinės valdžios lygmenyje vyravo etninė įtampa. Situacija nelabai pakito ir Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, šio krašto specifiškumas ir iš to kylančios problemos, centrinės valdžios buvo ignoruojamos. Kaip rodo tyrimai, vietiniai gyventojai pasigenda aiškios ir nuoseklios politikos šio krašto atžvilgiu.⁷⁰ Kaip vienas erdvinio-geografinio skurdo sprendimo būdų, straipsnyje minimas „bendruomenės organizavimas“. Tačiau, kaip jau buvo minėta anksčiau, bendruomeninė veikla čia turi etninį-politinį atspalvį, ko pasėkoje tikro bendruomeniškumo nėra.

Tokia užsitęsusi istorinė situacija, taip pat gali būti prielaida atsirasti skurdo cikliškumui ir subkultūrai formuotis, kuomet įsivyrąja tam tikros normos, o žmonės stokodami pajamų, nesugeba investuoti į savo vaikų išsilavinimą, taip sukuriant skurdo ciklą. Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys, kad Lenkijai aktyviai siūlant nemokamą aukštąjį mokslą Lenkijoje ir užtikrinant pragyvenimą, dalis

⁶⁸ Reda Keršienė, „Skurdas ir jo priežastys Lietuvoje“ // *Ekonomika ir vadyba*, 2011, t. 16, p. 535–542.

⁶⁹ Gediminas Kazėnas et al.

⁷⁰ Kristina Šliavaitė, „Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniniuose kontekstuose“, p. 33.

vietinio jaunimo po studijų nebegrižta. Tai mažina žmogiškąjį regiono potencialą ir jo vidinius resursus.

Tiesa, pastaraisiais metais buvo matomas didesnis centrinės valdžios dėmesys Pietryčių Lietuvai. 2015 m. pradžioje Vyriausybė patvirtino priemones, skirtas mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tautinių mažumų gausiai gyvenamose regionuose. Tai apima Vilniaus, Trakų, Šalčininkų ir Švenčionių rajonų savivaldybes. Šiose priemonėse, kurios įgyvendinamos 2015–2020 m., yra numatytos konkrečios valstybės biudžeto ir ES paramos lėšų sumos švietimo įstaigų, kultūros centrų renovacijai, viešųjų erdvių sutvarkymui, viešųjų paslaugų, inžinerinės ir bendruomeninės infrastruktūros plėtrai, bendruomenių veiklai. Taip pat pateiktiems projektams numatyta taikyti prioritetinius atrankos kriterijus. Tai turėtų padidinti rajonų patrauklumą investicijos ir padidinti užimtumą, tačiau rezultatai bus matomi tik ilgesnėje perspektyvoje. Dar daugiau, esminį vaidmenį sėkmingam šių priemonių įgyvendinimui turės savivaldybių kompetencija ir valia.

Beje, šioje vietoje taip pat verta atkreipti dėmesį į tai, jog ruošiantis deryboms dėl naujos 2021–2027 m. ES finansinės perspektyvos, 2016 m. sausį Vyriausybė priėmė nutarimą dėl dviejų statistinių Lietuvos regionų – Sostinės ir Vidurio ir vakarų Lietuvos – sudarymo.⁷¹ Tokio sprendimo tikslas – išsaugoti galimų ES paramos lėšų mastus po 2020-ųjų. Kadangi šalies išsivystymo lygis pagal bendrąjį vidaus produktą (toliau – BVP) vienam gyventojui tuo metu jau bus viršijęs 75 proc. ES vidurkio, to nepadarus, europinė parama gali sumažėti iki 60 proc., nes Lietuva kaip vienas regionas būtų priskiriama pereinamųjų regionų kategorijai. Išskaidžius Lietuvą į du statistinius regionus, Vyriausybė įgautų derybinį svertą dėl atskiro ES paramos paketo, ir mažiaus išsivysčiusios likusios Lietuvos regionas, išskyrus Vilniaus apskritį, galėtų gauti didesnę paramą. Tuo tarpu turtingesniai sostinės regionui ES parama mažėtų.

Visgi turint omenyje tai, kad yra ES paramos mažėjimo rizika, grįžimas prie specialių instrumentų – pavyzdžiui, specialaus vystymosi fondo steigimo ar programos šio regiono vystymui (panaši galiojo 1996–2003 m.) kūrimo, įgauna dar didesnę svarbą. Tai reiškia, kad reikės daugiau nuosavų resursų pietryčių Lietuvos išsivystymo netolygumams mažinti.

Pietryčių Lietuva – taip pat geopolitiškai jautrus regionas. Tad ši studija yra svarbi dabar, pasikeitusios geopolitinės situacijos ir Rusijos vykdomo informacinio karo, į kurį yra įtrauktos Rusijai palankios žiniasklaidos priemonės, nevyriausybinės organizacijos ir net kai kurie Rytų Lietuvos regione itin populiarūs politikai, kontekste.⁷² Skleisdama propagandą ir dezinformaciją Rusija siekia išprovokuoti diskusijas jautriais klausimais, diskredituoti Lietuvos valstybę,

⁷¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. sausio 6 d. nutarimas Nr. 5 „Dėl Sostinės regiono ir Vidurio ir vakarų Lietuvos regiono sudarymo“.

⁷² Valstybės saugumo departamentas, Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas, 2015, p. 9–12, 15, <<https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2016/10/Gresmiu-vertinimas-2014.pdf>> [Žiūrėta 2017-12-22].

supriešinti dalį visuomenės su nacionaliniais interesais kurie nėra naudingi Rusijai (ar kita visuomenės dalimi, ypač kuriant ir stiprinant tarptautinį konfliktą), skatinti nepasitikėjimą Lietuvos valstybe, jos naryste ES ir NATO. Kaip vienas tokių taikinių įvardintina ir su socialiniais ir ekonominiais sunkumais susiduriančias tautinių mažumų grupė, kuri gyvena tam tikro informacinio vakuomo sąlygomis (pavyzdžiui, lietuviški televizijos kanalai yra nepopuliarūs arba nepasiekiami) ir dėl to yra labiau paveikiamos.⁷³

Akivaizdu, kad neskiriant papildomai dėmesio šiam regionui, šią nišą lengvai gali užimti valstybei priešiškos jėgos. Tokią situaciją iliustruoja 2015 metų pradžioje paskelbta apklausa, kuri parodė, jog Lietuvoje gyvenančios tautinės bendrijos apie įvykius Ukrainoje daugiausiai sužino iš rusiškų televizijos kanalų. Atitinkamai tautinių bendrijų atstovai dėl konflikto Rytų Ukrainoje buvo labiau linkę kaltinti Vakarus ar pačią Ukrainą, o ne Rusiją – kitaip nei tie, kurie apie įvykius pirmiausia sužino iš lietuviškų informacinių šaltinių. Į klausimą, kas kaltas dėl konflikto Ukrainoje, Kijevo kaltę nurodė 26 proc. tautinių mažumų atstovų, Rusijos kaltę – 16 proc., Donecko ir Luhansko separatistų kaltę – 6 proc., Vakarų kaltę – 23 proc. Lietuviai Ukrainos konflikte dažniausiai kaltino Rusiją (55 proc.), 10 proc. kaltino Ukrainą, 18 proc. – separatistus, 7 proc. – Vakarus.⁷⁴

2.2. Esamos padėties analizė

Siekiant geriau suprasti regiono vystymosi aplinkybes ir tai lemiančius veiksniai, šiame skyriuje pateikiama išsami politinės, ekonominės, socialinės, švietimo ir kultūrinės situacijos analizė, išryškintos aktualios problemos. Tam naudojami oficialūs pastarųjų trejų metų statistiniai duomenys, o kai kuriais aspektais, kuriais duomenys dar neatnaujinti – ir ankstesnių metų. Rajonų duomenys lyginami su Lietuvos vidurkiais. Pažymėtina, kad, apskaičiuojant šalies vidurkius, įtraukiami ir didžiųjų miestų rodikliai, tačiau analizėje pastarieji nėra pašalinami, nes: 1) miestai yra Lietuvos dalis; 2) Pietryčių Lietuvos rajonai yra su Vilniaus miestu yra susiję glaudžiais ekonominiais ryšiais. Analizės išvados leis suformuluoti pagrįstus politikos siūlymus geresniam regiono vystymuisi.

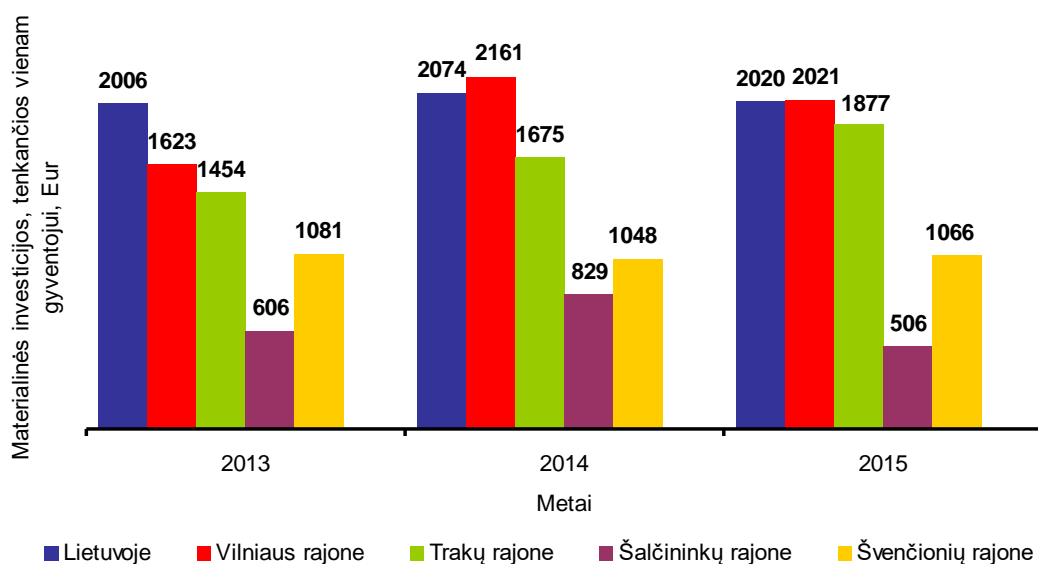
2.2.1 Socialinė, ekonominė ir kultūrinė pietryčių Lietuvos situacija

Kalbant apie regiono ekonominę situaciją, rajonų išsivystymas yra netolygus ir skiriasi. Nors bendrai žvelgiant Vilniaus apskritis pirmauja šalyje pagal materialines investicijas, visgi didžioji

⁷³ Plačiau: *Rusijos propaganda Lietuvoje: analizė, įvertinimas, rekomendacijos*.

⁷⁴ BNS, „Apklausa: Lietuvos tautinės mažumos apie įvykius Ukrainoje sužino iš Rusijos“, „LRT.lt“, 2015-01-07, <<http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/88819>> [Žiūrėta 2017-02-17].

dalį šių investicijų tenka Vilniaus miestui (2015 m. duomenimis – 82 proc.). Iš pietryčių Lietuvos rajonų materialinės investicijos didžiausios Vilniaus rajone – 2015 m. duomenimis, 2021 euras vienam gyventojui (1 pav.). Tai yra beveik lygu šalies vidurkiui (2020 Eur/gyv.). Nors 2014 m. Vilniaus rajonui tekusios materialinės investicijos buvo išaugusios ir maždaug 4 proc. viršijo Lietuvos vidurkį. Tuo tarpu mažiausios investicijos Šalčininkų rajone – 2015 m. vienam rajono gyventojui teko 506 eurai arba, skaičiuojant absoliučiais dydžiais, vos 0,7 proc. Vilniaus apskrįčiai tenkančių materialinių investicijų. Švenčionių rajone, galima sakyti, kiek mažesnės nei vidutinės tarp visų apskričių savivaldybių – 1066 eurai gyventojui, bet tai yra taip pat mažai – 1,2 proc. visų materialinių investicijų Vilniaus apskrityje. Trakų rajonas atrodo gan neblogai – čia materialinės investicijos nuosekliai augo, ir 2015 m. gyventojui teko 1877 eurai materialinių investicijų.⁷⁵

1 pav. Materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

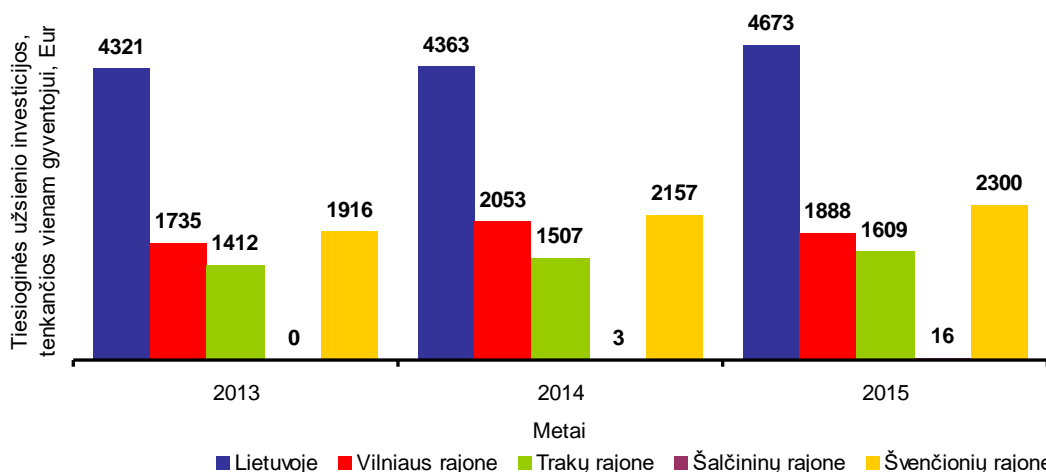
Nors, lyginant 2013–2015 m., daugelyje Vilniaus apskrities rajonų materialinės investicijos gyventojui „šokinėja“, Šalčininkų rajone, kur ir taip mažiausios, per tuos metus sumažėjo.⁷⁶ Svarbu pažymėti, kad materialinių investicijų mažėjimas stabdo inovacijų diegimą, darbo našumo didinimą, modernių ir konkurencingų pramonės ir verslo įmonių plėtrą. Ir tai pirmiausia aktualu Šalčininkų rajonui.

Panaši situacija ir su tiesioginėmis užsienio investicijomis (toliau – TUI) (2 pav.). Nežiūrint to, kad Vilniaus apskrįčiai tenka daugiausiai į Lietuvą ateinančių TUI ir jos nuosekliai auga, 2015 m. duomenimis, TUI vienam gyventojui Vilniaus, Trakų ir Švenčionių rajonuose buvo daugiau nei 2–3 kartus mažesnės už šalies vidurkį (4673 Eur/gyv.), ir siekė atitinkamai 1888, 1609 ir 2300 eurų.

⁷⁵ Lietuvos statistikos departamentas, Materialinės investicijos to meto kainomis, <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=8ee17dfc-6d2a-499d-8311-e2542a29c2d0>> [Žiūrėta 2017-02-20].

⁷⁶ Ten pat.

Tačiau šalies mažųjų savivaldybių tarpe tai tikrai nėra prasti rezultatai. Tuo tarpu TUI vienam gyventojui Šalčininkų rajone buvo tik 16 eurų. Žinant pastarojo rajono gyventojų skaičių, tai yra vieni prasčiausių rezultatų Lietuvoje.⁷⁷ Tiesa, pastaruosius dvejus trejus TUI gyventojui visuose Pietryčių Lietuvos rajonuose augo.

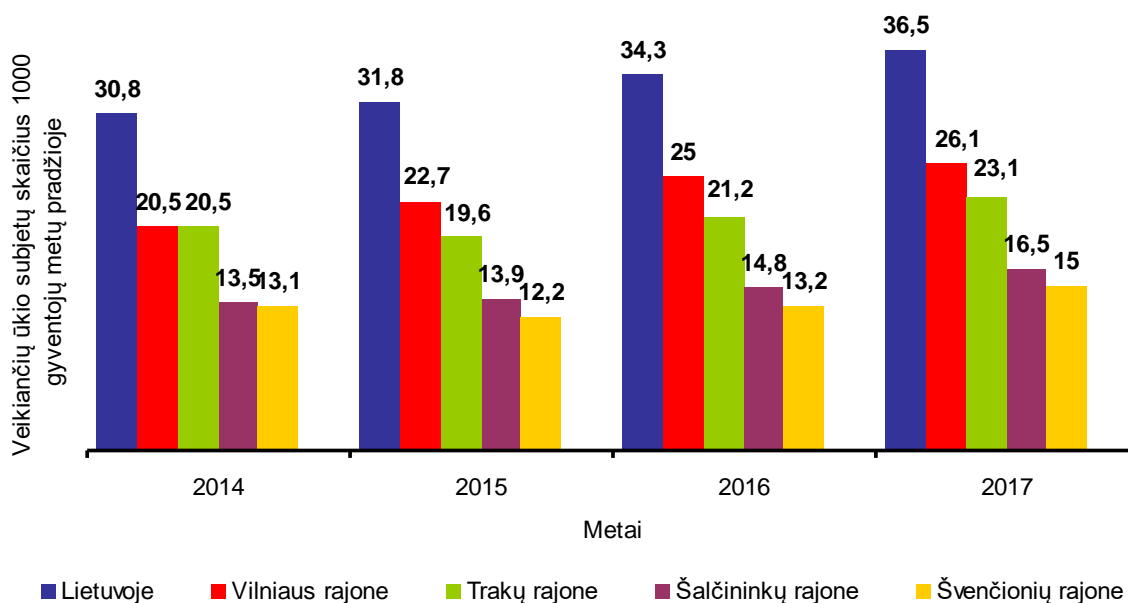
2 pav. Tiesioginės užsienio investicijos, tenkančios vienam gyventojui Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

Verslumo lygis pietryčių Lietuvoje skirtingas (3 pav.). 2017 m. duomenimis, veikiančių ūkio subjektų skaičius 1000 gyventojų Vilniaus, Trakų rajonuose yra maždaug 25–30 proc. mažesnis už šalies vidurkį (34,6) – atitinkamai 26,1 ir 23,1 ūkio subjektų 1000 gyventojų. Tačiau tokie atotrūkiai nėra dideli, žvelgiant į kitų šalies didžiųjų miestų rajonus. Pavyzdžiui, Kauno ir Klaipėdos rajonuose veikiančių ūkio subjektų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, yra atitinkamai 29,7 ir 31,2 vnt. – nors ir didesnis už Vilniaus ir Trakų rajonus, bet mažesnis už Lietuvos vidurį. Be to, reikia turėti omeny, kad Kauno ir Klaipėdos apskričių verslumo lygiai yra artimi šalies vidurkiui, tuo tarpu Vilniaus apskrities – 52,1.

Tuo tarpu mažiausias verslumo lygis yra Šalčininkų ir Švenčionių rajonuose – atitinkamai 16,5 ir 15. t. y. daugiau nei dvigubai mažiau už šalies vidurkį. Net Širvintų rajone, kur gyventojų dvigubai mažiau nei Šalčininkų arba pusantro karto mažiau nei Švenčionių rajone, veikiančių ūkio subjektų skaičius 1000 gyventojų šiek tiek didesnis, t. y. 18,2 vnt.⁷⁸

⁷⁷ Lietuvos statistikos departamentas, Tiesioginės užsienio investicijos, tenkančios vienam gyventojui, metų pabaigoje, <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=64aa7dea-ab38-4fd6-90e0-34a081bea429>> [Žiūrėta 2017-02-20].

⁷⁸ Ten pat.

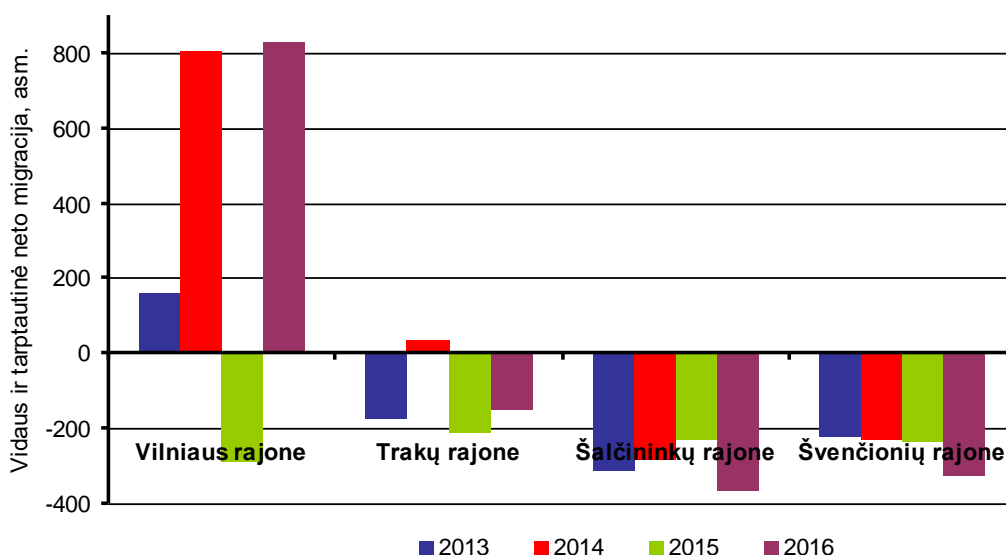
3 pav. Verslumo lygis Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

Visgi reikėtų atkreipti dėmesį, kad Šalčininkų rajono savivaldybė imtasi veiksmų didindama patrauklumą investicijoms ir skatindama verslumą – nustatyta viena mažiausių kainų verslo liudijimams įsigyti, investicijoms patvirtinti žemės sklypai, bendrieji ir specialieji planai,⁷⁹ savivaldybė bendradarbiauja su Investuotojų forumu, investicijų ieškoti padeda ir VŠĮ „Investuok Lietuvoje“. Tačiau šios savivaldybės pastangos nepakankamos. Skatindama ekonominį aktyvumą, investicijas, savivaldybė turėtų mažinti mokesčius, kurie buvo palyginti dideli. Pavyzdžiui, pagrindinis nekilnojamo turto mokesčio tarifas 2015 m. siekė 0,9 proc., kai tuo tarpu mažųjų savivaldybių vidurkis 0,7 proc. Žemės mokesčio tarifai taip pat aukšti. Lygiai tas pats Švenčionių rajone – čia minėti mokesčiai 2015 m. taip pat buvo vieni aukščiausių. Be to, daugelio savivaldybių problema ta, kad jos nepakankamai efektyviai komunikuoja savo stipriąsias puses, istoriškai susiklosčiusias kompetencijas. Tam reikia išnaudoti visas efektyviausias rinkodaros priemones – interneto svetainės skiltis, kuriose anglų kalba būtų pateikta informacija apie rajono privalumus, darbuotojų pasiūlą, esamą infrastruktūrą, investavusių įmonių sėkmės istorijas, taip pat brošiūras, reklaminius standus ir pan.

Regiono ekonominė situacija lemia jo patrauklumą gyventi. Emigracija Pietryčių Lietuvos regione, kaip ir visoje Lietuvoje, išlieka opia problema (4 pav.). Tiesa, žvelgiant į 2013–2014 m. laikotarpį, buvo fiksuojamas žmonių emigracijos mažėjimas. Tai neabejotinai lėmė auganti ekonomika, mažėjantis nedarbas, po truputį kylantys atlyginimai. Vidaus ir tarptautinės migracijos požiūriu, buvo matomas Vilniaus ir Trakų rajono savivaldybių patrauklumas gyventi, nes į jas

⁷⁹ Vilniaus regiono integruota teritorijų vystymo programa (projektas), 2015, p. 17.

minėtu laikotarpiu gyventojų atvyko daugiau nei išvyko.⁸⁰ Tai reiškia, kad šiuos rajonus palikdavo vis mažiau jaunų, išsilavinusių ir iniciatyvių žmonių. Be abejo, prie to prisidėjo ir greta esančios šalies sostinės, kaip ekonominio centro, efektas, nes nemažai aplinkinių rajonų gyventojų dirba Vilniuje. Tačiau 2015 m. duomenys rodo emigracijos šoktelėjimą. Visgi tokie išaugę skaičiai yra siejami su išvykimo registracija: po Junginės Karalystės, kuri yra viena populiariausių Lietuvos emigrantų krypčių, apsisprendimo pasitraukti iš ES („Brexit“), šioje šalyje gyvenę, tačiau nedeklaravę išvykimo į ją, tautiečiai suskubo tai padaryti, nes dėl neaiškių „Brexit“ padarinių baiminasi, jog ateityje migracijos galimybės į Jungtinę Karalystę gali būti smarkiai apribotos. Taigi, tai labiau yra senos emigracijos formalizavimas. Pavyzdžiui, Statistikos departamento duomenimis, 2016 m. išvykimą iš Lietuvos deklaravo 14,5 proc. daugiau nei 2015 m. Pastaruoju metu emigracijos deklaravimą paskatino ir pasikeitusi privalomojo sveikatos draudimo įmokų mokėjimo tvarka ir „Sodros“ raginimai susimokėti skolas, jei žmogus nėra deklaravęs išvykimo iš Lietuvos. Visgi 2016 m. duomenys rodo, kad Vilniaus rajono gyventojų skaičius auga.

4 pav. Vidaus ir tarptautinė neto migracija (asm.) 2013–2016 m.

Tuo tarpu Švenčionių rajone situacija prastesnė – iš čia 2014 m. palyginti su 2013 m. daugiau gyventojų išvyko nei sugrįžo – t. y. priešingai nei prieš tai minėtuose dviejuose rajonuose tuo pačiu laikotarpiu. Vėlesniais metais emigracija toliau didėjo. Šalčininkų rajone išvykusių skaičius mažėjo tiek 2013, tiek 2014 m., tiek 2015 m., tačiau lyginant 2013–2014 m., neigiamas migracijos saldo sumažėjo mažiausiai iš visų pietryčių Lietuvos regiono savivaldybių, kuriose emigracija mažėjo, – tik 10 proc., o 2016 m. emigracija padidėjo ir buvo didžiausia regione.⁸¹ Tokią ne itin gerą situaciją pastaruosiuose rajonuose lemia, pavyzdžiui, nepatraukli Švenčionių miesto gyvenamoji aplinka ir

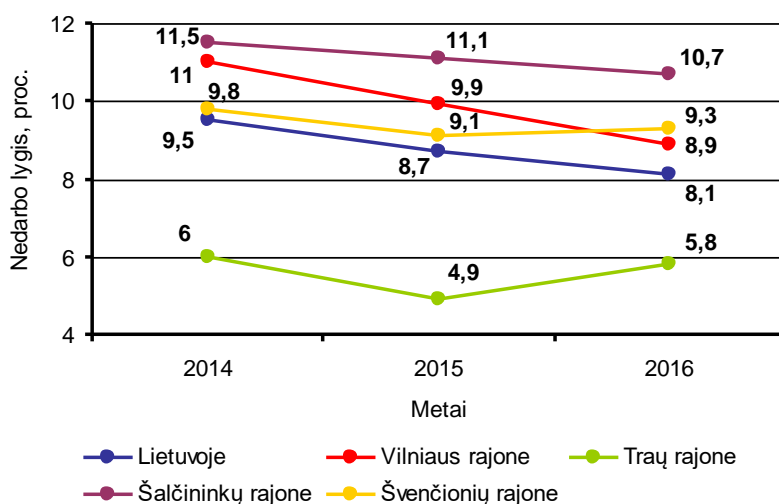
⁸⁰ Lietuvos statistikos departamentas, Neto migracija, Išvykusieji, Atvykusieji, <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=a34010bd-d90d-4310-9a7d-7d6344238f88>> [Žiūrėta 2017-02-21].

⁸¹ Ten pat.

bendruomeninė infrastruktūra, kas nesudaro sąlygų miesto ir rajono raidai. Šalčininkų rajone yra mažas viešųjų miesto erdvių skaičius ir nepakankamas jų pritaikymas gyventojų poreikiams.⁸² Taip pat, kaip minėta, investicijų trūkumas šiuose rajonuose. O tai reiškia mažą ir neaugantį darbo vietų skaičių, mažas galimybes vietas gyventojams.

Detaliau kalbant apie nedarbą (5 pav.), jis Vilniaus apskrityje yra santykinai nedidelis, tačiau šiuo požiūriu problemine savivaldybe išlieka Šalčininkų rajonas, kur 2016 m. nedarbo lygis siekė atitinkamai 10,7 proc. ir viršijo Lietuvos vidurkį (8,1 proc.), nežiūrint to, kad nuo 2014 m. sumažėjo 0,8 proc. punkto. Nedarbas Vilniaus rajone taip pat viršijo šalies vidurkį, tačiau pastebima pozityvi tendencija: pastaruosius trejus metus mažėjo sparčiausiai apskrityje – nuo 9,5 proc. 2014 m. iki 8,1 2016 m.

Tačiau Vilniaus rajonas, kuris turėtų naudotis šalies sostinės privalumais, šiuo požiūriu išsiskiria žiūrint, kaip atrodo lyginant su kitų didmiesčių rajonais. Pavyzdžiui, Kauno ir Klaipėdos rajonuose nedarbas siekė atitinkamai 6,3 ir 6 proc. ir buvo artimas, netgi šiek tiek mažesnis, už nedarbo lygį Kauno ir Klaipėdos miestuose. Tiesa, kiekvienas didmiestis ir jo rajonai turi savo specifiką, todėl skirtumų tarp tokių rajonų pernelyg nereikėtų sureikšminti. Vilniaus ir Šalčininkų rajonų didžiąją gyventojų dalį sudaro lenkų tautinė mažuma, o, kaip minėta įvadinėje dalyje, kalbos barjeras ir mažesnė integracija į šalies visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą yra viena priežasčių, lemiančių mažesnę aktyvumą darbo rinkoje. Beje, Švenčionių rajone nedarbas taip pat viršijo šalies vidurkį ir siekė 9,3 proc. Nuo 2014 m. sumažėjo 0,5 proc. punkto. Tuo tarpu geriausia situacija išlieka Trakų rajone – čia nedarbo lygis siekė 5,8 proc.⁸³

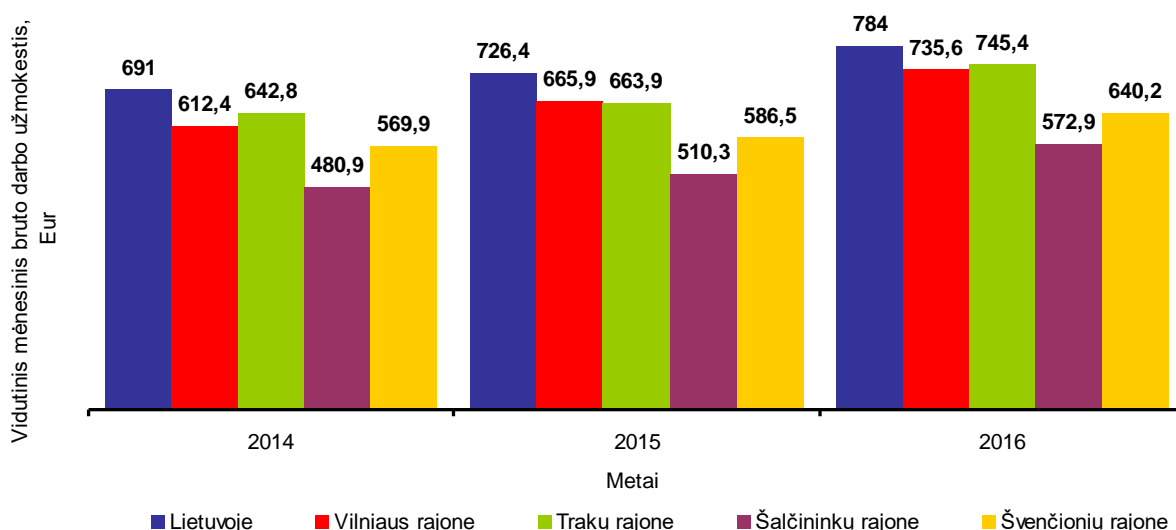
5 pav. Nedarbo lygio Pietryčių Lietuvoje iš šalyje dinamika

⁸² Vilniaus regiono integruota teritorijų vystymo programa (projektas), p 5.

⁸³ Lietuvos darbo birža prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Statistiniai rodikliai, <http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/statistika_tab.aspx> [Žiūrėta 2017-03-09].

Siekdamos spręsti šią problemą, Vilniaus ir Šalčininkų rajono savivaldybės vykdo įvairias iniciatyvas, skirtas bedarbių užimtumui didinti. Nuo 2010 m. taikomos mokesčių lengvatos verslo subjektams, steigiantiems naujas darbo vietas, taip pat vieni mažiausių mokesčių verslo liudijimams įsigyti. Savivaldybių seniūnijos dalyvauja nedarbo mažinimo politikoje per viešųjų darbų organizavimą.⁸⁴ Dirbama teisinga kryptimi, tačiau reikia intensyvesnių pastangų ir didesnio centrinės valdžios įsitraukimo.

Svarbus aspektas vertinant gyvenimo kokybę yra darbo užmokestis (6 pav.). 2014–2016 m. vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Vilniaus ir Trakų rajonuose augo nuo atitinkamai 612,4 ir 642,8 eurų iki 735,6 ir 745,4 eurų, ir buvo apie 6 proc. mažesnis už šalies vidurkį (784 eurai). Tačiau šiuo požiūriu rajonai neišsiskiria, lyginant su kitais didmiesčius juosiančiais rajonais, pavyzdžiui, Kauno ir Klaipėdos, kur darbo užmokestis daugmaž panašus. Švenčionių rajone darbo vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis buvo dar mažesnis ir 2014–2016 m. augo nuo 569,9 iki 640,2 eurų. Tuo tarpu Šalčininkų rajono gyventojai uždirbo mažiausiai visoje Lietuvoje – čia vidutinis bruto darbo užmokestis per 2014–2016 m. paaugo tik nuo 480,9 iki 572,9 eurų.⁸⁵

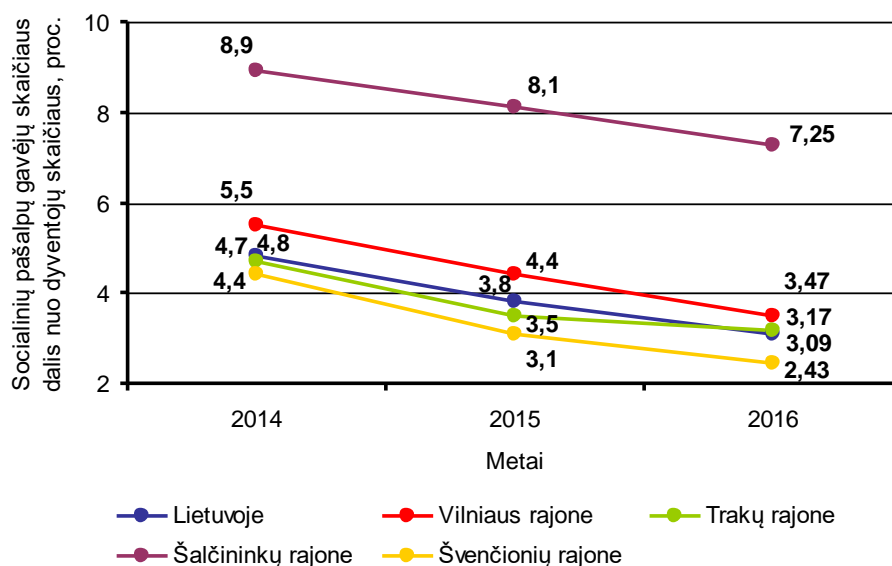
6 pav. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

Didelis nedarbas, nedidelis darbo užmokestis lemia ir tai, kad nemaža dalis gyventojų gauna socialines pašalpas (7 pav.). Nors 2014–2016 m. socialinės pašalpos gavėjų skaičius Šalčininkų rajone mažėjo, tačiau išliko vienas didesnių Lietuvoje ir siekė 7,25 proc., kai tuo tarpu vidutiniškai šalyje socialinę pašalpą gavo 3,09 proc. gyventojų. Ryškiausi teigiami pokyčiai matomi Vilniaus rajone – čia socialinės pašalpos gavėjų skaičius per minėtą laikotarpį sumažėjo nuo 5,5 iki 3,47 proc. Taip pat situacija pastebimai pagerėjo Švenčionių rajone – gavėjų skaičius sumažėjo nuo 4,4

⁸⁴ Ten pat, p. 15.

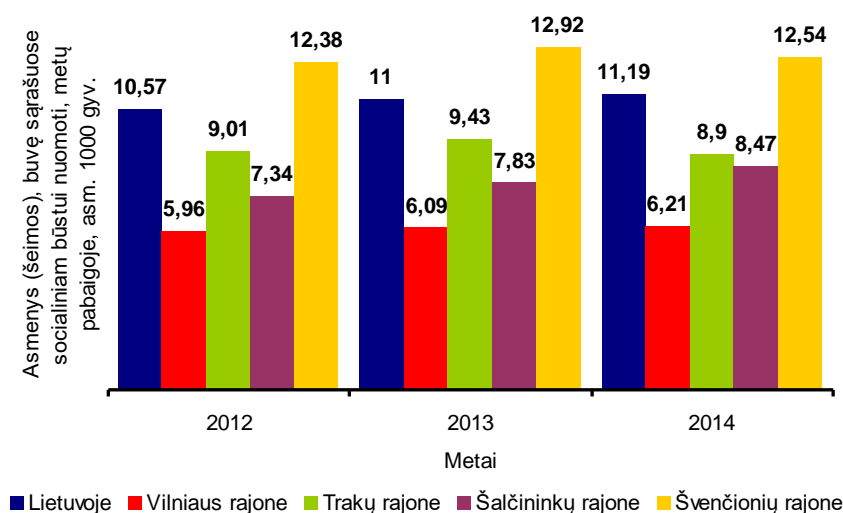
⁸⁵ Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio dydžiai 2016 m. apskaičiuoti remiantis ketvirtiniais 2016 m. darbo užmokesčio apskrityse ir savivaldybėse duomenimis (Lietuvos statistikos departamentas, Darbo užmokestis apskrityse ir savivaldybėse, <<http://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=4880485>> [Žiūrėta 2017-03-15]).

iki 2,43 proc. Trakų rajone socialines pašalpas gaunančių gyventojų dalis sumažėjo nuo 4,7 iki 3,17 proc.⁸⁶

7 pav. Socialinių pašalpų gavėjų skaičiaus Pietryčių Lietuvoje ir šalyje dinamika

Pagal įstatymo nustatytas sąlygas, mažas pajamas turintiems asmenims ir šeimoms apgyvendinti skiriamas socialinis būstas – nekomerciniu pagrindu, pagal Vyriausybės nustatytą nuomos mokesčio apskaičiavimo tvarką, nuomojamos savivaldybės gyvenamosios patalpos. Per 2012–2014 m. laikotarpį socialinio būsto poreikis (išreikštas kaip asmenų (šeimų), įrašytų į sąrašus socialiniam būstui nuomoti, skaičius, tenkantis 1000 gyventojų) Pietryčių Lietuvoje, kaip ir visoje šalyje, keitėsi nežymiai (8 pav.).

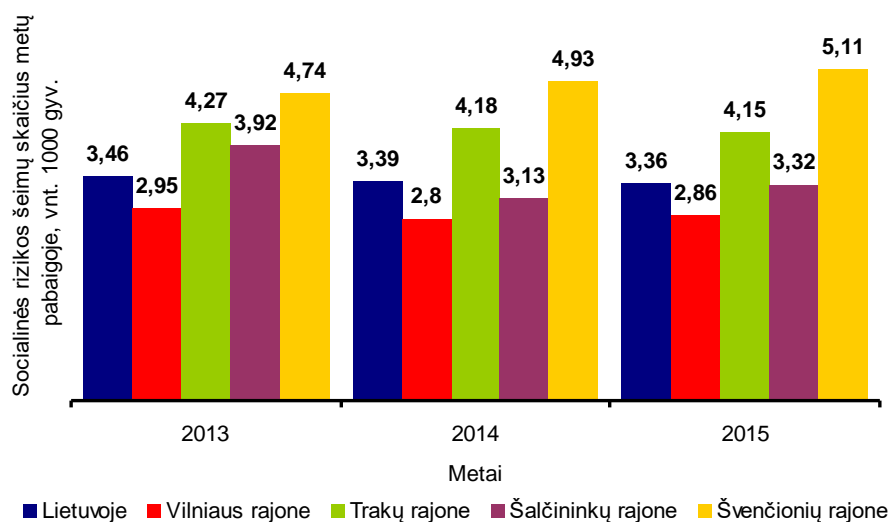

8 pav. Socialinio būsto poreikis Pietryčių Lietuvoje

⁸⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Socialinės pašalpos gavėjų skaičius 2016 metais (pagal savivaldybes), <<http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/soc-parama-seimoms-vaikams/statistika-5568.html>> [Žiūrėta 2017-03-20].

Svarbus socialinės atskirties indikatorius – socialinės rizikos šeimų skaičius. Socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos negeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių poreikių, bendravimo būdas tokiose šeimose riboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose turi labai žemą savęs vertinimą, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių.

Per 2013–2015 m. laikotarpį Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybėse socialinės rizikos šeimų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, buvo mažesnis už šalies vidurkį, kuris taip pat rodo teigiamą tendenciją. Beje, Šalčininkų rajone tokių šeimų skaičius mažėjo labiausiai, o Švenčionių – labiausiai augo (9 pav.).⁸⁷

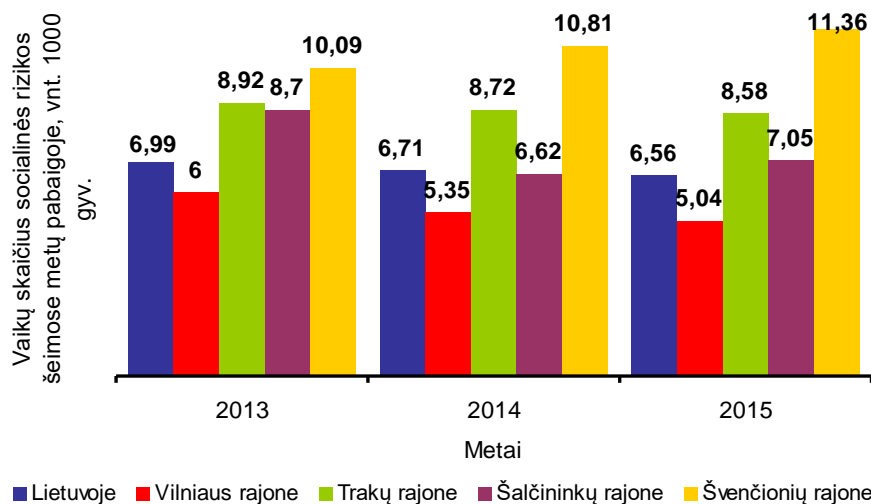

9 pav. Socialinės rizikos šeimų skaičius Pietryčių Lietuvoje

Lygiai taip pat regione keitėsi vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose, tenkantis 1000 gyventojų – labiausiai mažėjo Šalčininkų rajone, labiausiai didėjo – Švenčionių rajone (10 pav.).⁸⁸

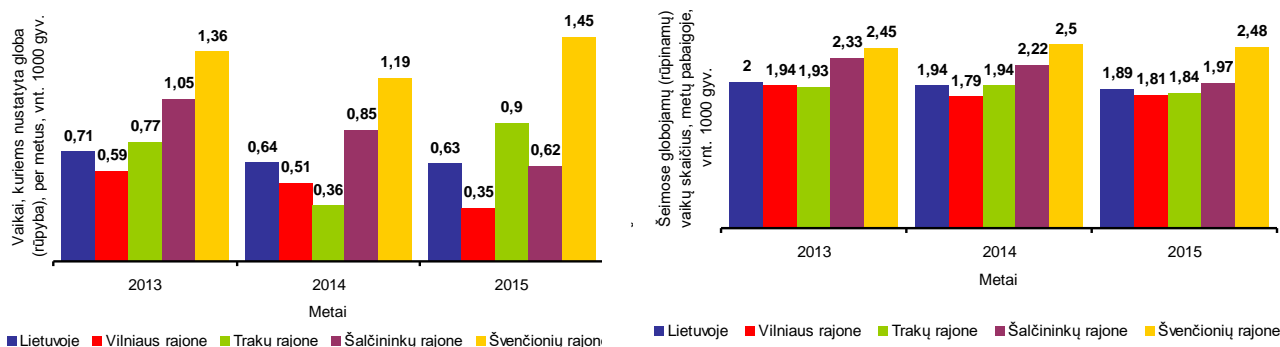
⁸⁷ Lietuvos statistikos departamentas, Socialinė apsauga, <<https://osp.stat.gov.lt/rodikliai21>> [Žiūrėta 2017-03-21].

⁸⁸ Ten pat.

10 pav. Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose Pietryčių Lietuvoje

Kalbant apie vaikų, kuriems buvo nustatyta globa, skaičių, tenkantį 1000 gyventojų, šiuo požiūriu išsiskiria Trakų ir Švenčionių rajonai, kur 2015 m. tokių vaikų skaičius viršijo šalies vidurkį, o per 2013–2015 m. laikotarpį augo, skirtingai nei Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose. (11 pav.). Minėtu laikotarpiu šeimose globojamų vaikų skaičius keitėsi nežymiai.⁸⁹

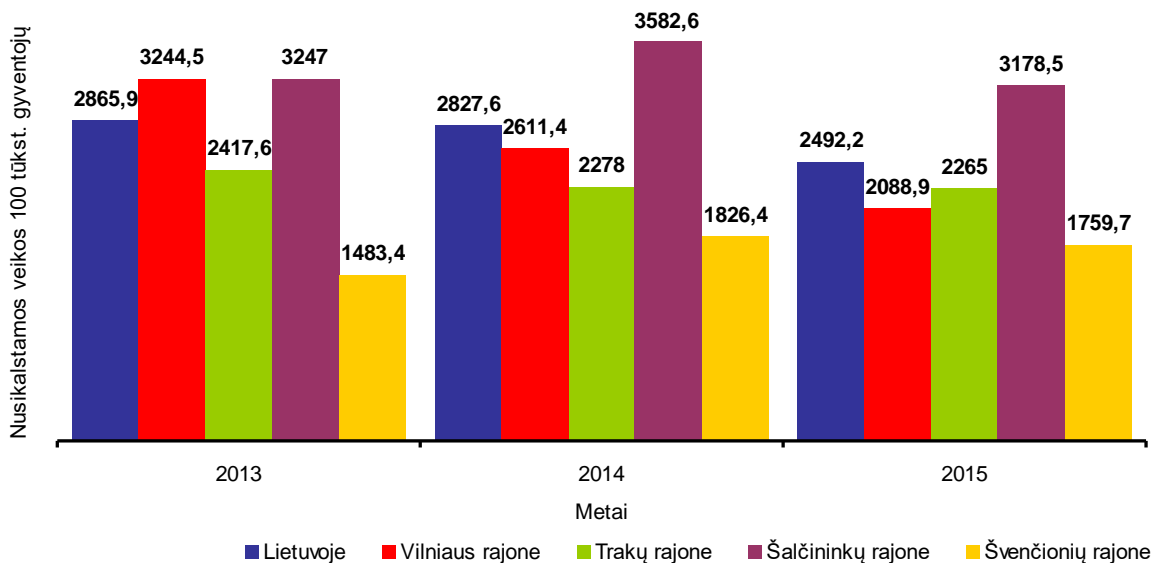

11 pav. Vaikų globos Pietryčių Lietuvoje dinamika

Ne ką mažiau svarbu ir viešasis saugumas (12 pav.). Kriminogeninė situacija pietryčių Lietuvoje gerėja. Tai atspindi ir nusikalstamumo dinamiką šalyje. Tačiau prasčiausias saugumo lygis regione išlieka Šalčininkų rajone, kur nusikalstamumas lenkia visos Lietuvos vidurkį (2492,2 nusikalstamos veikos 100 tūkst. gyventojų): 2015 m. 100 tūkst. rajono gyventojų teko 3178,5 nusikalstamos veikos. Pažymėtina, kad Vilniaus rajone kriminogeninė situacija pagerėjusi: jei iki 2013 m. šis rajonas pagal nusikalstamumą neatsilikdavo nuo Šalčininkų rajono, tai nuo 2014 m. nusikalstamų veikų skaičius 100 tūkst. gyventojų yra mažesnis už šalies vidurkį. Nors Švenčionių rajone nusikalstamumas 2013–2015 m. paaugo, tačiau išlieka mažesnis už šalies vidurkį – čia 2015 m. 100 tūkst. gyventojų teko 1759,7 nusikalstamos veikos. Tuo tarpu Trakų rajone

⁸⁹ Ten pat.

nusikalstamumas nežymiai viršijo Vilniaus rajono rodiklį: 2265 nusikalstamos veikos 100 tūkst. gyventojų, kai Vilniaus rajone 2088,9 nusikalstamos veikos 100 tūkst. gyventojų.⁹⁰

12 pav. Nusikalstamumas Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

Žvelgiant į pačią nusikalstamų veikų struktūrą, 2015 m. didžiąją nusikaltimų dalį Šalčininkų rajone sudarė vagystės (užregistruoti 223 atvejai) ir kontrabanda (užregistruoti 34 atvejai). Būtent Šalčininkų rajonas išsiskiria tuo, kad čia užregistruojama daugiausiai kontrabandos atvejų Lietuvoje. Palyginimui, kitame pasienio rajone – Pagėgiuose – 2015 m. užregistruota 11 kontrabandos atvejų. Tačiau pažymėtina, kad nuo 2015 m. Šalčininkų rajone ženkliai padidėjo ištirtų kontrabandos atvejų dalis – 2013 ir 2014 m. buvo ištirta atitinkamai 28,8 ir 51,4 proc., o 2015 m. – 117,6 proc.⁹¹

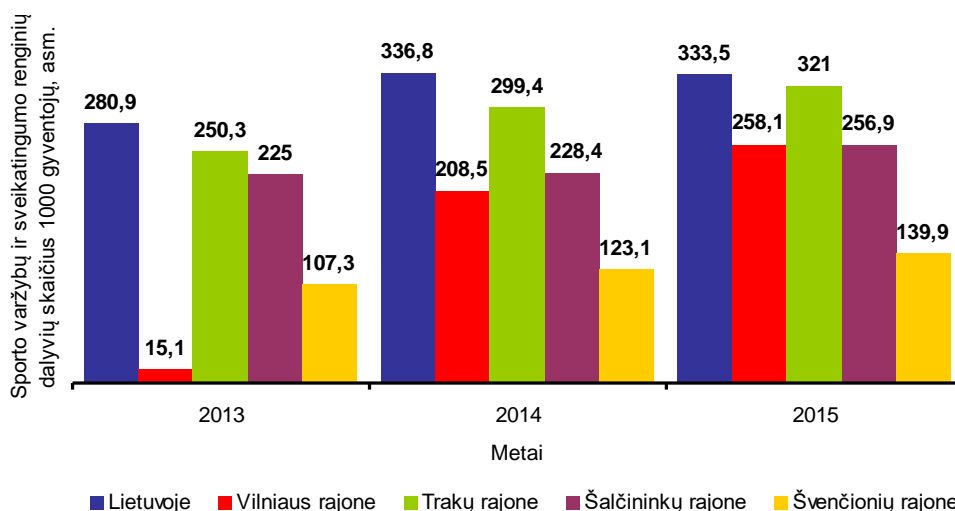
Nusikalstamumo lygį paaiškina ne tik nedarbo faktorius, tačiau jam svarbus ir bendras žmonių, ypač jaunimo užimtumas.

Galima pastebėti, kad 2014 m. Vilniaus rajone stipriai išaugo jaunimo sporto varžybų ir sveikatingumo renginių dalyvių skaičius – nuo 15,1 dalyvių 1000 gyventojų 2013 m. iki 208,5 2014 m. (13 pav.) Toks jaunimo užimtumas gali būti viena priežasčių, paaiškinančių pagerėjusią kriminogeninę situaciją rajone. Kitose savivaldybėse rezultatai taip pat neblogi. Dalyvių skaičius Trakų rajone beveik artimas šalies vidurkiui (333,5 dalyviai 1000 gyv.) – 2015 m. duomenimis, 1000 rajono gyventojų teko 321 dalyvis. Situacija šiuo požiūriu Vilniaus rajone išlieka panaši į

⁹⁰ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nusikalstamumas pagal savivaldybes, <<http://www.ird.lt/nusikalstamumas-pagal-savivaldybes/?metai=2015&menuo=9&rt=1&oldYear=2015&id=198&idStat=11®ionas=0&id3=1#>> [Žiūrėta 2017-03-23].

⁹¹ Ten pat.

Šalčininkų rajoną – atitinkamai 258,1 ir 256,9 dalyviai 1000 gyventojų. Tuo tarpu Švenčionių rajonas (139,9 dalyviai 1000 gyv.) atsilieka nuo kitų regiono savivaldybių.⁹²

13 pav. Sporto varžybų ir sveikatingumo renginių dalyviai Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

Dar galima paminėti ir kultūrinį gyvenimą (5 lentelė). Nors regiono gyventojai dalyvauja kultūros centruose vykstančiuose renginiuose, ir matomos teigiamos tendencijos, tačiau, pavyzdžiui, Vilniaus rajono gyventojų dalyvavimas tokiuose renginiuose yra apie 30 proc. mažesnis nei Kauno, Klaipėdos ar net maždaug 2 kartus mažesnis nei Švenčionių rajone, kur ir gyventojų, ir kultūros centrų yra mažiau nei Vilniaus rajone. Kultūros centrų dalyvių skaičius 1000 gyventojų 2016 m. Vilniaus rajone siekė tik 14,7 asm. – net nesiekė Lietuvos vidurkio (18,5 asm.) Tai prasčiausi rezultatai regione. Kultūros centruose veikiančių meno mėgėjų kolektyvų skaičius Vilniaus rajone taip pat mažesnis nei minėtuose trijuose rajonuose ir vidutiniškai Lietuvoje. Šalčininkų rajonas taip pat atsilieka nuo šalies vidurkio – kultūros centrų dalyvių skaičius 1000 gyventojų siekė 17,8 asm. Viena to priežasčių – tinkamos, kokybiškos kultūros infrastruktūros trūkumas. Tuo tarpu Trakų rajone dalyvių skaičius atitinka Lietuvos vidurkį.⁹³

5 lentelė. Kultūros centrų, jų dalyvių ir juose veikiančių meno mėgėjų kolektyvų skaičius

Metai	Kultūros centrų skaičius, vnt.			Meno mėgėjų kolektyvų skaičius 1000 gyventojų, asm.			Kultūros centrų dalyvių skaičius 1000 gyventojų, asm.		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Lietuvoje	632	631	639	1,3	1,3	1,3	18	18,2	18,5
Vilniaus rajone	28	29	29	0,7	0,7	0,8	10,1	11,5	14,7
Trakų rajone	11	11	11	1,2	1,2	1,3	17,6	16,4	18,5
Šalčininkų rajone	14	15	15	0,9	1	1	15,4	17,2	17,8
Švenčionių rajone	12	12	12	3,2	3,1	2,8	41,1	33,7	32,2
Kauno rajone	26	25	25	1,8	1,7	1,8	23,6	24	26,4
Klaipėdos rajone	21	21	21	1,6	1,6	1,6	20,9	21,2	20,9

⁹² Lietuvos statistikos departamentas, Sporto varžybų ir sveikatingumo renginių dalyvių skaičius, <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1663&status=A>> [Žiūrėta 2017-03-24].

⁹³ Lietuvos statistikos departamentas, Kultūra, spauda, sportas, <<http://osp.stat.gov.lt/rodikliai10>> [Žiūrėta 2017-03-27].

Bibliotekos, ypač regionuose, yra tapusios ne tik kultūros židiniais, bei ir bendruomenių gyvenimo centrais su didele paslaugų įvairove, laisvalaikio praleidimo galimybėmis. 2013–2015 m. Pietryčių Lietuvoje bibliotekų skaičius, galima sakyti, išliko nepakitęs, tik Vilniaus rajone 2015 m. buvo atidaryta po vieną Kultūros ministerijai pavaldžią ir kaimo biblioteką (6 lentelė).⁹⁴ Lyginant su kitų didmiesčių rajonais ir atsižvelgiant į gyventojų skaičių, daugelis Pietryčių Lietuvos regiono rajonų pagal bibliotekų skaičius viršija vidurkį. Kiek mažiau bibliotekų yra Trakų rajone.

Tačiau Vilniaus rajono bibliotekos nusileidžia pagal skaitytojų skaičių. Per 2013–2015 m. vienai Kultūros ministerijai pavaldžiai bibliotekai tenkančių skaitytojų kiekis sumažėjo nuo 257 iki 198 skaitytojų. Tai yra 2,6 karto mažiau už šalies vidurkį (509 skaitytojai/bibliotekai 2015 m.) Atsilikta net nuo kaimyninių Šalčininkų (365 skaitytojai/bibliotekai 2015 m.) ar Švenčionių (385 skaitytojai/bibliotekai 2015 m.) rajonų, taip pat nuo kitus didmiesčius juosiančių Kauno (430 skaitytojai/bibliotekai 2015 m.) ar Klaipėdos (410 skaitytojai/bibliotekai 2015 m.) rajonų. Tuo tarpu vienai Trakų rajono bibliotekai tenantis skaitytojų skaičius išliko daugmaž stabilus ir lenkia kitas Pietryčių Lietuvos regiono savivaldybes bei šalies vidurkį (578 skaitytojai/bibliotekai 2015 m.).

Kalbant apie kaimo bibliotekas, skaitytojų kiekis ženkliai sumažėjo Vilniaus rajone nuo 205 skaitytojų/bibliotekai 2013 m. iki 145 skaitytojų/bibliotekai 2015 m., kai vidutiniškai Lietuvoje vienai kaimo bibliotekai tenkantis skaitytojų kiekis mažėjo nuo 207 iki 197 skaitytojų. Švenčionių rajone situacija, galima sakyti, išliko stabili ir neblogo (188 skaitytojai/bibliotekai 2015 m.). Trakų ir Šalčininkų rajonuose esančioms kaimo bibliotekoms tenkantis skaitytojų skaičius viršija šalies vidurkį – atitinkamai 285 ir 261 skaitytojas/bibliotekai 2015 m.

Vertinant Kultūros ministerijai bibliotekose išduotų dokumentų skaičių vienam skaitytojui, jis išliko panašus. Tačiau šiuo požiūriu vėlgi nusileidžia Vilniaus rajonas – 2015 m. bibliotekose išduotų dokumentų skaičius buvo 50 proc. mažesnis už šalies vidurkį (30 egz.). Šalčininkų (24 egz.) ir Švenčionių (24 egz.) rajonai kiek nusileidžia Lietuvos vidurkiui, tačiau situacija nėra bloga, lyginant su Kauno (22 egz.) ar Klaipėdos (30 egz.) rajonais. Tuo tarpu tiek tarp kaimyninių savivaldybių, tiek lyginant su šalies viduriu pirmavo Trakų rajonas (34 egz.).

Beveik analogiškus skirtumus galima pastebėti, vertinant kaimo bibliotekose išduotų dokumentų skaičių vienam skaitytojui. Vilniaus rajonas buvo paskutinėje vietoje, Trakų – pirmoje.

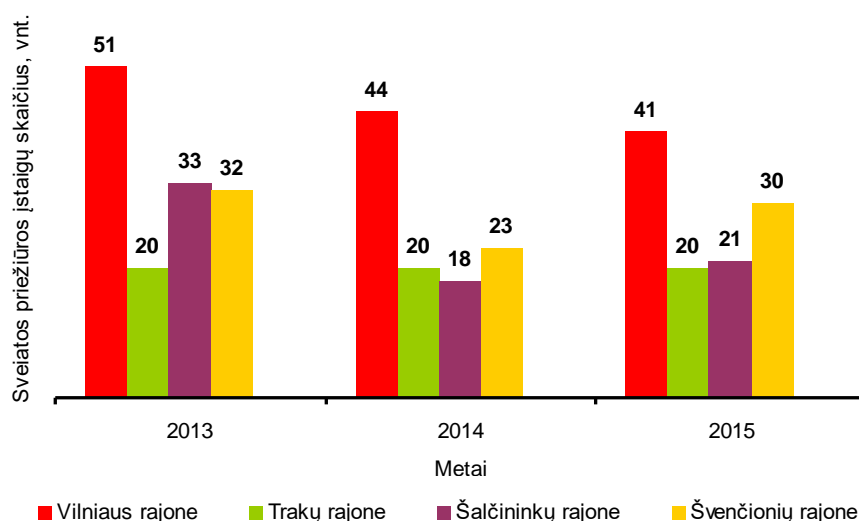
6 lentelė. Naudojimas bibliotekomis

Kultūros ministerijai pavaldžios bibliotekos									
Metai	Bibliotekų skaičius, vnt.			Vienai bibliotekai tenka skaitytojų			Bibliotekose išduotų dokumentų skaičius vienam skaitytojui, egz.		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Lietuvoje	1306	1301	1292	526	516	509	30	30	30
Vilniaus rajone	42	42	43	257	228	198	14	15	15

⁹⁴ Ten pat.

Trakų rajone	16	16	16	572	577	578	32	34	34
Šalčininkų rajone	26	26	26	381	366	365	24	24	24
Švenčionių rajone	20	20	20	477	458	385	23	24	24
Kauno rajone	32	32	31	441	441	430	22	22	22
Klaipėdos rajone	26	26	26	373	388	410	29	30	30
Savivaldybių viešųjų bibliotekų kaimo filialai (kaimo bibliotekos)									
	Bibliotekų skaičius, vnt.			Vienai bibliotekai tenka skaitytojų			Bibliotekose išduotų dokumentų skaičius vienam skaitytojui, egz.		
Metai	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Lietuvoje	1071	1066	1059	207	203	197	27	28	28
Vilniaus rajone	39	39	40	205	177	145	14	15	16
Trakų rajone	13	13	13	285	285	285	22	26	28
Šalčininkų rajone	23	23	23	278	257	261	19	19	19
Švenčionių rajone	17	17	17	188	194	188	21	21	21
Kauno rajone	27	27	26	326	326	331	20	21	20
Klaipėdos rajone	24	24	24	246	258	271	30	32	30

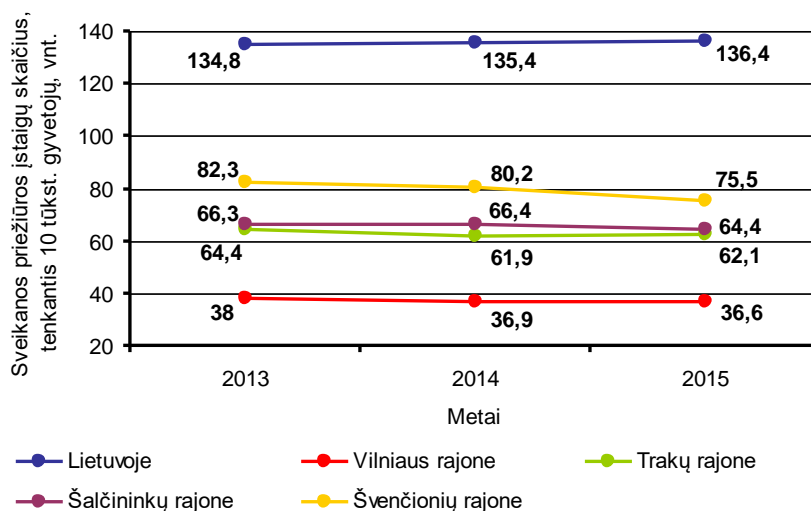
Svarbus gyvenimo kokybės rodiklis yra gyventojų sveikata ir sveikatos priežiūros kokybė. Statistikos departamento duomenimis, 2013–2014 m. Vilniaus rajono sveikatos priežiūros įstaigų tinkle įvyko pokyčių – sumažintas medicinos punktų skaičius nuo 11 iki 4, privačių sveikatos priežiūros įstaigų – nuo 5 iki 4, privačių odontologinės priežiūros įstaigų – nuo 10 iki 8 (14 pav.). Ligoninių ir ambulatorijų skaičius išliko nepakitęs, atitinkamai 4 ir 21. Ryškesni pokyčiai matomi ir Šalčininkų rajone – čia per minėtą laikotarpį taip pat sumažėjo medicinos punktų skaičius nuo 17 ir 4. Kitų įstaigų skaičius keitėsi nežymiai. Trakų rajone jokių pokyčių nebuvo. Tuo tarpu Švenčionių rajone bendras sveikatos priežiūros įstaigų tinklas 2014 m. buvo sumažėjęs dėl sumažinto medicinos punktų skaičiaus nuo 11 iki 2. Bet 2015 m. vėl padidintas iki 11. Kiti pokyčiai įvyko dėl sumažėjusio privačių gydymo įstaigų ir privačių odontologinės priežiūros įstaigų skaičiaus sumažėjimo.⁹⁵

14 pav. Sveikatos priežiūros įstaigų skaičius Pietryčių Lietuvoje

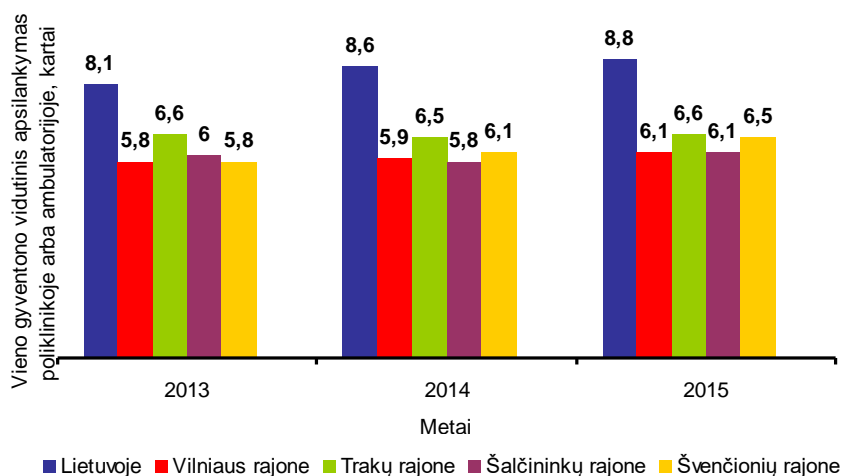
⁹⁵ Lietuvos statistikos departamentas, Sveikata, <<https://osp.stat.gov.lt/rodikliai24>> [Žiūrėta 2017-03-27].

2013–2015 m. laikotarpiu regione sveikatos priežiūros specialistų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų, buvo mažesnis už Lietuvos vidurkį (15 pav.). Mažiausias kiekis specialistų teko Vilniaus rajono gyventojams. Tačiau lyginant su kitų didmiesčių rajonais, tai yra maždaug trečdaliu daugiau nei Kauno rajone. Kita vertus, gyventojų skaičiumi mažesniame Klaipėdos rajone per minėtą laikotarpį 10 tūkst. gyventojų teko vidutiniškai 19 proc. daugiau nei Vilniaus rajone.⁹⁶

15 pav. Sveikatos priežiūros specialistų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

2013–2015 m. Pietryčių Lietuvos regiono gyventojai poliklinikoje ar ambulatorijoje apsilankė maždaug 6 kartus per metus (16 pav.). Visose regiono savivaldybėse šis skaičius išliko daugmaž panašus ir stabilus.⁹⁷

16 pav. Vieno gyventojų vidutinis apsilankymas poliklinikoje ar ambulatorijoje Pietryčių Lietuvoje ir šalyje

Visgi kai kurie Pietryčių Lietuvos rajonai išsiskiria mažiausia gyventojų gyvenimo trukme šalyje. Pavyzdžiui, Šalčininkų rajono gyventojų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė yra 70 metų,

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Ten pat.

Švenčionių rajone – 70,2 metų, tuo tarpu Kauno ir Klaipėdos rajonuose žmonės gyvena kur kas ilgiau – 77,2 metus, Šiauliuose ir Vilniuje – 76,5 metus. Tiesa, tokia problema matoma ne tik Pietryčių Lietuvoje, bet ir kituose kaimiškuose šalies rajonuose, pavyzdžiui, Lazdijų rajone, kur vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė – 70,4 metų. Atkreiptinas dėmesys ir į prarastų gyvenimo metų rodiklį (t. y. kiek metų žmogus nugyveno trumpiau nei vidutinė gyvenimo trukmė). Lietuvos vidurkis – prarastos 10 587 gyvybės 100 tūkst. gyventojų. Šalčininkų rajone šis rodiklis siekia 17 tūkst. Panašiai ir kitose mažosiose savivaldybėse: Ignalinos rajone, Pagėgių savivaldybėje – beveik 16 tūkst. Tuo tarpu Kauno mieste ir rajone situacija dvigubai geresnė – čia minėtas rodiklis nesiekia nė 8 tūkst.⁹⁸ Tokius skirtumus lemia ne sveikatos priežiūros situacija, o rajonų socialiniai ir ekonominiai skirtumai. Mažiau išsivysčiusiuose rajonuose gyventojai turi mažiau galimybių gyventi sveikesnį gyvenimo būdą, pasinaudoti kokybiškais sveikatos priežiūros paslaugomis.

2.2.2. Susisiekimas

Interaktyviajame Vilniaus rajono investicijų žemėlapyje galima matyti keletą nuo 2007 m. savivaldybės įgyvendintų investicinių projektų, orientuotų į susisiekimo gerinimą.⁹⁹ Tačiau nemažos dalies rajono kelių būklė nėra gera: trūksta apšvietimo, saugaus eismo priemonių, o per metus išasfaltuojami tik keli kilometrai. Tai visų pirma priklauso nuo to, kaip rajono savivaldybė paskirsto savo biudžeto lėšas. Pavyzdžiui, tvirtinant 2016 m. Vilniaus rajono savivaldybės biudžetą, finansavimas keliams buvo sumažintas 300 tūkst. eurų, o administravimo išlaidos padidintos 0,5 mln. eurų, nes buvo numatyta įsteigti 82 naujus savivaldybės tarnautojų ir darbuotojų etatus.¹⁰⁰

2015 m. duomenimis, žvyrkeliai Vilniaus rajone sudarė didžiausią dalį – 77 proc. – visų rajono kelių ilgio, lyginant su kaimyninėmis savivaldybėmis (Trakų – 39,4 proc., Šalčininkų r. – 56 proc., Švenčionių r. – 46,2 proc. visų kelių ilgio) (17 pav.).¹⁰¹ Per 2013–2015 m. laikotarpį žvyrkelių dalis sumažėjo nežymiai (7 lentelė). Tuo tarpu Kauno ir Klaipėdos rajonuose žvyrkeliai taip pat sudaro nemažą dalį, tačiau išasfaltuotų kelių dalis šiuose rajonuose 2015 m. sudarė atitinkamai 26,8 ir 20,4 proc. visų kelių ilgio.¹⁰²

⁹⁸ „Regionų skirtumai – dvigubi“ – remiantis Europos Komisija paskelbta ES ir atskirų valstybių narių sveikatos sistemos apžvalga. *Lietuvos žinios*, 2017 m. lapkričio 24 d.

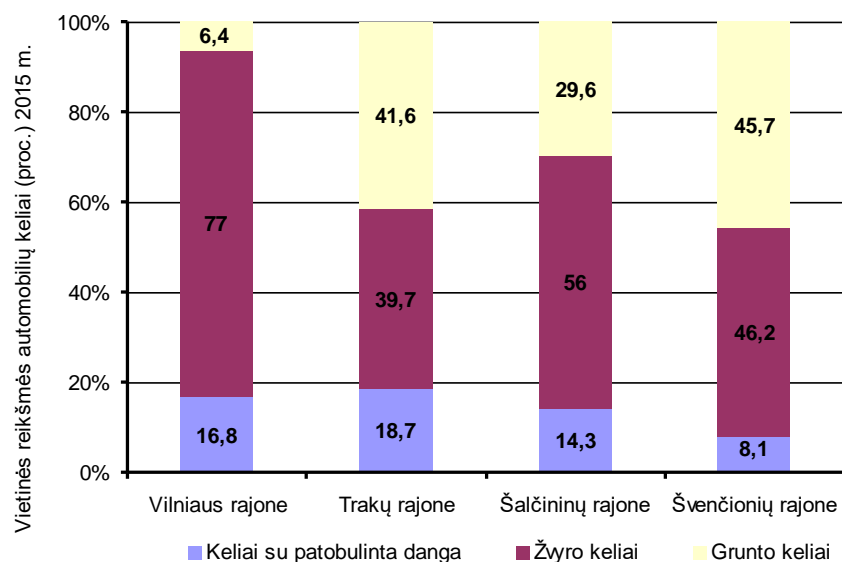
⁹⁹ Vilniaus rajono savivaldybė, Interaktyvus Vilniaus rajono savivaldybės investicijų žemėlapis, <<http://www.maps.vrsa.lt/>> [Žiūrėta 2017-03-29].

¹⁰⁰ Vidaus reikalų ministerijos rekomendacijų [dėl didžiausio leistino valstybės tarnautojų ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, pareigybių skaičiaus nustatymo savivaldybės administracijoje įgyvendinimo 2015 m. I ketvirčio – 2016 m. I pusmečio rezultatų stebėsenos ataskaita](#), p. 11,

<https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Teisine_informacija/Tyrimai_ir_analizes/Metodikos%2C_rekomendacijos/Stebesenos_ataskaita_2016_III.pdf> [Žiūrėta 2017-07-14].

¹⁰¹ Lietuvos statistikos departamentas, Automobilių kelių ilgis metų pabaigoje, <<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=2034&status=A>> [Žiūrėta 2017-03-29].

¹⁰² Ten pat.

17 pav. Vietinės reikšmės kelių tinklas Pietryčių Lietuvoje

7. lentelė Vietinės reikšmės kelių tinklo dinamika

Metai	2013			2014			2015		
	Keliai su pagerinta danga	Žvyro keliai	Grunto keliai	Keliai su pagerinta danga	Žvyro keliai	Grunto keliai	Keliai su pagerinta danga	Žvyro keliai	Grunto keliai
Vilniaus rajone	17,2	78,1	4,7	17,4	78,0	4,6	16,8	77	6,4
Trakų rajone	18,7	38,4	43	18,4	40,1	41,6	18,7	39,7	41,6
Šalčininkų rajone	14,2	56	29,8	14,3	56,1	29,7	14,3	56	29,6
Švenčionių rajone	8,1	46,2	45,7	8,1	46,2	45,7	8,1	46,2	45,7
Kauno rajone	25,5	56,7	17,8	26,3	56,0	17,7	26,8	55,6	17,7
Klaipėdos rajone	17,7	81,0	1,2	17,7	81,0	1,2	20,4	78,4	1,2

Kalbant apie susisiekimo situaciją regione, šiuo atveju atkreiptinas dėmesys, kad susisiekimas viešuoju transportu išplėtotas tik tarp Vilniaus miesto ir rajonų centrų, tačiau nepakankamai su atokesniais rajonų kaimais, sodininkų bendrijomis. Kai kuriose vietovėse artimiausia autobusų stotelė yra už 3–6 km nuo gyvenvietės. Tai itin aktuali problema kaimuose gyvenantiems vyresnio amžiaus žmonėms ir vaikams.

Įvertinant tai, jog šiandieninė ekonominė struktūra darbo rinkos dalyvių judėjimą iki 50 km laiko norma, o didesnio judėjimo taip pat nebelaiko dideliu iššūkiu, susisiekimo infrastruktūra tampa svarbiausiu veiksniu darbo rinkos situacijai gerinti. Ypač turint omenyje, jog ekonominis centras yra labiausiai ekonomiškai išsivysčiusi sostinė – Vilnius, susisiekimo tobulinimas galėtų esmingai prisidėti prie rajonuose gyvenančių žmonių ekonominio užimtumo bei gerovės kūrimo.

2.2.3 Švietimo situacija

Tautinių bendrijų švietimas Lietuvoje yra reglamentuotas nacionaline teise, bei tarpvalstybinėmis sutartimis: Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės sutartis dėl bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityse (1998 m.); Lietuvos Respublikos Kultūros ir švietimo ministerijos ir Lenkijos Respublikos Nacionalinės švietimo ministerijos susitarimas dėl bendradarbiavimo švietimo ir aukštojo mokslo srityje (1992 m.); Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos ir Baltarusijos Respublikos švietimo ministerijos susitarimas dėl bendradarbiavimo švietimo srityje (1997 m.); Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos ir Rusijos Federacijos švietimo ministerijos susitarimas dėl bendradarbiavimo švietimo srityje (2003 m.); Trišalė sutartis dėl bendros švietimo erdvės sukūrimo vidurinio bendrojo lavinimo lygiu (kartu su Estija ir Latvija 1998 m.).

Europos švietimo sistemoje Lietuva pasižymi tam tikru unikalumu, leidžiančiu kai kurioms tautinių mažumų atstovams čia įgyti pilną išsilavinimą (nuo pradinio iki aukštojo) gimtąja kalba. Lietuvoje iš viso veikia 124 (2015/2016 m. m. duomenimis) kitakalbės mokyklos. Iš jų – 57 mokyklos, kuriose mokoma lenkų kalba, 45 – rusų kalba, 9 – mišrios lenkų-rusų mokyklos, 6 – anglų, po vieną – prancūzų ir baltarusių bei 5 trikalbės mokyklos. Tautinių mažumų mokykloms ir Pietryčių Lietuvos lietuviškoms mokykloms, pagal Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintą sąrašą, skiriamas mokinio krepšelis yra 20 proc. didesnis nei likusioms Lietuvos mokykloms. Tokia praktika taikoma dėl to, kad šiame regione šalia viena kitos esančios tautinės mažumos ir valstybine dėstomąja kalba mokyklos, sąlygoja mokinių skaičiaus mažėjimą klasėse. Dėl tokios situacijos tam, kad mokyklos galėtų tinkamai funkcionuoti, joms natūraliai yra reikalingas didesnis finansavimas.¹⁰³

Kaip jau buvo minėta anksčiau, ši situacija turi tam tikrą politinį-tautinį pagrindą, dėl ko šios tautinės įtampos persimeta ir į švietimo sritį. Kaip teigia Gediminas Merkys, vertinant valstybiniu požiūriu, nėra normalu, kuomet yra vyriausybinių ir savivaldos pavaldumo švietimo įstaigos, kurios šiuo atveju tarpusavyje konkuruoja, kas iš principo gali turėti neigiamą potekstę. Tačiau iš kitos pusės, LLRA-KŠS neslepia savo strateginio tikslo puoselėti visų pirmą lenkiškų švietimo įstaigų tinklą, o tai sudaro prielaidas sistemingai pažeisti lygias galimybes.¹⁰⁴

Esamas skirtingo pavaldumo mokyklų tinklas užkrauna didesnę administracinę našą savivaldybės administracijai, kadangi dalis funkcijų, tokių kaip institucijų registro tvarkymas,

¹⁰³ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, „Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje“, *Švietimo problemas analizė*, 2013 gruodis, Nr. 19 (105), p. 3, <http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_Tautiniu-mazumu-svietimas-Lietuvoje-2013-12.pdf> [Žiūrėta 2017-03-31].

¹⁰⁴ Gediminas Merkys, „Švietimo modelio Vilniaus rajone optimizavimo prielaidos ir galimybės: socialinio tyrinėtojo požiūris“ // „Švietimas daugiakultūrinėje aplinkoje – Europos dimensija“ (Konferencijos medžiaga), Vilnius, 2008, p. 71.

Nacionalinio egzaminų centro duomenų perdavimo koordinavimas, mokinių pasiekimų tikrinimas ir mokinių pavėžėjimo organizavimas toliau lieka savivaldybės atsakomybėje neskiriant didesnio finansavimo šių funkcijų vykdymui. Todėl šioje vietoje savivaldos institucijų reiškiamos pretenzijos turi pagrindo.

Kaip rodo Švietimo ir mokslo ministerijos duomenys, pastaraisiais dešimtmečiais mokyklų, kuriose mokoma lietuvių kalba, skaičius mažėjo sparčiau nei šia kalba besimokančių mokinių skaičius. Tuo tarpu rusų ir ypač lenkų mokykloms būdinga priešinga tendencija – mokyklų skaičius kito lėčiau nei mažėjo mokinių skaičius. Dėl šių priežasčių mokyklos lietuvių mokomąja kalba buvo stambinamos, o tautinių mažumų mokomosiomis kalbomis mažėjo. Todėl vidutinis klasių dydis yra pats mažiausias mokyklose lenkų mokomąja kalba.¹⁰⁵ Kad šioje vietoje esama tam tikrų problemų liudija ir kiti oficialūs ir neoficialūs faktai. 2014 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba konstatavo, kad Avižieniuose tėvams savo vaikus į lopšėlį-darželį lenkų ugdomąja kalba yra žymiai lengviau, nei į lietuvių ugdomąja kalba.¹⁰⁶ Panaši situacija yra ir kitose aplink Vilnių esančiose vietovėse, pavyzdžiui, Sudervės gyvenvietėje.¹⁰⁷ Ši situacija atsispindi ir analizuojant interaktyvųjį Vilniaus rajono investicijų žemėlapi. Nuo 2007 m. savivaldybės įgyvendintų investicinių projektų tarpe per tą laikotarpį rajone buvo pastatyti septyni vaikų darželiai. Dauguma jų – lenkų ugdomąja kalba.¹⁰⁸

2010 m. priimtos Švietimo įstatymo pataisos numatė pertvarkas, panaikinant vidurines mokyklas ir paliekant pradines, pagrindines mokyklas bei progimnazijas ir gimnazijas. Dėl šių pertvarkų dalis mokyklų gavo žemesnį statusą, dalis buvo uždaromos (dėl jau anksčiau minėto mokinių skaičiaus mažėjimo). Pavyzdžiui, kaime mažiausias vidutinis mokinių skaičius klaseje turi būti 10 mokinių, mieste – 22 mokiniai (pradinėse klasėse). Jei klasės mokinių skaičiaus vidurkis mažesnis, mokyklos savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija (savivaldybė) mokyklai turi papildomai skirti tiek mokymo lėšų, kiek jų trūksta iki sumos, nustatytos vidutiniam mokinių skaičiui atitinkamos klasės programoje pagal krepšelio metodiką.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, „Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje“, *Švietimo problemas analizė*, 2013 gruodis, Nr. 19 (105), p. 3, <http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_Tautiniu-mazumu-svietimas-Lietuvoje-2013-12.pdf> [Žiūrėta 2017-03-31].

¹⁰⁶ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, 2014 kovo 14 d. pažyma Nr. (14-SN-17) dėl Vilniaus rajono savivaldybės sprendimo „Dėl darželio grupių formavimo neatsižvelgiant į tautinę sudėtį“, <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/11/pazyma-del-vilniaus-rajono-savivaldybes-sprendimo-del-darzelio-grupu-formavimo-neatsizvelgiant-i-tautine-sudeti_nr.14-sn-17.pdf> [Žiūrėta 2017-10-19].

¹⁰⁷ „Lietuvos ryto“ televizija, „Reporteris“, 2017 m. rugsėjo 17 d., <<http://tv.lrytas.lt/zinios/pasaulis/2017/09/17/news/pustustese-lenku-mokyklose-lietuviu-vaikai-nelaukiami-2585744/>> [Žiūrėta 2017-10-19].

¹⁰⁸ „Lietuvos ryto“ televizija, „Reporteris“, 2017 m. rugsėjo 17 d., <<http://tv.lrytas.lt/zinios/pasaulis/2017/09/17/news/pustustese-lenku-mokyklose-lietuviu-vaikai-nelaukiami-2585744/>> [Žiūrėta 2017-10-19] - prisijungta 2017-10-09.

¹⁰⁹ „Žvilgsniai“, „XXI amžiaus“ priedas jaunimui, 2012 m. balandžio 13 d., Nr.4 (149), <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgsniai/20120413/zvilgsniai_09.html> [Žiūrėta 2017-03-31].

Pažvelgus keleto paskutinių dešimtmečių statistinius duomenis, matomas ryškus gyventojų Lietuvoje skaičiaus mažėjimas. Gimstamumas mažėja, Lietuvos visuomenė senėja, taigi natūralu, kad mokyklų skaičius irgi turi būti mažinamas. Pavyzdžiui, Šalčininkų rajone pastaruosius penkerius metus kasmet mažėjo po 400–500 gyventojų. 2001 m. čia gyveno 34671 žmogus, o 2016 m. duomenimis – 32047 gyventojai. Vilniaus rajone tokia tendencija nepastebima, kadangi čia, besiplečiant sostinei, atsikelia vis daugiau naujakurių, auga nauji gyvenamųjų namų kvartalai už miesto. Žvelgiant plačiau laiko prasme, lyginant 2001-ųjų ir 2011-ųjų metų gyventojų surašymų duomenis, lietuvių tautybės gyventojų lyginamoji dalis augo, o tautinių mažumų – mažėjo. Per dešimtmetį (iki 2011 m.) ukrainiečių buvo sumažėję 27 proc., rusų – 19,5 proc., baltarusių – 15,5 proc., lenkų – 14,8 proc.¹¹⁰

Pastaraisiais metais tendencijos iš esmės išlieka panašios: net labiausiai tautinių mažumų apgyvendintuose rajonuose didėja lietuvių dalis. Tai matyti ir iš mokinių skaičiaus rajonų mokyklose pokyčio. Pastebimos tokios tendencijos: Vilniaus rajone iki 2008 m. buvo daugiau besimokančių mokyklose lenkų mokomąja kalba nei lietuvių, bet nuo 2008-ųjų mokyklose lietuvių mokomąja kalba besimokančių mokinių skaičius perkopė mokyklų lenkų mokomąja kalba mokinių skaičių, ir 2015–2016 m. m. mokyklose lietuvių mokomąja kalba Vilniaus rajone iš viso mokėsi 740 mokinių daugiau nei mokyklose lenkų mokomąja kalba. Taip pat mokyklose lietuvių mokomąja kalba buvo 159 pirmokais daugiau nei lenkiškose mokyklose Vilniaus rajone. Šalčininkų rajone mokyklose lenkų mokomąja kalba mokosi ženkliai daugiau mokinių nei lietuvių, tačiau šis skirtumas palaipsniui mažėja.

Nuo 2010 m., kai buvo priimti Švietimo įstatymo pakeitimai, yra siekiama užtikrinti aukštesnę išsilavinimo kokybę visiems Lietuvoje besimokantiems ir studijuojantiems asmenims. Tai glaudžiai susiję ir su tautinėms mažumoms priklausančių asmenų integracija bei jų sėkmingu paruošimu tolimesnėms akademinėms ar profesinėms studijoms.

Svarbi švietimo sistemos sudedamoji dalis yra neformalus švietimas. Pagal Švietimo įstatymą, neformaliojo švietimo paskirtis – „tenkinti mokinių pažinimo, ugdymosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais“¹¹¹. Neformaliajam švietimui priskiriama formalųjį švietimą papildančio ugdymo paskirtis – „pagal ilgalaikes programas sistemiškai plėsti tam tikros srities žinias, stiprinti gebėjimus ir įgūdžius ir suteikti asmeniui papildomas dalykines kompetencijas“¹¹².

¹¹⁰ Lietuvos statistikos departamentas, Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikyba, Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai, 2013 m. kovo 15 d., <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f> [Žiūrėta 2017-04-03].

¹¹¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 15 straipsnio 1 dalis.

¹¹² Ten pat.

Pagal Lietuvos švietimo įstatymą, tautinės mažumos turi teisę steigti šeštadienines bei sekmadienines tautinių mažumų mokyklas, kurios yra priskiriamos prie neformaliojo ugdymo įstaigų, kurios steigiamos tautinių mažumų pageidavimu ugdyti tautinį tapatumą. Šiuo metu Lietuvoje yra apie 40 šeštadieninių bei sekmadieninių mokyklų, tarp kurių yra armėnų, ukrainiečių, baltarusių, lenkų, armėnų, žydų, rusų ir kitų tautinių mažumų. Lenkų tautinės mažumos šeštadieninių – sekmadieninių mokyklų skaičius yra apie 16, kurių daugiausia yra Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose.¹¹³

Pietryčių Lietuvoje neformalųjį vaikų švietimą teikia bendrojo ugdymo mokyklos, mokyklos-daugiafunkciniai centrai, mokyklos-darželiai, formalųjį švietimą papildančios ugdymo įstaigos, t. y. muzikos, meno, sporto mokyklos, ikimokyklinio ugdymo įstaigos, t. y. vaikų darželiai, lopšeliai-darželiai, taip pat laisvieji mokytojai, įvairios kitos organizacijos. Mokyklų būreliai finansuojami iš mokinio krepšelio, o neformaliojo vaikų švietimo užsiėmimai – valstybės ir savivaldybių lėšomis.

Konkrečiai, siekiant užtikrinti vaikų popamokinį užimtumą, tenkinti jų pažinimo, kūrybiškumo ir saviraiškos poreikius, sudarytos galimybės pasirinkti papildomas sporto, šokių, menų, etnokultūros, techninės kūrybos, kalbų, informacinių technologijų, sveikos gyvensenos, pilietiškumo, socialinio ugdymo ir kitas neformaliojo vaikų švietimo programas, kurias siūlo nevyriausybinės organizacijos, asociacijos, viešosios įstaigos, laisvieji mokytojai ir kiti teikėjai, atitinkantys švietimo ir mokslo ministro bei savivaldybių nustatytus neformaliojo vaikų švietimo reikalavimus. Atviros informavimo, konsultavimo ir orientavimo sistemos (AIKOS) registro duomenimis, 2017 m. spalio 1 d. Vilniaus rajone veikė 175 neformaliojo vaikų švietimo programos, Trakų rajone – 61, Šalčininkų rajone – 122, Švenčionių rajone – 88.¹¹⁴

Pažymėtina, kad neformaliojo ugdymo užsiėmimai steigiami ir finansuojami jų neskirstant pagal ugdomasias kalbas. Pagal Neformaliojo vaikų švietimo skyrimo ir panaudojimo 2015 metams tvarkos aprašą, patvirtintą švietimo ir mokslo ministro 2015 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. V-883,¹¹⁵ tokio reikalavimo nėra. Todėl statistinių duomenų, kokia kalba vyksta neformaliojo ugdymo užsiėmimai, nėra. Visgi pažymėtina, kad savivaldybė vadovaudamasi Neformaliojo švietimo skyrimo ir panaudojimo aprašo, kuriame yra priedas Nr. 1 „Laisvasis mokytojas. Duomenų registravimo kortelė“, kuriame yra reikalavimas pateikti kokia kalba bus vykdomas neformalus ugdymas. Įtraukdama į tvarkos aprašą minėtą priedą, savivaldybė galėtų rinkti statistinius

¹¹³ A. Šturo, „Lietuvos ir Lenkijos tautinių mažumų švietimo politikos palyginimas“, bakalauro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 20.

¹¹⁴ AIKOS, Neformaliojo švietimo programos, <<https://www.aikos.smm.lt/Registrai/Kvalifikacijos-tobulinimo-programos/>>, [2017-10-09].

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. rugpjūčio 10 d. įsakymas Nr. V-883 „Dėl Neformaliojo vaikų švietimo lėšų skyrimo ir panaudojimo 2015 metais tvarkos aprašo patvirtinimo“

duomenis, kokia kalba vyksta neformalaus ugdymo būreliai.¹¹⁶ Tokios statistinės informacijos turėjimas galėtų išsklaidyti egzistuojančias abejones dėl diskriminavimo.

Šioje vietoje svarbūs ir tautinių mažumų bei lietuviškų mokyklų bendradarbiavimo projektai. Pavyzdžiui, Tautinių mažumų departamento iniciatyva ir finansais įgyvendinamas projektas „Mes – kartu“, įgyvendinamas Vilniaus, Trakų, Šalčininkų ir Švenčionių rajonuose ir Vilniaus mieste. Iš viso dalyvauja 15 tautinių mažumų ir 15 lietuviškų mokyklų. Taip pat pakviestos prisijungti Visagino ir Klaipėdos mokyklos. Projekto tikslas skatinti bendradarbiavimą tarp skirtingų kultūrų mokyklų moksleivių ir stiprinti tautinių mažumų integraciją. Projekto įgyvendinimo metu rengiamos moksleivių stovyklos, diskusijos, ekskursijos po Lietuvą su pažintine ir edukacine programa. Iš viso Tautinių mažumų departamentas įgyvendina 24 tokio pobūdžio projektus. Tokių mokyklų bendradarbiavimo potencialą reikia išnaudoti, taip pat rengti daugiau ekskursijų, stovyklų po Lietuvą Pietryčių Lietuvos mokyklų moksleiviams.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2017 m. balandžio 26 d. sprendimas Nr. (17)SN-55)SP-51 „Dėl galimos diskriminacijos tautybės ir kalbos pagrindais Vilniaus rajono savivaldybei priimant sprendimus dėl neformalaus vaikų švietimo organizavimo tyrimo“.

3. TAUTINIŲ MAŽUMŲ POLITIKOS PLĖTROS 2018–2027 M. VEIKLOS STRATEGIJA

3.1. Strategijos tikslai ir kryptys (uždaviniai)

Šioje studijos dalyje, remiantis pirmoje dalyje atliktos tautinių mažumų politikos analizės išvadomis, taip pat antroje dalyje atliktos Pietryčių Lietuvos situacijos analizės išvadomis, formuluojami strateginiai tikslai ir kryptys (uždaviniai) Vyriausybei ir savivaldybėms 2018–2027 m. laikotarpiu, kurių įgyvendinimas prisidėtų prie tautinių mažumų apgyvendintiems regionams aktualių problemų sprendimo, paspartintų šių regionų socialinį ir ekonominį vystymąsi bei užtikrintų geresnę tautinių mažumų integraciją į Lietuvos visuomeninį, politinį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, tuo pačiu išsaugant jų tapatumą.

Pietryčių Lietuvos regiono situacijos analizė rodo, kad yra atsilikimas nuo šalies vidurkio pagal tokius rodiklius kaip TUI, verslumo lygis, nedarbas, vidutinis darbo užmokestis. Todėl būtinas **didesnis valstybės įsitraukimas į regiono vystymąsi**.

Kaip minėta, Vyriausybė 2015 m. pradžioje parengė priemonių paketą, skirtą mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus šiame regione. Tai yra svarbus žingsnis, tačiau Pietryčių Lietuvai reikia didesnio dėmesio. Todėl Prezidentūra buvo parengusi pasiūlymus papildyti patvirtintą paketą priemonėmis, atliepančiomis tris šio regiono vystymuisi svarbius tikslus: ekonominio išsivystymo didinimas, konkurencingumo stiprinimas per švietimą ir kultūrą bei informacinės erdvės gerinimas, kas yra itin svarbu dabartinės geopolitinės situacijos kontekste.¹¹⁷

Šios strategijos vizija – **paskatinti vis dar nepakankamą tautinių mažumų integraciją į Lietuvos visuomenę, užtikrinant Pietryčių Lietuvos regiono socio-ekonominio atsilikimo mažinimą bei didesnę tautinių mažumų įtraukimą į Lietuvos švietimo, kultūros bei informacinę erdvę.**

Kalbant apie Lietuvos tautinių mažumų politiką ateinančiam dešimtmečiui, formuluoti tokie penki strateginiai **tikslai**:

- gerinti tautinių mažumų informacinę erdvę ir stiprinti tautinių mažumų žiniasklaidą;
- gerinti tautinių mažumų interesų atstovavimą.
- didinti Pietryčių Lietuvos regiono socialinį ir ekonominį išsivystymą;
- stiprinti Pietryčių Lietuvos regiono konkurencingumą per švietimą, kultūrą;
- stiprinti bendruomeniškumą Pietryčių Lietuvos regione.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Prezidentūros siūlymai Lietuvos Respublikos Vyriausybės pasitarimo protokolo (2015-01-14 Nr. 2) pagrindu Vyriausybės nutarimu patvirtinti atskirą programą Rytų Lietuvos socialiniam ir ekonominiam vystymuisi skatinti.

Svarbu pažymėti, kad nors pastarieji tikslai orientuoti į Pietryčių Lietuvos regioną, tačiau jie gali būti vienodai tinkami ir visai Lietuvai, mažinant regioninę atskirtį.

3.1.1. Tautinių mažumų informacinės erdvės gerinimas ir tautinių mažumų žiniasklaidos stiprinimas

Pasienio rajonuose lietuviški televizijos kanalai neretai yra nepopuliarūs ar kai kur nepasiekiami. Todėl didesnę populiarumą tebeišlaiko rusiški televizijos kanalai. O tai sudaro palankią terpę Rusijos propagandos sklaidai. Todėl reikėtų parengti televizijos ir radijo kultūrinių programų tautinių mažumų kalbomis, kurios didintų lietuviškų kanalų populiarumą. Tai galėtų būti daroma ir didinant valstybės paramą vietos (taip pat ir regionų bei tautinių mažumų) kūrėjų produkcijai, kuri būtų perduodama transliavimui nacionaliniam transliuotojui ar komercinėms Lietuvos televizijoms (pažymėtina, kad šiandien komercinės televizijos, vadovaudamosi išskirtinai ekonominės naudos logika, į savo tinklą įtraukia itin daug rusiškos produkcijos, kurios nemaža dalis atlieka Kremliaus „minkštosios galios“ sklaidos vaidmenį). Taip pat teigiamai vertintina idėja dėl lenkiškų televizijos kanalų retransliavimo Pietryčių Lietuvoje bei svarstymai dėl nacionalinio radijo rusų kalba ar nacionalinės televizijos programų rusų kalba plėtros.

Labai svarbus tautinių mažumų žiniasklaidos vaidmuo, kuri, pateikdama kokybišką ir objektyvią informaciją, gali būti atsvara priešiskai propagandai ir dezinformacijai. Tautinių mažumų tarpe ganėtinai populiarūs Lietuvos internetiniai naujienų portalai – tiek tie, kurie informaciją pateikia lietuvių kalba (delfi.lt, 15min.lt, lrytas.lt ir pan.), tiek tie, kuriuose naujienos pateikiamos rusų ar lenkų kalbomis (ru.delfi.lt ir pan.). Taip pat populiariu informacijos šaltiniu yra iš Lietuvos transliuojamos radijo stotys rusų ir lenkų kalbomis („Russkoje radio Baltija“ ir „Znad Willi“). Tuo tarpu Lietuvoje leidžiamų laikraščių rusų kalba („Ekspress nedelia“, „Litovskij kurjer“, „Obzor“ ir kt.) populiarumas nėra didelis – juos kiek dažniau skaito vyresni nei 40 metų amžiaus gyventojai. O jaunesnių gyventojų grupėje laikraščiai visiškai nepopuliarūs.¹¹⁸ Todėl būtina finansiškai remti tautinėms mažumoms Lietuvoje skirtas žiniasklaidos priemones, sudaryti sąlygas šioje žiniasklaidoje dirbantiems žurnalistams, redaktoriams kelti savo profesinę kvalifikaciją, dalyvauti mokymuose, seminaruose, įgyvendinti informacinio raštingumo ir atsparumo propagandai iniciatyvas. Taip pat, bendradarbiaujant su Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondu, būtų galima skelbti konkursus aprašyti tautinių mažumų bendruomenių aktualijas, tradicijas, gyvenimo įvykius. Skatintinas bendradarbiavimas tarp regioninių, nišinių žiniasklaidos priemonių bei nacionalinio

¹¹⁸ 2015 m. atliktos reprezentatyvios tautinių mažumų apklausos duomenimis, naujienas rusiškuose televizijos kanaluose reguliariai seka 70,7 proc. respondentų, naujienų portaluose lietuvių kalba – 49,7 proc., Lietuvos naujienų portaluose rusų kalba – 38,8 proc., radijo stotyse „Russkoje radio Baltija“ ir „Znad Willi“ – atitinkamai 32,4 ir 21,8 proc., Lietuvoje leidžiamus laikraščius rusų kalba reguliariai skaito 35,2 proc. respondentų (Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimo ir rezultatų ataskaita, 2015 m. gruodžio 7 d.).

transliuotojo, didesnių žiniasklaidos priemonių, taip užtikrinant tiek kokybiškesnę vietos žiniasklaidos turinį, tiek ir į nacionalinį eterį pateikiant daugiau vietos, tautinėms bendruomenės svarbių temų.

3.1.2. Tautinių mažumų interesų atstovavimo gerinimas

Kaip konstatuota analizės dalyje, nematyti esminis poreikis svarstyti konkrečiai tautinėms mažumoms skirtą įstatymo idėją, kadangi visos svarbiausios jų teises reglamentuojančios nuostatos yra įtvirtintos specialiuosiuose įstatymuose. Tačiau tautinių mažumų, jų interesų atstovavimas laikytina itin svarbia strategijos kryptimi.

Tai turėtų būti sprendžiama dviem keliais. Pirma, sveikintina, tai, jog 2015 m. buvo atkurtas Tautinių mažumų departamentas, veikiantis prie Vyriausybės. Tai svarbiausia tautinių mažumų politiką vykdanči ir koordinuojanti institucija, vienoje vietoje kaupianti visą susijusią informaciją. Tačiau pastebėtina, kad itin riboti resursai neleidžia Departamentui išpildyti visų savo kompetencijoje esančių galimybių, nes 2017 m. jo biudžetą tesudarė 968 tūkst. eurų. Palyginimui, 2000 m. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento biudžetas buvo 1,53 mln. eurų (5,3 mln. litų). Tautinių mažumų departamento biudžeto didinimas turėtų būti susietas su jo veiklų stiprinimu (įgalinimu) trijose sferose: pirma, tautinių mažumų politikos situacijos stebėseną ir nuolatinę, periodišką analizę; antra, nacionalinių programų (ypač švietimo ir verslumo skatinimo srityse), skirtų tautinėms mažumoms ar jų gausiai apgyvendintiems regionams, koordinavimas; trečia, paramos tautinių mažumų bendruomenėms ir organizacijoms, jų vykdomiems projektams plėtra ir koordinavimas.

Antroji kryptis susijusi su šiuo metu veikiančia Tautinių bendrijų taryba (toliau – TBT), kuri yra patariamoji institucija, atstovaujanti tautines mažumas Lietuvos tautinių mažumų politikos koordinavimo klausimais. Atkreiptinas dėmesys, kad šiandieninė TBT nevisavertiškai atlieka savo funkciją: viešuosiuose ar politiniuose debatuose dėl atskirų tautinių mažumų politikos klausimų TBT balsas yra girdimas menkai; ydingas TBT formavimo principas kuria įtampas tarp skirtingų tautinių mažumų ir jų atstovų; nedidelės jos galios užprogramuoja, kad institucija veikia kaip „simbolinis“, bet ne faktinis organas; galiausiai, kai kurių TBT narių veikla Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tyrimų departamento grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimuose yra įvardinta kaip palanki prieš Lietuvą veikiančioms jėgoms, o tai, savaiame suprantama, kenkia ir TBT reputacijai. Pilnavertė TBT reforma turėtų atliepti visus šiuos aspektus, kas leistų siekti ir kur kas kokybiškesnio tautinių mažumų atstovavimo. Pirma, siūlytina užtikrinti lygiavertį visų Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų atstovavimą (šiuo metu principas yra proporcinis jų skaitlingumui) – tai neleis didesnėms bendruomenėms turėti sprendžiamąjį balsą ir

leistų siekti visapusiško konsensuso. Antra, TBT narių delegavimo mechanizmas turėtų būti pakoreguotas taip, kad atstovus siūlytų ne tautinių mažumų organizacijos, o pati tautinė mažuma. Tai užtikrintų, kad paskirtasis atstovas išties atstovauja grupės interesams. Trečia, didintina TBT atskaitomybė galėtų būti susieta su didesnių atstovavimo teisių suteikimu. TBT galėtų deleguoti savo nuolatinius atstovus Seime ar Vyriausybėje, kas užtikrintų didesnę jų girdimumą sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo fazėse.

3.1.3. Pietryčių Lietuvos regiono socialinio ir ekonominio išsivystymo didinimas

Siekiant šio tikslo reikia skatinti investicijas ir naujų darbo vietų kūrimą. Tam reikia stiprinti konsultacijas verslo plėtros ir investicijų klausimais, laikinai įkuriant verslo ir eksporto skatinimo agentūros „Versli Lietuva“ bei tiesioginių užsienio investicijų plėtros agentūros „Investuok Lietuvoje“ padalinius, kol atsiras realūs savivaldybių gebėjimai dirbti su investicijų pritraukimu. Tai ypač aktualu Šalčininkų rajono savivaldybei. Tokie padaliniai aktyviai bendradarbiautų su savivaldybėmis gerinant verslo sąlygas, patartų ir informuotų su tuo susijusiais klausimais potencialius vietas ir užsienio investuotojus, didelį dėmesį skirtų ir vietos gyventojų, norinčių pradėti savo verslą tiek su verslo liudijimais, tiek steigiant įmones, konsultavimui.

Tačiau užsienio investicijų pritraukimui labai svarbi kvalifikuota darbo jėga. Todėl šalia to Lietuva turi tinkamai vykdyti švietimo sistemos reformą – taip, kad ji atitiktų darbo rinkos poreikius. Taip pat regionuose kuriamoms darbo vietoms ir su tuo susijusios infrastruktūros vystymui turi būti nukreipiamos didesnės ES struktūrinių fondų lėšos.

Lietuva yra vis labiau matoma kaip inovacijų šalis – 2017 m. Europos inovacijų švieslentėje Lietuva iš 24 vietos 2016 m. pakilo į 16 vietą tarp 28 ES šalių, inovatyvių mažų ir vidutinių įmonių, bendradarbiaujančių su kitomis įmonėmis arba mokslo ir studijų įstaigomis, skaičiumi Lietuva lenkia ES vidurkį 2,5 karto.¹¹⁹ Tai yra privalumas, kurį būtina kuo plačiau išnaudoti. 2014–2020 m. ES finansinio programavimo laikotarpiui Vyriausybė yra patvirtinusi šešias sumanios specializacijos kryptis: energetika ir tvari aplinka; įtrauki ir kūrybinga visuomenė; agroinovacijos ir maisto technologijos; nauji gamybos procesai, medžiagos ir technologijos; sveikatos technologijos ir biotechnologijos; transportas, logistika ir informacinės ir ryšių technologijos.¹²⁰ Kiekvienoje iš šių kryptų yra numatyti prioritetai. Iš viso jų 20 – pradedant agroinovacijomis ir baigiant statybų technologijomis. Nors, reikia pripažinti, kad nė viename iš šių prioritetų nėra realaus proveržio. Todėl Vyriausybė turėtų išsigryninti prioritetus ir nuspręsti, kur turi būti skiriami didžiausi resursai

¹¹⁹ European Commission, European Innovation Scoreboard, <http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_lt> [Žiūrėta 2017-10-31].

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. spalio 14 d. nutarimas Nr. 951 „Dėl Prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) kryptų patvirtinimo“ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.458262>> [Žiūrėta 2017-10-31]

ir dėmesys. O didžiausią potencialą Lietuva turi tokiose inovacijų nišose kaip gyvybės mokslai, lazeriai, finansinės technologijos. Todėl kartu su Ūkio bei Švietimo ir mokslo ministerijomis per šiuos prioritetus reikia skatinti inovatyvaus smulkaus ir vidutinio verslo steigimą Pietryčių Lietuvoje ir gerai apmokamų naujų darbo vietų kūrimą.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į turizmo potencialą. Turtinga regiono istorija, tradicijos ir gamtinės vertybės suteikia palankias turizmo plėtros galimybes, todėl jas būtina labiau išnaudoti ekonomikai skatinti. Pažymėtina, kad šis regionas lietuviams yra mažai žinomas, tad skatintinas vidinis Lietuvos turizmas, labiau įtraukiant šį regioną.

Emigracija neaplenkia nė vieno Pietryčių Lietuvos rajono, tačiau tyrimai rodo, kad vis daugiau išvykusių žmonių domisi galimybėmis sugrįžti į Lietuvą. Beveik kas antras gyvenimą svetur pasirinkęs Lietuvos pilietis galvoja apie galimybes grįžti namo. Viena svarbiausių tokio ketinimo priežasčių – gerėjančios sąlygos ir didėjanti darbo vietų pasiūla Lietuvoje. Todėl savivaldybės, greta verslo sąlygų gerinimo ir darbo vietų kūrimo, turi parengti pasiūlymų paketus žmonėms – pagalbą ieškant darbo, mokant ir adaptuojant vaikus. Taip pat labai svarbu palaikyti nuolatinį ryšį su iš regiono emigravusiais žmonėmis ir informuoti juos apie grįžimo į gimtinę galimybes. Savivaldybės galėtų sukurti internetines platformas, kuriose būtų galima rasti koncentruotą informaciją apie naujas verslo galimybes, padėtį darbo rinkoje ir laisvas darbo vietas.

3.1.4. Pietryčių Lietuvos regiono konkurencingumo stiprinimas per švietimą ir kultūrą

Kaip rodo atlikta Pietryčių Lietuvos regiono situacijos analizė ir anksčiau atlikti tyrimai, valstybinės kalbos mokėjimas yra svarbus integruojantis veiksnys, turintis įtakos tautinėms mažumoms priklausančių asmenų įsiliejimui į darbo rinką ir visuomeninį gyvenimą. Todėl šiuo atveju svarbu tautinių mažumų tankiau gyvenamose vietovėse sudaryti sąlygas suaugusiems, norintiems nemokamai mokytis Lietuvių kalbos. Tai užtikrintų geresnę jų integraciją į darbo rinką ir mažintų pažeidžiamumo jauseną.

Pietryčių Lietuvoje matomas institucinis ir organizacinis etnocentrizmas.¹²¹ Kaip minėta, regione veikia atskirai lenkiškos ir lietuviškos organizacijos, bendruomenės, organizuojamos šventės, kurios skirtos daugiau vienai ar kitai tautinei bendrijai. Tokia situacija sukuria tarpusavyje konkuruojančias bendruomenes ir organizacijas ir neleidžia siekti pilnavertiško bendruomeniškumo bei vieninga vizija paremtos regiono raidos. Todėl, mažinant etnocentrizmą bent jau kultūrinėje srityje, regione būtų galima skatinti jaunimo iš visos Lietuvos muzikos ir meno festivalius. Kaip

¹²¹ Kristina Šliavaitė, „Kalba, tapatumas ir tarptautiniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniniuose kontekstuose“, p. 35.

pavyzdį galima paminėti 2007–2010 m. Norviliškėse, Šalčininkų rajone, vykusį kasmetinį festivalį „Be2gether“.

Etnocentrizmas taip pat riboja socialinį Lietuvos lenkų mobilumą už Pietryčių Lietuvos regiono ribų.¹²² Todėl reikia stiprinti neformalųjį ugdymą, organizuojant Pietryčių Lietuvos regiono mokyklų moksleivių ekskursijas, stovyklas po Lietuvą, aktyvinti regiono mokinių kultūrinę pažintinę veiklą ir bendradarbiavimą su kitų Lietuvos savivaldybių mokyklomis.

3.1.5. Bendruomeniškumo Pietryčių Lietuvos regione stiprinimas

Vienas iš pagrindinių demokratinės valstybės principų yra savivalda. Savivalda suprantama kaip teisė tam tikros teritorijos gyventojams savarankiškai ir „vietoje“ spęsti su kasdieniu gyvenimu susijusius klausimus. Būtent dėl to kiekviena valstybė siekia sukurti kuo optimalesnį administracinį suskirstymą, kad savivalda, kaip demokratinio valstybės valdymo sąlyga, galėtų visapusiškai prisidėti prie valstybės raidos ir jos žmonių gerovės kūrimo. Savivalda yra pamatas žmonių gerovei, o pirmasis žmonių kontaktas su valdžia yra būtent per savivaldos institucijas. Šioje vietoje galima daryti prielaidą, kad nuo to, kaip dirbs savivalda, tokia bus ir žmonių nuomonė apie valstybę.

Visgi reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad visapusiška savivalda yra tuomet, kai į savivaldos reikalus yra įtraukiamos nevyriausybinės vietos bendruomenės (priešingu atveju tokia savivalda yra tik centrinės valdžios decentralizacija ir dekoncentracija). Tokios bendruomenės yra kuriamos laisvanoriškų, aktyvių žmonių iniciatyva, o veikimo motyvai čia yra visų pirma ne finansinis atlygis, o moralinis pasitenkinimas. Abrahamo Maslow žmogaus poreikių hierarchijos teorijoje teigiama, kad aukščiausias žmogaus poreikių hierarchijos lygmuo yra savirealizacijos poreikis,¹²³ kuris pasiekiamas tik pasitarnaujant kitiems. Taigi, šioje vietoje bendruomeninė veikla tampa žmonių savirealizacijos poreikių praktiniu įgyvendinimu. Bendruomeninė veikla įgyvendinamas ne tik principas „iš apačios į viršų“, kai iniciatyva kyla iš vietos bendruomenės, bet ir yra vienas iš pamatinių Europos Sąjungos administravimo principų – partnerystės principas, kuris suprantamas, kaip abipusė pagarba ir lygiateisiškumas. Dauguma ES komunikatų rodo, kad Lietuvoje šis principas dar silpnai įgyvendinamas. Bendruomeninė veikla gerina ir efektyvina savivaldą plačiaja prasme.

Bendruomeninė veikla turi ir kitą didelę teigiamą reikšmę, kurios tiesioginę naudą užčiuopti yra daug sunkiau. Tai mokslinėje literatūroje yra įvardijama, kaip socialinio kapitalo kūrimas. Bendruomeninėje veikloje užsimezgęs žmonių bendravimas formuoja naujus socialinius ryšius, o tai mažina atskirtį ir didina įvairių socialinių grupių integraciją, kas galiausiai norom-nenorom

¹²² Monika Frėjutė-Rakauskienė, p. 152.

¹²³ James A. F. Stoner, R. Edward Freeman, Daniel R Gilbert, Jr., *Vadyba*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 1999, p. 439–441.

priveda prie to, kad besijausdami bendruomenės nariais pradeda jausti atsakomybę už bendruomenę ir jos narius (formuojasi bendruomeninis identitetas). Atsakomybės už savo bendruomenę (vietinę, rajoninę ir galiausiai valstybės) buvimas yra pagrindinė sąlyga pilietinei visuomenei kurtis ir egzistuoti. Nes tikroji pilietinė visuomenė yra ten, kur yra jaučiama atsakomybė už savo bendruomenę ir valstybę. Taigi bendriausia prasme bendruomeninė veikla yra paremta solidarumu ir tokioje idealioje bendruomenėje iš esmės nėra prielaidų tautinei nesantaikai, nes vienijantis veiksnys yra bendro intereso siekis.

Šioje vietoje verta atkreipti dėmesį į jau minėtą R. D. Putnamo knygą „Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje“, kurios pagrindinis analizės objektas yra Italijos pietiniai ir šiauriniai regionai ir iš to kylantis kertinis klausimas, kodėl tarp šių regionų egzistuoja tokia didelė praraja socialiniuose ir ekonominiuose rodikliuose. Įdomu tai, kad šie rodikliai betarpiškai koreliuoja su susiformavusiomis skirtingomis pilietiškumo tradicijomis šiuose regionuose. Vienas esminių pastebimų skirtumų tarp šių regionų yra skirtingos pilietiškumo tradicijos, kurios susiformavo dėl skirtingos politinės santvarkos – pietuose buvo stipri centralizuota autoritarinė valdžia, o šiaurėje, dėl politinio susiskaldymo formavosi komunos (bendruomenės), kurios, dėl silpnos politinės valdžios, siekė apginti savo interesus, tam tikra prasme anarchinėje, aplinkoje. „Komunos atsirado iš savanoriškų asociacijų, susiformavusių grupėms kaimynų asmeniškai pasižadėjus vienas kitam padėti, imtis bendros gynybos ir ekonominio bendradarbiavimo“. Jos pirmiausia rūpinosi savo narių apsauga ir jų bendrais interesais. „[...] amatininkai ir prekybininkai kūrė gildijas bendrai veiklai ir tarpusavio pagalbai socialiniais ir vien profesiniais tikslais. Seniausias yra Veronos gildijos statutas, datuojamas 1303 metais, [...]. Tarp narių pareigų yra „broliška pagalba bet kokioje bėdoje“, „svetingumas per miestą keliaujantiems svetimšaliams“, [...] ir „pareiga pasiūlyti poilsį nusilpusiems“. Į statutų laužymą buvo atsakoma boikotu ir socialiniu ostrakizmu.“¹²⁴ Komunų atstovai gausiai dalyvaudavo miestų tarybose, taip į viešųjų sprendimų priėmimą buvo įtraukta visuomenė. Palaiptiesiems komunose žmonės rado tvarką ir apsaugą, galiausiai tai peraugo į jausmą, kad žmonių sėkmė yra glaudžiai susijusi su komunos sėkme, kuris sužadina stiprią meilę ir neapykantą.

Tuo tarpu Pietuose dėl stipraus autokratinio suvereno, susiformavo nuolankaus paklusnumo mentalitetas. Tokioje aplinkoje apsaugą galėjo suteikti tik tas autokratinis suverenas arba stiprus vietinis baronas.¹²⁵ Tai davė pagrindą rasti *mafijai*. Pirmoji sąlyga rasti mafijai yra valstybės nesugebėjimas užtikrinti įstatymų ir sutarčių vykdymą, o antroji sąlyga – nepasitikėjimo kultūra, kuri gimdo susitarimų netikrumą, bendrą nusistatymą prieš bet kokias bendradarbiavimo formas. Be to tokia aplinka yra palanki autoritarizmui, nes jis tampa vieninteliu užtikrinančiu saugumą ir

¹²⁴ Robert D. Putnam, Robert Leonardi, Raffaella Y. Nanetti, p. 164–165.

¹²⁵ Ten pat, p. 172–173.

stabilumą. Todėl neatsitiktinai autoritariniai režimai netoleruoja bendruomeniškumo, kaip pilietinės visuomenės pagrindo.

Susiformavo tokia socialinė aplinka, kai Šiaurėje žmonės buvo piliečiai, o Pietuose – pavaldiniai. Šios pilietinės tradicijos yra labai tvarios, o regionų vyriausybių veiksmingumą tiesiogiai veikia ne socialinė-ekonominė plėtra, bet dabartinis pilietinis angažuotumas.¹²⁶ Ten kur socialinio solidarumo ir mobilizacijos formos buvo stipriausios, ten ir šiandien politinis ir socialinis gyvenimas yra pilietiškiausias.¹²⁷

Sovietmečiu, bendruomeninės veiklos kontroliavimas ir ribojimas, sugriovė Lietuvos pilietinę visuomenę, ir to pasekmės yra jaučiamos iki šiol. Valstybės pagrindas yra solidari visuomenė. Todėl kiekvienos valdžios, siekiančios gerovės savo žmonėms, pareiga yra skatinti ir kurti solidarią visuomenę. Bendruomenių stiprinimas yra tiesiogiai susijęs su šio tikslo įgyvendinimu. Kuomet sakoma, kad šeima yra valstybės pagrindas, tai vietinė bendruomenė yra tarpinė grandis tarp šeimos ir valstybės.

Bendruomeniškumo kaip solidarios visuomenės pagrindą naudą tiesiogiai ir kiekybiniais rodikliais nėra lengva apčiuopti, nes kiekvienoje bendruomenėje jungiamasis pagrindas turi savitų niuansų, kurie ne visada pritaikomi ir prigyja kitose socialinėse terpėse. Todėl kiekviena bendruomenė yra savita ir unikali. Dėl šių priežasčių bendruomeniškumo tyrimai yra apsunkinti ir reikalaujantys didelės apimties socialinių duomenų (angl. – *big data*) surinkimo, apdorojimo ir analizės. Tai akivaizdžiai reikalauja didelių žmogiškųjų ir laiko išteklių, kas mokslo tyrimų praktikoje ir politikoje nėra paplitęs reiškinys.

Kadangi pilietiškumas nėra įmanomas be bendruomeniškumo kaip savitarpio pasitikėjimo ir atsidavimo bendram interesui, todėl bendruomeniškumui matuoti galima remtis minėtoje R. D. Putnamo knygoje išskirtais **pilietinės bendruomenės bruožais**.

Pilietinis angažuotumas

Tai visų pirma reiškia aktyvų dalyvavimą viešuose reikaluose. Tai nereiškia altruistinės laikysenos, bet „teisingai suprastu savanaudiškumu“, kuris suprantamas platesniame kontekste, o ne vadovaujantis trumpalaikiais interesais. Kitaip tariant, dalyvavimas pilietinėje bendruomeninėje yra persmelktas visuomeniškumo dvasia, kuri yra orientuota į bendrą naudą.¹²⁸

Politinė lygybė

Reiškia visų lygias teises ir pareigas. Tokia bendruomenė yra susieta horizontalių savitarpiško ir bendradarbiavimo santykių, o ne vertikalių valdžios ir priklausomybės ryšių. Tokia bendruomenė yra persmelkta pasitikėjimo, o lyderiai jaučia atsakomybę prieš bendruomenę.

Solidarumas, pasitikėjimas, tolerancija

¹²⁶ Ten pat, p. 207.

¹²⁷ Ten pat, p. 197.

¹²⁸ Ten pat, p. 120–122.

Tai nereiškia, kad tokioje bendruomenėje nekyla konfliktų, tačiau tokioje bendruomenėje vyrauja tolerancija oponentams. Tokioje bendruomenėje „savanaudiški“ sandėriai įgauna visiškai kitą pobūdį.

Asociacijos

Iš vidaus asociacijos ugdo savo narių bendradarbiavimo įpročius, solidarumą ir visuomeniškumo dvasią. Asociacijų nariams būdingas didesnis politinis išprusimas, socialinis pasitikėjimas. Ne to kaip rodo tyrimai, kai individas priklauso „kryžminėms“ grupėms su skirtingais tikslais ir nariais, jų nuostatos tampa nuosaikesnės.¹²⁹ Šioje vietoje peršasi mintis, kad galėtų būti naudinga Pietryčių Lietuvoje, kur vyrauja pakankamai priešiškos tarpusavio nuostatos. Į išorę asociacijos skatina interesų artikuliaciją, ir kaip minėtos knygos autoriai teigia, besiremdami naujesniais tyrimais, kad tai yra veiksmingos savivaldos sąlyga, o trečiojo pasaulio vystymosi rezultatų analizė parodė, kad tai sėkmingos kaimo plėtros strategijos sudėtinė dalis¹³⁰.

Siekiant atsakyti į klausimą, kiek konkreči bendruomenė yra gyvybinga ir iš esmės ar ten yra bendruomeniškumo bruožų, R. D. Putnamas išskiria tokius **indikatorius**:

- asociacijų gyvenimo aktyvumas – kiek konkrečiam gyventojų skaičiui tenka asociacijų. Italijos pavyzdys rodo, kad Šiaurės Italijoje tas santykis yra keliasdešimt kartų didesnis, nei Pietuose.

- žiniasklaidos prieinamumas ir skaitomumas – šiuolaikiniame pasaulyje žiniasklaida užima svarbia vietą ir dažnai yra įvardijama kaip „ketvirtoji valdžia“. Žiniasklaida gali suburti bendrai veiklai skatindama prisidėti prie bendros veiklos ir įtikindama, kad tai yra atitinka kiekvieno asmeninį interesą. Žmonės skaitantys žiniasklaidą yra geriau informuoti ir pasiruošę dalyvauti pilietinėse diskusijose. Skaitomumas rodo piliečių domėjimąsi bendruomenės reikalais. Italijoje šis rodiklis svyravo nuo 35 proc. Pietuose iki 80 proc. Šiaurėje.¹³¹

- rinkiminis aktyvumas – Italijoje šis indikatorius nėra visiškai tinkamas, kadangi nacionaliniai rinkimai yra privalomi, ir dėl to tie rinkiminiai rezultatai ne visada atspindi pilietiškumo nuostatas. Tačiau šiek tiek situaciją gerina vykę keli referendumai ir gilesnė rinkiminio elgesio analizė. Ji parodė, kad nacionaliniuose rinkimuose mažiau pilietiškuose regionuose vyrauja „preferencinis balsavimas“, kurio esmė yra, kad žmonės labiau balsuoja ne pagal partines ideologijas, o už konkretų žmogų iš partinio sąrašo. Be to, partijos nariai energingai siekia šio preferencinio balso. Šiaurės Italijoje toks preferencinis balsavimas svyruoja apie 17 proc., tuo tarpu Pietuose – 50 proc. Tyrimas rodo, kad Šiaurėje gyventojai į išrinktus narius retai kreipiasi tiesiogiai, o jei kreipiasi, tai dažniausiai bendrais viešosios politikos klausimais. Tuo tarpu Pietuose priešingai

¹²⁹ Ten pat, p. 123.

¹³⁰ Ten pat, p. 124.

¹³¹ Ten pat, p. 127.

– į išrinktus politikus kreipiamasi dažnai ir paprastai siekiant spręsti kažkokias asmenines problemas. Tai rodo egzistuojant *patrono-kliento* santykį.^{132 133}

Šalia to pažymėtina, kad daugelio pastarųjų priemonių įgyvendinimas priklauso nuo savivaldybių. Todėl svarbus didesnis centrinės valdžios aktyvumas ir įsitraukimas į naujų mechanizmų įdiegimą. Tai ypač svarbu kalbant apie Pietryčių Lietuvą. Situaciją spręsti šiame regione padėtų speciali regiono vystymo programa, panaši į 1996–2003 m. galiojusią Rytų Lietuvos rajonų socialinio plėtojimo programą. Programa galėtų apimti minėtas savivaldybes ir numatyti joms finansavimą. Lėšos galėtų būti skiriamos konkreitiems projektams atitinkantiems tokius kriterijus, pavyzdžiui, kaip:

- vietos bendruomenių kūrimosi ir pilietinių savitvarkos iniciatyvų skatinimas;
- ūkinių iniciatyvų, didinančių vietos gyventojų užimtumą, plėtra;
- nacionalinės kultūros renginių organizavimas;
- šviečiamosios programos, įtraukiant Lietuvos akademinę visuomenę;
- informacinio raštingumo ugdymas;
- patriotiškumo ir pilietiškumo skatinimas;
- vietinės socialinės ir ekonominės infrastruktūros puoselėjimas;
- socialiniai tyrimai (apimant lauko tyrimus – ekspedicijas).

Tokie ir panašūs projektai bei iniciatyvos padėtų mažinti socialinę atskirtį ir stiprintų valdžios dialogą su žmonėmis.

Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Tautinių mažumų departamentas) galėtų būti atsakingas už tokių iniciatyvų koordinavimą ir įgyvendinimą. Taip pat labai svarbu, kad į regiono vystymo iniciatyvų įgyvendinimą būtų įtraukiamos ir bendruomenės. Tokia idėja, kada patys žmonės padedami valstybės imtųsi spręsti savo problemas, nėra bloga. Nes kai kada yra iniciatyvių, veiklių bendruomenių, mokančių tvarkytis, ir netgi geriau nei savivaldybės, tačiau neretai jos nesulaukia reikiamo vietos valdžios dėmesio ir pagalbos.

Toks išskirtinis dėmesys konkrečiam regionui nelaikytinas diskriminaciniu. Tai veikiau gali būti vadinama pozityviaja diskriminacija, nes tokia vystymo programa būtų siekiama pozityvių, žmonių gerovei reikšmingų pokyčių labiau atsilikusiuose rajonuose. Tokią praktiką naudoja ir kitos

¹³² Ten pat, p. 129–137.

¹³³ Be to, nepilietiškuose regionuose patys politikai savo regioną apibūdina kaip klientelistinį, o ne programinį. Piliečiai pilietiškuose regionuose į savo atstovus kreipiasi daug rečiau ir dažniausiai kalba apie politiką, o ne protekcijas. Mažiau pilietiškuose regionuose politinis elitas paprastai yra aukštesnio išsilavinimo ir kilęs iš labiau privilegijuotos gyventojų dalies, tuo tarpu pilietiškesniuose daugiau politinių lyderių yra iš žemesnių gyventojų sluoksnio. Iš to seka, kad pilietiškesniuose regionuose labiau pritariama masių dalyvavimui regiono reikaluose, o mažiau pilietiškuose į tai žiūrima skeptiškai. Pilietišku regionų lyderiai taip pat labiau linkę į kompromisus. Nepilietišku regionų gyventojai labiau jaučiasi išnaudojami, atstumti ir bejėgiai, ten dominuoja cinizmas ir susvetimėjimas, o politikai daug dažniau regiono politiką apibūdina kaip korupcinę. Pilietišku regionų gyventojai yra daug liberalesni ir daug labiau patenkinti gyvenimu. Taigi, mažiau pilietiškuose regionuose trūksta horizontalių savitarpiskumo saitų, nėra solidarumo ir savidisciplinos, todėl hierarchija ir jėga lieka vienintelė alternatyva anarchijai. (Robert D. Putnam, Robert Leonardi, Raffaella Y. Nanetti, p. 134–153).

ES valstybės. Regioninė politika yra įgyvendinama tiek bendresnio pobūdžio įstatymais, numatančiais finansinę paramą tikslinėms teritorijoms, priklausomai nuo jų raidos scenarijų (pavyzdžiui, Italijoje 2002 m. buvo įkurtas Neišsivysčiusių sričių fondas regioninei plėtros politikai nepakankamai išsivysčiusiose šalies srityse finansuoti), tiek konkrečių regionų vystymui reglamentuoti skirtais įstatymais. Šiuo atveju labai konkretus pavyzdys – 2009 m. Slovėnijoje buvo priimtas specialus įstatymas skatinantis labiausiai atsilikusio Pomurjės regiono plėtrą. Įstatyme nurodyta, kad įgyvendinant paramos priemones turi būti atsižvelgiama į daugiataučių teritorijų specifinius poreikius. Kitas pavyzdys – 1997 m. Estijos pradėta vykdyti socialinių ir ekonominių problemų turinčio Ida-Virumaa regiono plėtros politiką.

Taigi, pavyzdžių yra, ir jie rodo, kad jeigu yra regionų, kur prasta padėtis sąveikauja su etnine įvairove, tokiems specifiniams regionams skiriamas išskirtinis dėmesys. Tokio pobūdžio yra ir pietryčių Lietuva, todėl tokios iniciatyvos, sudarančios galimybę žmonėms, žinantiems savo poreikius, vietos specifiką, padedamiems valstybės imtis spręsti problemas, yra būtinos.

3.2. Strategijos įgyvendinimas ir atsakomybė

Strategija, kaip ilgojo laikotarpio trukmės planavimo dokumentas, numato tautinių mažumų politikos prioritetines kryptis: gerinti informacinę erdvę ir stiprinti tautinių mažumų žiniasklaidą; gerinti tautinių mažumų atstovavimą; didinti gausiai tautinių mažumų gyvenamo Pietryčių Lietuvos regiono socialinį ir ekonominį išsivystymą; stiprinti Pietryčių Lietuvos regiono konkurencingumą per švietimą ir kultūrą; stiprinti bendruomeniškumą Pietryčių Lietuvos regione. Šie prioritetai apima horizontalius procesus keliose valstybės valdymo srityse. Įgyvendinant Strategiją dalyvaus Tautinių mažumų departamentas, Vidaus reikalų, Ūkio, Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijos, Vilniaus, Trakų, Šalčininkų, Švenčionių rajonų savivaldybės, nevyriausybinės organizacijos, kiti juridiniai ir fiziniai asmenys. Strategijos tikslai ir uždaviniai bus įgyvendinami vadovaujantis Nacionaline pažangos programa, Vilniaus regiono plėtros planu ir kitais vidutinės trukmės planavimo dokumentais. Strategijos įgyvendinimą koordinuos Tautinių mažumų departamentas.

Strategijos įgyvendinimo priežiūrą atliks Lietuvos Respublikos Seimas (2022 m. numatomas Strategijos pusiaukelės įvertinimas), Nacionalinė regioninės plėtros taryba (Strategijos tikslų ir uždavinių, susijusių su Pietryčių Lietuvos regiono socialiniu ir ekonominiu vystymusi, kasmetė analizė¹³⁴), Tautinių mažumų departamentas (nuolatinė stebėseną).

Tautinių mažumų departamentas, bendradarbiaudamas su tautinėmis bendrijomis, suinteresuotomis valstybės ir savivaldybių institucijomis, sukviets atvirą Strategijos įgyvendinimo

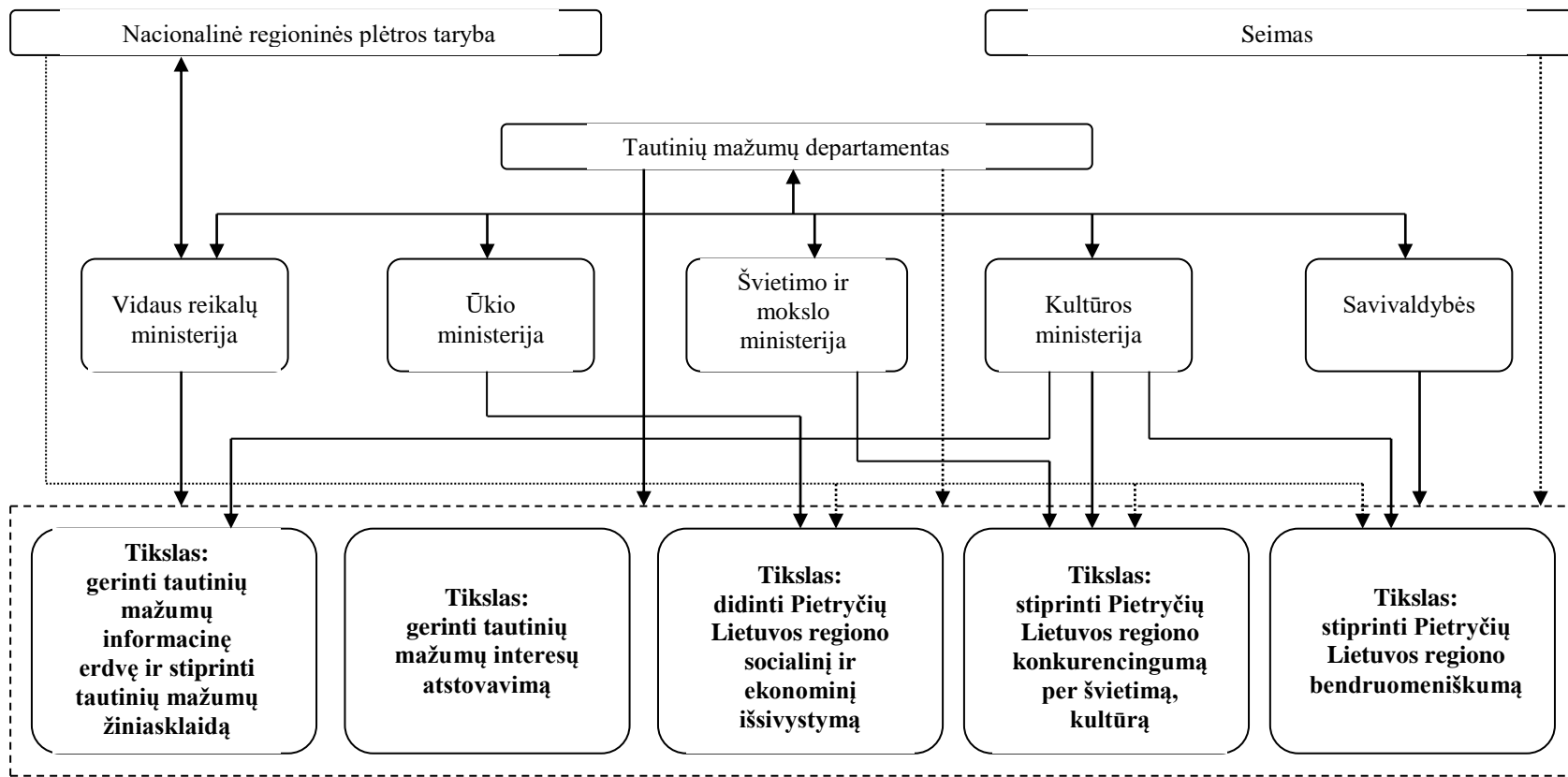
¹³⁴ Šie tikslai aktualūs tiek ir kitiems šalies regionams, kur gyvena skaitlingesnės tautinių mažumų bendruomenės, tiek visai Lietuvai, siekiant tolygios ir tvarios šalies regionų plėtros, todėl jų įgyvendinimas neturėtų apsiriboti konkrečiai Pietryčių Lietuvos regionu.

forumą, kuriame būtų diskutuojama dėl tautinių mažumų politikos kryptių įgyvendinimo, siūlomi būdai, tolygaus gausiai tautinių mažumų gyvenamų regionų vystymosi, kaip geriau galėtų bendradarbiauti tautinės bendrijos, valstybės ir savivaldybių institucijos, nustatant artimiausius tautinių mažumų politikos prioritetus, gausiai tautinių mažumų gyvenamų regionų gyventojams aktualių problemų sprendimo būdus.

Strategijai įgyvendinti prioritetiškai nukreipiami Tautinių mažumų departamentui, Vidaus reikalų, Ūkio, Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijoms skiriami valstybės biudžeto asignavimai (įskaitant ES paramą, išskyrus asignavimus moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai), gali būti panaudojami kitų asignavimų valdytojų ištekliai, pritraukiamos fizinių ir kitų juridinių asmenų lėšos. Informacija apie skiriamas lėšas, jų skyrimo kriterijus ir sąlygas turi būti aiški, vieša ir prieinama visuomenei.

Strategija siekiama visų Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų bendruomenių poreikius ir interesus atliepiančios tautinių mažumų politikos, todėl visi suinteresuoti fiziniai ir juridiniai asmenys, tautinės bendrijos, kitos organizacijos, visuomenės grupės ir asociacijos laikytini Strategijos įgyvendintojais, o jų bendradarbiavimą koordinuoja Tautinių mažumų departamentas.

Strategijos įgyvendinimo schema pateikiama 18 pav. Priede pateikiami Strategijos įgyvendinimo vertinimo rodikliai ir siekiniai, kurie leistų išmatuoti pažangą.

18 pav. Strategijos įgyvendinimo schema

Strategijos įgyvendinimo vertinimo rodikliai ir siekiniai

Eil. Nr.	Įgyvendinimo rodikliai (duomenų šaltiniai)	Būklė (metai)	Siekinys 2022 m.	Siekinys 2027 m.
PIRMAS TIKSLAS – gerinti tautinių mažumų informacinę erdvę ir stiprinti tautinių mažumų žiniasklaidą				
1	Seminarai tautinių mažumų žiniasklaidos atstovams žiniasklaidos raštingumo, atsparumo priešiška propagandai, tiriamosios žurnalistikos ir pan. temomis (seminarų skaičius per metus, vnt., seminarų dalyvių skaičius, vnt.) (Tautinių mažumų departamentas)	Nėra duomenų	≥ 1 (kiekvienos tautinių mažumų žiniasklaidos priemonės atstovas turi būti dalyvavęs tokiaje seminare)	≥ 1 (kiekvienos tautinių mažumų žiniasklaidos priemonės atstovas turi būti dalyvavęs tokiaje seminare)
2	Bendradarbiavimo tarp regioninių, nišinių žiniasklaidos priemonių bei nacionalinio transliuotojo ar didesnių žiniasklaidos priemonių projektai (projektų skaičius per metus, vnt.) (Tautinių mažumų departamentas)	Nėra duomenų	≥ 1	≥ 1
3	Konkursai tautinių mažumų mokyklų moksleiviams aprašyti tautinių mažumų bendruomenių aktualijas, tradicijas, gyvenimo įvykius. Geriausi rašiniai būtų publikuojami žiniasklaidoje arba specialiajame leidinyje, kurį galėtų leisti Tautinių mažumų departamentas (konkursų skaičius per metus, vnt.) (Tautinių mažumų departamentas)	Nėra duomenų	≥ 1	≥ 1
4	Įgyvendinama programa, leidžianti tautinių mažumų žiniasklaidos jauniems bendradarbiams atlikti kelių mėnesių praktiką pagrindinėse Lietuvos žiniasklaidos priemonėse (dalyvių skaičius per metus) (Tautinių mažumų departamentas)	Nėra duomenų	≥ 1	≥ 2
ANTRAS TIKSLAS – gerinti tautinių mažumų interesų atstovavimą				
5	Tautinių mažumų departamento prie LRV finansavimas, mln. Eur (LRV)	0,968 (2017 m.)	2,1	3,2
6	Tautinių bendrijų tarybos atstovai, deleguoti Seime ir Vyriausybėje, asm. (LRS, LRV)	0	2	2

TREČIAS TIKSLAS – didinti Pietryčių Lietuvos regiono socialinį ir ekonominį išsivystymą				
7	Bruto darbo užmokesčio netolygumai tarp Pietryčių Lietuvos regiono savivaldybių (standartinis nuokrypis) (apskaičiuojamas, metinius bruto darbo užmokesčio dydžius savivaldybėse pateikia Statistikos departamentas)	82,2 (2016 m.)	75	70
8	Tiesioginės užsienio investicijos Pietryčių Lietuvos regione, mln. Eur (Statistikos departamentas)	284,14 (2016 m.)	330	380
9	Materialinės investicijos Pietryčių Lietuvos regione, tūkst. Eur	346 775 (2015 m.)	37 000	40 000
10	Veikiančių ūkio subjektų skaičius Pietryčių Lietuvos regione, vnt./1000 gyv. (Statistikos departamentas)	20,2 (2017 m.)	25	30
11	Nusikalstamumas Pietryčių Lietuvos regione, nusikalstamų veikų skaičius/100 tūkst. gyv. (Vidaus reikalų ministerija, Statistikos departamentas)	2 323 (2015 m.)	2 100	1 900
12	Karjeros dienos Pietryčių Lietuvos regiono savivaldybėse įgyvendinimas, kuriose darbdaviai galėtų informuoti apie kuriamas darbo vietas Pietryčių Lietuvoje bei apie jaunų specialistų poreikį (skaičius per metus) (savivaldybės, Ūkio ministerija)	Nevyksta	1 k. per metus	1 k. per metus
13	Internetinės platformos, kuriose būtų galima rasti koncentruotą informaciją apie naujas verslo galimybes, padėti darbo rinkoje ir laisvas darbo vietas Pietryčių Lietuvos regione (platformų skaičius, vnt.) (savivaldybės)	0	Po vieną kiekvienoje savivaldybėje arba viena regione	Po vieną kiekvienoje savivaldybėje arba viena regione
KETVIRTAS TIKSLAS – stiprinti Pietryčių Lietuvos regiono konkurencingumą per švietimą, kultūrą				
14	Valstybinės kalbos mokymai seniūnijose (mažiausias mokymus lankančių gyventojų skaičius mažiausi) (seniūnijos)	0	5	5
13	Nemokamos Pietryčių Lietuvos regiono mokyklų moksleivių stovyklos po Lietuvą (stovyklų skaičius kiekvienam mokiniui bent kartą per metus) (mokyklos)	Nėra duomenų	Mažiausiai viena stovykla kiekvienam mokiniui bent kartą per metus	Mažiausiai viena stovykla kiekvienam mokiniui bent kartą per metus
14	Tautinių mažumų bei lietuviškų mokyklų bendradarbiavimo projektai (projektų skaičius per metus) (Tautinių mažumų departamentas)	24 (2017 m.)	≥ 24	≥ 24
15	Jaunimo iš visos Lietuvos muzikos ir meno festivaliai Pietryčių Lietuvos regione	Nėra duomenų	≥ 1	≥ 1

	(festivalių skaičius per metus) (savivaldybės)			
PENKTAS TIKSLAS – stiprinti bendruomeniškumą Pietryčių Lietuvos regione				
16	Periodinė apklausa dėl bendruomeninio (pilietinio) angažuotumo (augimo tendencija) (Tautinių mažumų departamentas)	Nėra duomenų	5 proc. augimas	10 proc. augimas
18	Rinkiminis aktyvumas Pietryčių Lietuvos Regione (Vyriausioji rinkimų komisija)	Apie 46,03 proc. (2015 m. savivaldos rinkimai) Apie 11,29 proc. (2014 m. referendumas)	Apie 50–55 proc. Apie 15–20 proc.	Apie 55–60 proc. Apie 20–25 proc.
19	Veikiančių asociacijų, profesinių sąjungų įgalinimas (registruotų organizacijų realus veikimas) (Tautinių mažumų departamentas)	Nėra duomenų	80 proc.	100 proc.
20	Skundai ir kritiniai atsiliepimai dėl tautinių mažumų padėties Lietuvoje (Tautinių mažumų departamentas)	Nėra duomenų	Mažėjimas (lyginant su ankstesniu periodu)	Mažėjimas (lyginant su ankstesniu periodu)

SANTRAUKA

Tautinės mažumos Lietuvoje

Šioje studijoje analizuojama tautinių mažumų padėtis Lietuvoje, didelis dėmesys skiriamas gausiai tautinių mažumų gyvenamam Pietryčių Lietuvos regionui. Remiantis analizės rezultatais parengta tautinių mažumų politikos 2018–2027 m. veiklos strategija, taip pat aprašytas šios strategijos įgyvendinimo mechanizmas, pateikta jo schema ir strategijos įgyvendinimo vertinimo metodika su konkrečiais rodikliais, kurie leistų įvertinti pažangą.

Pirmiausia, kalbant apie tautinių mažumų padėtį, reikia pažymėti, kad tarptautinėje teisėje tautine mažuma ar tautine bendrija pripažįstama asmenų grupė, gyvenanti konkrečios valstybės teritorijoje, sudaranti mažiau nei pusę jos gyventojų ir išsiskirianti iš daugumos savo objektyviais bei subjektyviais bruožais, t. y. savo kalba, religija, papročiais, kultūra. Daugelis valstybių savo nacionalinėje teisėje tautines mažumas sieja būtent su šiais bruožais.

Lietuvos Konstitucija garantuoja tautinėms bendrijoms teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius, šalis yra pasirašiusi įvairias konvencijas, kurios gina tautinių mažumų teises, į nacionalinę teisę perkėlusios visus tarptautinius įsipareigojimus. Lietuvoje tautinės bendrijos turi galimybę įgyti išsilavinimą gimtąja kalba nuo darželio iki aukštosios mokyklos, įstatymai joms numato žodžio, žiniasklaidos, susirinkimų ir asociacijų laisvę. Todėl, bendrai vertinant, tautinių mažumų padėtis Lietuvoje gera.

Tačiau pastebėtina, kad dalyje Lietuvos rusakalbės žiniasklaidos formuojamas skeptiškas požiūris apie Lietuvą, matomas palankumas ir prioritetas Rusijos oficialiajai pozicijai. Taip pat kai kurios tautinių mažumų žiniasklaidos priemonės neturi pakankamų galimybių sudaryti sąlygas šioje žiniasklaidoje dirbantiems žurnalistams, redaktoriams kelti savo profesinę kvalifikaciją, dalyvauti mokymuose, seminaruose. O dabartinės geopolitinės situacijos kontekste žiniasklaidos vaidmuo, kuri, pateikdama kokybišką ir objektyvią informaciją, gali būti atsvara priešiškai propagandai ir dezinformacijai, yra itin svarbus. Todėl reikia finansiškai remti tautinėms mažumoms Lietuvoje skirtas žiniasklaidos priemones, įgyvendinti informacinio raštingumo ir atsparumo propagandai iniciatyvas.

Atkreiptinas dėmesys, kad šiandieninė TBT, kuri kaip patariamoji institucija, atstovauja tautines mažumas Lietuvos tautinių mažumų politikos koordinavimo klausimais, nevisavertiškai atlieka savo funkciją, todėl siekiant kokybiškesnio tautinių mažumų atstovavimo būtina reformuoti šią instituciją. Taip pat reikia didinti finansavimą Tautinių mažumų departamentui, nes dabartiniai riboti resursai neleidžia departamentui išpildyti visų savo kompetencijoje esančių galimybių.

Nors pagal pasaulines ir ES šalių narių tendencijas Pietryčių Lietuvos regionas turėtų būti labiausiai tolygiai ekonomiškai išvystytas dėl prie jo esančios valstybės sostinės kaip ekonominio centro, tačiau šio regiono situacijos analizė rodo, kad yra atsilikimas nuo šalies vidurkio pagal tokius rodiklius kaip

tiesioginės užsienio investicijos, verslumo lygis, nedarbas, vidutinis darbo užmokestis, ypač tosiuose savivaldybėse kaip Šalčininkų rajonas. Todėl būtinas didesnis valstybės įsitraukimas į šio regiono vystymąsi.

Atsižvelgiant į visa tai ir siekiant spręsti minėtas problemas, parengtoje tautinių mažumų politikos 2018–2027 m. veiklos strategijoje yra išskelti tokie tikslai:

- gerinti tautinių mažumų informacinę erdvę ir stiprinti tautinių mažumų žiniasklaidą;
- gerinti tautinių mažumų interesų atstovavimą;
- didinti Pietryčių Lietuvos regiono socialinį ir ekonominį išsivystymą;
- stiprinti Pietryčių Lietuvos regiono konkurencingumą per švietimą, kultūrą;
- stiprinti bendruomeniškumą Pietryčių Lietuvos regione.

Kiekvienam iš šių tikslų pasiekti yra numatyti konkretūs uždaviniai. Svarbu pažymėti, kad į Pietryčių Lietuvos regioną orientuoti tikslai gali būti vienodai tinkami tiek ir kitiems šalies regionams, kur gyvena skaitlingesnės tautinių mažumų bendruomenės, tiek visai Lietuvai, siekiant tolygios ir tvarios šalies regionų plėtros, todėl jų įgyvendinimas nebūtinai turi apsiriboti konkrečiai Pietryčių Lietuvos regionu.

Įgyvendinant Strategiją dalyvaus Tautinių mažumų departamentas, Vidaus reikalų, Ūkio, Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijos, Vilniaus, Trakų, Šalčininkų, Švenčionių rajonų savivaldybės, nevyriausybinės organizacijos, kiti juridiniai ir fiziniai asmenys. Strategijos tikslai ir uždaviniai bus įgyvendinami vadovaujantis Nacionaline pažangos programa, Vilniaus regiono plėtros planu ir kitais vidutinės trukmės planavimo dokumentais. Strategijos įgyvendinimą koordinuos Tautinių mažumų departamentas.

Tikimasi, kad atsakingas Strategijos įgyvendinimas per artimiausią dešimtmetį prisidės prie gausiai tautinių mažumų apgyvendintiems regionams aktualių problemų sprendimo, paskatins šių regionų socialinį ir ekonominį vystymąsi, užtikrins geresnę tautinių mažumų integraciją į Lietuvos visuomeninį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, artu leis išsaugoti jų tapatumą.

SUMMARY

Ethnic minorities in Lithuania

This study analyses the situation of ethnic minorities in Lithuania with a particular focus on a region of South-Eastern Lithuania densely populated by ethnic minorities. Based on findings, the strategy 2018-2027 for policy on ethnic minorities is developed and an implementation mechanism described. Along with the mechanism scheme, the study offers an evaluation methodology with specific progress indicators.

The international law defines an ethnic minority or an ethnic community as a group living in a state, which constitutes less than a half of the state's total population and differs from the majority by objective and subjective features such as language, religion, customs, culture etc. Many states use these characteristics to distinguish ethnic minorities in their national legislation.

The Constitution of Lithuania guarantees ethnic minorities' rights to cherish their language, culture and traditions. The country has signed conventions for protection of rights of ethnic minorities and integrated its international commitments to the national law. Ethnic minorities in Lithuania have an opportunity to acquire education in their native tongue from a pre-school to a higher school; laws stipulate their freedom of expression, media, assembly, and association. It sums up in a generally good situation for ethnic minorities in Lithuania.

However, a part of Russian-language media in Lithuania forms a sceptical attitude towards Lithuania, there is seen a favourability and priority for Russian's official position. As well as some media outlets of ethnic minorities have no capacity to facilitate advanced training for their journalists or editors by participating in educational sessions. Notably, quality media play a role of particular importance in outbalancing hostile propaganda and misinformation in current geopolitical situation by spreading impartial information. Therefore, Lithuanian media targeting ethnic minorities should be supported by implementing media literacy and propaganda immunity initiatives.

Situated around the capital city which is the economic core of the country, the South-Eastern region could be the most economically developed part of the country according to global and EU trends. Yet, the analysis of the region indicates that it fares below the country's average by indicators such as foreign direct investments, entrepreneurship, unemployment, and average wage, especially in e.g. Šalčininkai district. The region is badly in need of more active government's engagement in its development.

With these aspects and challenges taken into consideration, the proposed strategy 2018–2027 for policy on ethnic minorities includes following objectives:

- to improve the informational environment of the ethnic minorities and reinforce their media;
- to improve representation of ethnic minorities' interests;

- to promote the social and economic development of the region of South-Eastern Lithuania;
- to boost South-Eastern Lithuania's competitiveness through education and culture;
- to strengthen community development in South-Eastern Lithuania.

Implementation of each objective includes specific tasks. Importantly, objectives proposed for South-Eastern Lithuania are also suitable for other regions with numerous ethnic minority populations and for the entire country to enable well-balanced and sustainable development of all regions. The implementation thus does not need to be restricted to the South-Eastern region.

The Department of Ethnic Minorities, the Ministries of Interior, Economy, Education and Science, and Culture, municipalities of Vilnius, Trakai, Šalčininkai and Švenčionys districts, NGOs, and other entities and individuals shall contribute to the implementation of the Strategy. The Strategy's objectives and tasks shall be implemented in the framework of the National Progress Programme, the Development Plan for Vilnius Region and other mid-term planning documents. The Department of Ethnic Minorities shall coordinate the implementation.

If properly implemented, the aspiration of the Strategy is to make a decade-long contribution to resolving issues of regions with large ethnic minority populations and encouraging the social and economic development of these regions by ensuring ethnic minorities' better integration into the social, economic and cultural life of Lithuania and, at the same time, preserving their identities.